

Dankó Imréné sz. Mikó Margit

Az interjút készítette, szerkesztette: Bumberák Mária

Debrecen, 2015. június - 2016. július

Család

Istenfélő, hívő családban születtem. Gyermekségemtől fogva vittek a templomba kézen fogva, és amikor lehetett, akkor meg már csak magunktól mentünk. Nem lehetett otthon maradni, hogy játszani szeretnék, vagy, hogy jönnek a barátnők, ilyen nem vót, templomba kellett menni mindenkinek. Kimondták, hogy aki nem megy templomba, annak nincs ebéd, asztalhoz sem ülhet, úgyhogy eszébe se jutott senkinek, hogy otthon maradjon. Mentünk bátran a templomba. Alig van olyan ének, amit nem ismerek, mert ott nőttünk fel, ez az igazság. Nagyon rendesek is voltak a szüleim, azt láttuk mindig, a becsületességet, tisztességet: a lányok úgy mentek férjhez, tisztességgel, a fiúk megnősültek, senki nem vált el, mint egy igazi mélyen hívő család, úgy éltünk. Mindenkinek nagyon korán el kellett távoznia az élők sorából, ez a szörnyű, édesapám is, édesanyám is...

Most jön elő, hogy ezek a lányok, a testvéreim milyen komolyan hisznek az Úrban, mennyire mélyen is vannak a hitben. Itt vót most egyiknek az unokája – hát ez olyan vót mint egy porcelánbaba, gyönyörűséges kisjány –, most megy egyetemre, végig tiszta színötös vót. És ez a kisjány is azt mondja, hogy a templomba kocsival szoktunk menni... tehát ott megy megint az apraja, és ugyanúgy belenőnek ezek is a vallásosságba, a hitbe, Isten félelmébe, mint ahogy mi belenőttünk.

Nagyszülőmet én egyet se ismertem, mert nagyon későn születtem. Édesanyám hajdúnánási. Ő egyedüli lány vót, egy nagyon gazdag, ő hozta a sok földet – édesapám elcserélgette. Édesapám újfehértói. Egy malomba odajárt Nánásra, és ott tanálkozott valahol össze édesanyámmal. Azt mondják, nagyon szép, csinos jány vót. Csendőr Kálmáncziné azt mondta: ha Mikó Boriska a bálba' vót, addig a csendőrök sorfalat álltak. Mindenki akart vele táncolni. És ő édesapámat választotta, pedig neki még a lába is fáj, mert egyszer a bokája kicsavarodott, és botja vót, úgy ment, de akkor is tudta a nagy családot kormányozni, irányítani az Úr felé. Biztos vagyok benne, hogy senki se fog elkárhozni a családból, mert ha kellett szigorral, ha kellett, kedvesen, de

odahajtotta a családot. „Ettől elébbvaló nincs” – így mondta mindig a drága, és akkor vonultunk a nagy templomba. Édesapám gondnok vót, és a családnak is ott kellett lenni. A padba besorakoztunk, fiúk a karba, édesapámnak a szeme rajtunk. Édesanyám nem sokat tudott eljönni szegény, csak nagyon ritkán. Csinálta a sok ennivalót, hát olyan csapat népnek délre mán az asztalon kellett lennie a rengeteg ebédnek.

Édesapám 52, édesanyám meg 72 vót, mikor meghaltak. Hát én mán későn születtem, aztán egy kicsit kiváltképpen bántak velem, na, de utána rám zúdult a teher, mikor a nagya szétfutott, férjhez mentek, megnősültek. Elég korán szétpattant az én népem, mert kapós jányok vótak. Egy se vénült meg, mind nagyon korán férjhez ment. Dolgosok is vótak, édesapám még földet is adott velük, ezeket méltányolták akkor. De a férjhez menésről a nővéreim maguk döntöttek. Vót, amelyik erőszakos vót, például Boriska. Nagyon szép ember vót a Miska, kimondottan szép ember vót, nagyon szerették egymást, de édesapám nem akarta, mert a családja ennek egy régi kommunista vót, édesapám nagyon haragudott érte, nem akarta hozzáadni semmi áron. Bereczki Sanyinak az apja pedig egy nagyon szegény családból való vót, de egy szorgalmas, nagyon rendes ember. Böske majd meghalt Sanyiért, és ő is kivitte a maga akaratát. Ezek kivitték, nem hagyták magukat. Bereczki Sanyi sokáig is élt, de Miska, az meghalt korán...

Böskének a férjét utána megszerette édesapám, mert az egy roppant szorgalmas ember vót. De a többi vő is. Mindig „Papa, Papa...” – szóval be akartak vágódni, és sikerült is nekijek, sikerült, tisztelték egymást, csak meghalt édesapám korán. Igazgatta vóna a családot, mert az a tanácsot adta mindenkinek, hogy idefigyelj fiam, ezt vessetek, az oda nem lesz jó, az nem fog... de hallgattak is a vők rá.

Ha jött egy húsvét, vagy karácsony, akkor jöttek haza, mindenki, a rettentő nagy család – akkor mán unokák vótak – lóval, szekérrel. Beálltak, bekötötték az istállóba, és mindenki vonult a templomba. Az egy olyan szép időszak vót, gyönyörű! Nagypénteken, Istenem, ráztuk a pattogót, csináltuk a vacsorát... Miska sógorom mán olyan éhes vót estére, hogy meg akart halni. Azt mondja: „Mama, hát mán lement a nap, tessék mán azt a sonkát hozni!” Akkorára mán megfőtt a sonka, ha a nap lement, akkor mán lehetett enni. De napközben nem lehetett enni húsfélét semmit. Hús nélküli dógokat – egy vajjas kenyeret vagy valamit – lehetett, de húst nem. A sógorom a sonkát

várta nagyon. Olyanok vótak, mint egy tehén- vagy ló-sonka, olyan hatalmas nagyok, és akkor édesanyám lekarikázta, leszeletelte, kenyeret ki, kiültünk körül a kút köré, ilyen kis pompakút vót [karos artézi kút]. „Na – azt mondja –, jó helyre ültem, ehettek-ihatok!” Csuda pofa vót ez a Miska szegény, de meghalt 36 évesen a mütőasztalon, Nyíregyházán. Epekőre mütötték – mondom nagyon sok keserűség ért bennünket –, és Boriska nővérem itt maradt három árvával... a lánya úgyszintén három árvával... De hát felnőttek, becsületesek lettek, nem lett egy se link, tekergő, hanem mindegyik istenfélő. Boriska szegény nem ment férjhez, felnevelte a három árvát, de mi segítettük, az egész család, a testvérek. Mikor olyan baja vót szegénynek, vagy tengeritörés meg aratás vót, akkor mindig ott vótunk, segítgettünk, hogy tudja felnevelni a gyermekeket. Így ment az életünk, tettük-vettük a dógunkat – de a templomból sose maradtunk le. Boriska is mindet kötelezte, nem merte egy sem mondani, hogy nem megyek – „Mán rajtad is a ruha, és indulsz is előttem!” – így mondta Boriska. Miska meg Gyurka, Boriska fiai – ez a két fiú vót meg Margitka – odajárnak a kis imaházba a falu szélén, a másik része meg a nagy templomba.

Gyermekkor

Nyolcadik gyerek vótam, bizony unhatták is – édesapám nem unta. Édesanyám, az unta, ő biztos, hogy nem akarta, de hát így jött. Édesapám mindig ide ültetett a térdire ott a nagy konyhában, hogy este megvacsoráztunk, aztán leültünk. Azt mondta: „Na, kicsim, melyiket énekeljük el?” Fogta mindig a derekamat, annyira szeretett – senkitől annyi szeretetet nem kaptam, mint őtőle. Édesanyám mán biztos, hogy belefáradt ebbe a sok kölyökbe. Csak az vót a jó, hogy szakadozva születtünk, több időre egymás után, és akkor a nagyja mán elkerült szinte, mikor én cseperedtem. Hát Mariskának – legidősebb nővéremnek – a lányai majdnem, hogy velem egyidősek

Szülőház

Nagy lakásunk vót, azelőtt püspök lakott benne, Misk István püspök úr. Gyönyörű, L-alakú nagy lakás hatalmas nagy ganggal. Nyáron mindig ott ebédeltünk a gangon. Egy nagy orgonasövény vót kerítve a lakás elébe, és azt megnyírták, gyönyörű finom

hűvöst adott. Ott vót előtte egy nagy diófa, és az alatt volt egy asztal meg egy karos láda, azon vót egy pléd, azt' este oda leüldögéltünk. Énekelgettünk, beszélgettünk.

Még most emlegették itt jányok a héten, hogy de szép vót az a lakás, azt mindenki irigyelte tőlünk. Három szoba vót. A hálószobában édesapám, édesanyám, Sanyi bátyám kint aludt a konyhában – ott vót egy lóca, mindig azon aludt –, én meg Icukával aludtam, beljebb eggyel. És még mindig vót egy szoba, az vót a vendégszoba. Később én mán még be se mentem aludni, hanem a nyári konyhában is vót egy kis hencser – így mondták édesanyámék –, ott aludtam. Mikor megfejtem, elszűrtem a tejet – jöttek a tejért, mer' otthonról hordták sokan –, akkor én mán mentem is be a kuckómba, ott olvastam vég nélkül. Vót, mikor már hajnalodott. Nagyon szerettem olvasni, és akkor nagyon kevés alvásra vót szükségem. Akkor oltottam le a villanyt, amikor akartam. A hencser, az gyékényből vót, lába, oldala, alja megfonva, és azon szalmazsák. Azon aludtam – hát télen nem, csak nyári időben.

Vót egy nagy, kézzel faragott, gyönyörű kredenc. Középe vót nyitva-tárva, ott ilyen kis vonalából ki volt faragva. Ahhoz vót az az óriási nagy ovális asztal, és ahhoz vótak székek, annak is kifaragva a lába. Mikor volt otthon vendégeskedés, akkor ott körül lehetett ülni. De volt rendes szőnyeg is, legelső helyen, kétoldalt csík ment benne, látok még most is régi templomokban ilyeneket. Zöld vót, még arra is jól emlékszem, és kék csík ment két oldalt a szőnyegben. A nagyszobában meg ahun a vendégszobában, ott meg egy nagy körszőnyeg vót. Hát bámulta a világ! Ha jöttek a jányokhoz is a barátnők, mondták nekik: „Na, ti oszt kihúztatok!” – hát kihúztunk a munkánk után.

A kemence is a nyári konyhában vót, ahun én aludtam. Azt úgy hítták, hogy sütőház. Ott sütötték a kenyereket, de csak kéthetenként – hát mindig kopott a család, egy évben mindig férjhez ment egy jány. Amiben dagasztottunk, gyönyörű nagyteknő vót, olyan, hogy mikor levágtuk a disznókat – azt is vágtunk kettőt-hármat –, abban két disznót is besóztunk. Hát nem vót akkor hűtő! Be kellett sózni, utána felfüstölni, és akkor felhordtuk a padra [*padlásra*]. Fel vótak oda a sonkák, szalonnák aggatva.

A kicsiket lerakták a kapuban

Akkor senki se ment kórházba meg orvoshoz szülni. Bábák vótak. Hamar fogjátok be a lovat, gyorsan menni kell a bábaasszonyért! – így mondták a faluban. És akkor a

bábaasszony jött, levezette szépen a szülést, és még utána járt fürösztetni mindennap a gyereket hat hétig. Böske nővérem már Lacival volt terhes, amikor felborultunk. Mentünk aratni hajnalban – mert azt hajnalban lehetett csinálni csak –, hajtottunk elől a két lóval, jött a sógorom utánunk egy lóval, meg hárman ültek fenn a szekéren. És akkor kiugrott a tanyáról egy kutya, a lovak megijedtek, megrántották a szekeret, felborultak, Böske kiesett az útra, és délután két órakor megszült. Akkor már időse volt, azért is siettünk az aratással, hogy befejeződjön, mire megszüli. Aratni volt Böske ekkora hassal is, nem otthon feküdöztek akkor a parasztasszonyok.

Amikor megszületett a fia, akkor hat hétig ki volt kímélve, nem kellett felkelni neki. Hordták az ebédet neki a rokonok, ezért volt a komacsésze.¹ De mikor cseperedtek a gyermekek, akkor már mentek az asszonyok dolgozni, és akkor a nagymamánál, minálunk vótak az unokák. Ott nőttek fel az udvaron, édesanyám szegény felvállalta. Nem volt még akkor óvoda meg ilyen helyek, ment az apjuk, anyjuk a mezőre, a kicsiket meg lerakták a kapuba. Édesanyám már délre főzte az ebédet nekijek, ott a gangon megterített, körülülték a gyermekek. De hát csetepaté mindig vót a gyermekek közt: „Rám borította, nagymama, rám borította...!” – visongtak. „Várjál, várjál, menjek ki!” – azt’ sose bántotta őket. A fiúk, azok huncutok vótak, mondjuk az a kettő, a Miska meg a Gyuri, ők eléggé rosszak vótak, Marikáék aranyosak. Mire lerakták őket, egy udvarral vót. Hozta a szekérrel, megfordult a kapunál, lerakta a szekérről a kicsiket, aztán vonultak befele – ennyi unoka. Csak Mariskánál volt nyolc, Böskénél kettő, Boriskánál három, három Janiéknak – aztán sokkal később még Juliskának a lánya, Jutka; az meg olyan későn született az anyjának. Mondta is édesanyám szegény, hogy ez a tizenhittal vetekszik. Egyedül volt az anyjának, későn született, hát tejbe-vajba fürdette. Pár hetesen nagy keresztelőt cserdítettek neki, és akkor ment a szekér, vitte kipokrócozva, elegánsan a karos ülésbe’. Én is vittem Jutkát, mert én voltam a keresztanyja. Még otthon voltam akkor, vagy húszéves lehettem.

Kiskoromtól felnőtként kellett élni

Nagyon sok földünk vót, hát már mikor a téeszbe bementünk, akkor vót még 37 hold. Az nagyon sok. Nem vót egy kis gazdának csak 2-3 hektár vagy 4 hektár. Mikor a lányok mentek férjhezfele, akkor édesapám mindegyiknek adott 2-2 holdat. Azt mondta, hogy az egyikbe krumplit tegyetek, a másikba tengerit, és már megvan az évi

ennivalótok. Így gondoskodott édesapám a férjhezment lányokról, fiúkról. Mi jól éltünk. Én nem ismertem azt, hogy éhség vagy szegénység; nem vót ilyen nálunk, nem emlékszek, hogy ilyen lett volna a mi életünkben. Igaz, hogy dolgoztunk éjjel-nappal, megvót az ára, de megvót mindennek a haszna is.

Két helyen is gazdálkodtunk: otthon is meg kinn a tanyán vót a rengeteg aprólék. Vót csinálva egy nagy tyúkól, ilyen féleresz, abba este beültek – a tyúkoknak felül-ülő vót, a liba meg alul. A libát meg kellett kora reggel legeltetni a nagy fason végig. Jaj, elmondani is sok! A csorda ment hajnalban, nekünk nagyon korán fel kellett kelni, mert főúton laktunk, és ki kellett egészen a legelő lejáratáig hajtani a tehenet. A házunk előtt a négyes főút vót, a fő forgalmi út, ott nem jöhetett csorda. Az alsó utakon feljött, ott letért a csordakútnál, és nekem akkorára ott kellett lenni. Vótunk ott sokan abbul az útból, összezsapódtunk, azt' hajtottuk kifele oda őket. Télen meg hordtuk a ganajt kifele a jószágok alól. Hát mi jószág vót ott! Négy-öt disznó az ólban, azt szinte naponta ki kellett tisztítani alóluk, aztán akkor a három ló, megfejni tehén – azt sose tartottunk sokat, csak annyit, hogy a családnak legyen tej, vaj. Köpültük a vajat. Emlékszem, énnekem még este is ott vót a csapat fiú locsoló húsvétkor. Bent ültek a fiúk, és akkor mondták, hogy „Fiúk, muszáj megfejni Margitkának, mert nincs, aki megfejjen.” Azt felelték: „Á, hát felállunk, oszt elmegyünk” – hát, ahogy akarják, mondtam. Nem vót mit tenni. Én egykettőre megfejtem, és akkor megvártak; üldögéltek, édesanyám bement hozzájuk, azt' beszélgettek. Mikor először fejtem, vótam vagy 12. Utána a karom hozzáerősödött, pillanatra fejtem ki egy rocska tejet.

Mán ősszel elvetettük a búzát, leszántottuk a sok földet. Az más tavasszal megnőtt, ekkorák voltak a búzák, gyönyörűek! Tavasszal szántottunk, vetettük bele a tengerit, krumplit, napraforgót – de azt kapálni kellett mindennap! –, amiből pénzt kaptunk, mert pénzt is kaptunk sok mindenből. Például a krumpli annyira kapós vót Debrecenben, hogy ide hordtuk szekérrel. Vót édesapámnak egy zsidó kofa, akihez behordta. Ő azt mindig átvette, ez le vót beszélve. Mindig mondta, hogy „Na, mikor jössz legközelebb, Sándor?” Engem vitt édesapám, mindig ott ültem mellette, karoltam bele. Mer' vót egy kocsi, egy lovunk arra vót csak. Gyönyörű nagy pej vót, hatalmas! Édesapámnak fájt a lába, és akkor csak evvel mentünk.

Mikor arattunk, nem vittük ki az ebédet, hanem főztük az öhönt² kint a mezőn a kis bográcsban. Mikor meggondoltuk, hogy na, más nagyon meleg van, menjen egy főzni,

akkor én mentem, meghámoztam, a többi ment fát szedni, tüzet raktak alá. Mán össze vót vágva a szalonna hús, a sonka, csak bele kellett dobni, azt' mán sült, főtt. Egy fél óra múlva készen vót. Jancsi ott a Karikó tanyájánál azt mondja: „Jaj, ha ide jösztek, mán előre félek! Hát itt van olyan illat, hogy megveszünk tőle!” Kívánta vóna. Mondtam neki: „Gyere közelebb, azt' egyél te is!” – „Hogy enném már meg tőletek, vagytok tik hozzá” – azt mondja. Beterítette a tájat az a finom illat. Az a sok jó szalonna, tepertő meg sonka benne... Jó vót az, nem ilyen szegényes vót, mint itt. Azt' ittuk rá a vizet egész délután, és egykettőre bírtunk dolgozni. Agyagkorsóból ittunk, az jó hidegen tartotta a vizet. Édesapám vette. Itt vót bent Debrecenben akkor is, valamit intézett evvel a barátjával, akinek egy raktárja vót, és felvásárolt, a boltok meg onnan vitték majd az árut őtüle. Hozta édesapám a sok pénzt, elszámoltak, és akkor vett két nagy korsót meg egy kicsit nekem. Elmentek a kútra – Böske, tudom, ő köztük vót, meg nem tudom, még melyik jány –, és az első úton eltörték a nagyot. Vót olyan haddelhadd, jaj, de haragudott édesapám! „Nem veszek én már nektek, csak pléh kupát!” – így mondta. De én úgy öleltem, úgy szerettem az enyémet! Ha mentünk valahova, mindig vittem a kis korsómba' a vizet. És még most is megvan, pedig annyit költöztünk jobbra-balra, és nem tört el. Meg édesanyámnak ez a szép komacsészéje, az is megvan, megőrizgettük.

Nagyon nagy munka vót az aratás is, de a behordás is, ezt a temérdek kévét ilyen magosra hányni fel a megrakott szekérre. Mentünk egymásnak segíteni, a család. Mindenkinek a földjét be kellett takarítani, mert ha elindult a cséplőgép – mer' a házakhoz mentek –, akkor az ment sorba, aki nem hordta be, kimaradt. Úgyhogy ez időre ment, ügyesen kellett csinálni. A csépelést az udvaron végezték, hordták be a hombárba, és akkor utána, ami megmaradt szalma, azt azok, akik a gépnél vótak, kazalba rakták; abból vót a téli aljnak való a jószágok alá. Hát olyan kazlak vótak az udvarunkon, olyan két kazal, mint egy-egy ház. Egy hétig hordtuk be négy, öt meg nyolc szekérrel. Arra nagyon kellett vigyázni, hogy meg ne ázzon. Nem takartuk be, hanem azt úgy rakták, hajalva, mint a cseréptetőt, hogy lecsurogjon a víz róla. Iszonyú munka vót az.

Ősszel törtük a tengerit vég nélkül. Kimentem magamba' is tengerit törni – ez is a tanya körül vót – a két lóval. Törtem egy jó szekér tengerit, azt ki kell bontani a susokból [*kukoricahéjból*] és akkor kicsavarni. A szárát, azt majd levágtuk a jószágnak külön, mikor holdvilágos este vót, hogy ne törjön. Olyan legyen a levele, puha, nyirkos. Ha

rajta maradt a levele, a jószág jobban szerette, mint ha csak a szárát vittük volna haza. Utána aztán bekötöttük az ólba, és ők arról éltek: széna meg csutka. A levelét ették meg a tetejét, azt a porzóját szerették. A szárát, azt majd kiszedtük, kévébe kötöttük, azzal fűtöttük a kenyérnek a kemencét. A házat cserépkályha fűtötte, azt fával fűtöttük, de ha szükség vót rá, fel lehetett fűteni még a csutkával is.

Nőttünk, mint a bodza. Ki dajkált vóna? – nem emlékszek ilyenre. Nekem nem vót gyermekkorom, kiskoromtól felnőttként kellett élni, gondolkozni meg dolgozni. Nekem nem vót ilyen, hogy megsimogatlak, vagy ideülök melléd... nem, soha, soha, csak „Kapt be hamar az enivalót, azt’ menjél kifele Juliskához!” – erre emlékszek. Mán akkor anyukám megfőzött, azt’ vittem az ebédet neki. Mikor nyolcéves vótam, mindennap menni kellett a tanyába, hát ott kint vót a rengeteg jószág. Pár évvel később én mán a lovat vezetem a határban. Marika, a barátnőm elmondaná, mer’ azok kint laktak. Nagy tangazdaságok vótak, azt’ Marikának az apja ott vót a kertész. Ott laktak, nekijek volt egy kis szolgálati lakásuk, ott húzódtak meg, nekünk meg vót egy nyaralónk, egy tanya, ahol nyáron a jószág ott van. Énnekem oda minden nap ki kellett menni. Délben az iskolából hazajöttem, futásba ki az Ereszvénybe [*Újfehértó külterülete*]. Az hét kilométer. Kint vót a tehén, reggel hoztam a tejet, túrót haza, futás az iskolába. Ezt gyalog, a hét kilométert! Mindennap! Meg majd este vissza vagy délután, mikor milyen vót a munka. Marikával elemlegetjük, mert sokszor együtt mentünk. Meg a Jóska, akinek az apja állomásfőnök vót ott, vele is sokszor együtt mentünk. Még rám is várt egy kicsit, néha itt-ott megácsorgott, hogy érjek haza, mert le kellett pakolnom, egy kis enivalót bekaptam, azt’ futás kifele.

Tavasztól őszig ott vótak az állatok: a lovak, disznók, tehén – fejtem a tehenet is már –, azt’ ősszel hazavittük. Juliska kint vót éjszaka, az mindig kint aludt. Ő nem is dolgozott annyit, mint a többi, mer’ ő csak ott felügyelte a tanyát. De nekem menni kellett aludni hozzá, meg vinni haza a tejet, túrót, a rengeteg tojást. Költek a csirkék kifele, a fasorba’ is megkötött a tyúk, hozta előfele a rengeteg csirkét. Mikor ősszel hazavittük, leengedtük a szekeren a ponyvát, ilyen ekhót [*ponyvasátrat*] csináltunk, hogy a csirkéket, a tyúkokat az alatt hazavigyük. Hát az udvaron nem férték, úgy nyüzsögtek! Majd külön a libáért kellett menni. A ló, az mindig a nagy istállóban vót, az nem vót kint, nem hált kint, csak a tehén. Azt meg kellett legeltetni, jól tartani, utána megfejni, és akkor reggel meg koporcoltam [*siettem*] a tejjel hazafele. De hát nem aludt vóna Juliska magában! Nekem minden délután vagy este ki kellett menni, majd utána

reggel vissza. Bicikli nem vót! Az vót a munka, hét kilométert lefutni, Marikával emlegetjük. Majd jó későn, hát mán akkor olyan nagyocska lány voltam, vettek egy rossz biciklit. Marika azt mondja, szegény: „Hallod, velem is így tettek. Vettek egy férfi biciklit, még azt se nőit!”

Ez így ment évekig, míg valaki fel nem gyú'totta azt a tanyát. Azt mondta a rendőrség, hogy pereljük be azt a juhászt, mert mi biztosan tudtuk, hogy ki gyú'totta fel. A juhokat ő elcsapta – mert hát télen is kihajtották, meg késő ősszel is –, a tanyán lefeszítette az ajtót, és akkor bement, befeküdt. Ott cigarettázgatott, vagy mit csinált, és talán ellökött valamit. Mer' vót abban ágy, ládák, amiben tartottuk az élelmet meg kanalakat, tányérokat. És akkor a tanya, az elveszett – én úgy örültem neki! Szegény édesapám, akkor élt még...

Nagy darab szőlő is vót, abban állandóan vótunk. Nem a tanyánál, hanem emerre vót a temetőnél. Azt is kapálni meg metszeni, kocsolni, permetezni kellett, az adott mán csak nyári munkát szüntelen. A lényeg az, hogy mindig vót munkánk, ott pihenni sose lehetett, soha!

Nagy ébredés³ vót Fehértón is

Este, mikor mán elcsendesedett a táj, minden jószág elrendezve, akkor édesapám leült; vót egy karosszék. Én mindig a térdére kuporodtam, hiába mán olyan nagyocska lány vótam. Annyira szeretett – egyet se annyira, mint engem –, édesanyám meg mintha nem szeretett volna úgy, mint a többieket – hogy oszt ez igaz vót-e, vagy csak én láttam annak, nem tudom.

Édesapám elolvasta az igét, és akkor imádkozott, utána énekeltük a zsoltárokat. Vót kis énekeskönyvünk – a Hallelujához vót hasonló – Református új énekeskönyv, nyolc forintba került, még itt is megvan, elhoztam magammal. És akkor ezt énekelgettük, mindenki énekelte ezeket a kis új, szép énekeket, édesapám erre tanított. Neki nagyon jó hangja vót, dalárdába' is énekelt, úgyhogy tudta vezetni, nem ilyen fa hangja vót, mint nekem. Mind dalárdába jártak a nővéreim is, csak énnekem meg I cukámnak – húgomnak – mán nem jutott jó hang, mán nekünk csak ilyen fahangunk lett, de hát úgy énekelek, ahogy tudok. És akkor édesapám elővette a Bibliát, a napi igét felolvasta – mindig egy-egy oldalt vagy két oldalt, ameddig ő érdekesnek találta –,

megmagyarázta, hogy ki kicsoda vót. Nagyon értelmes ember vót, egy pap veszett el benne, csak az ő lehetőségei nem voltak ilyenek, de nagyon értelmesen tudta az igét. Hát onnan indultunk el mind, az ő tanításából tanulgattuk meg; igaz, az eleje már elment, de az utója, aki még otthon vót, az még ott mellette tanulgatott.

Az ébredésre én már nem emlékszem, azt hiszem, '45 után vót ez, én akkor három éves, ha lehettem, de édesapám ezt átélte. Ők, tudom, este sorakoztak – édesapám is ment, vonult a jányokkal –, és akkor tanulgatták ezeket az új énekeket. Szóval nagy ébredés vót Fehértón is, csak még akkor nem Koncz vót ott, hanem Szabó Béla bácsi; ő is az ébredésnek egy oszlopos embere vót.

Koncz Zoltán⁴ tiszteletes nagyon jó barátja volt édesapámnak, jártak feleségestől hozzánk. Mire Fehértóra került, elvált, mert a felesége becsapta, megcsalta, és akkor elvette ezt az Irénkét; ez egy idős tanítólány volt, ő férjhez jött a Zoltánhoz. Azt mondta Zoli bácsi, hogy a gyermekkori szerelme volt. Édesapám volt a násznagyuk. Az első felesége egy kommunista nő volt, tanárnő, igazgatónő, nagy pozícióban volt. De az egy cafka volt, cigarettázott, meg mondták, hogy szeretője is volt. Oszt nem bírta Zoli bácsi ezt megemészteni. Elvált tőle. Azt mondta édesapámnak: „Sándor, nem kínlódom vele. Szélmalomharcot vívok vele, ez úgysem hallgat egy szavamra se”. Ő szerette volna, ha az Úr útját megtalálja Irénke. A második felesége nagyon aranyos volt, de aztán tüdőbeteg lett, Sóstóra került, jártam látogatni. Hogy örült neki! Zoli bácsi eljött este megkérdezgetni: „Hogy láttátok a feleségemet?” Mondom, javulgat. Javult is egy darabig, de utána mégiscsak ebbe a tüdőbajba halt meg sajnós. Szelíd asszony volt. Anyukám mindig vacsorára várta őket. Irénke néni nem nagyon tudott főzni, sütni, ők a konyháról étkeztek.

Aztán született nekik ez az Évike lányuk, és utána Irénke meghalt. Akkor nem tudták még ezt a tüdőbajt gyógyítani ilyen frappánsan, ügyesen. És Évike ott maradt az apjával. Mondta Zoli bácsi: „Vigyétek már el egy kicsit magatokhoz” – sajnálgatta a kislányt, hogy ott szomorkodik magában, így aztán elvittük haza, oda magunkhoz, ott már jól érezte magát. Fiatalabb volt nálam sokkal, de hát egy nagyon finom lelkű, kis intelligens, drága teremtés volt. Anyukám dédelgette, mindig finomakat készített neki, mivel nem volt anyja. Nagyon szerette.

Édesapám előbb presbiter vót, aztán gondnok. Vót Fehértón 32 presbiter – hát úgy, mint a parlamentben –, és a lelkész a presbiterekkel megbeszélte, hogy mondjuk, most

ezt kell megcsináltatni. Kerítést kellett a templom köré húzni, és megbeszélték, hogy is lesz, mint is lesz, honnan lesz pénz... és akkor felajánlásokat tettek, előbb a presbiterek, aztán a hívek is, úgyhogy gyönyörűen kész lett a kerítés. Mondta a drága Koncz tiszteletes úr: „Sándor, neked köszönhetjük”. Édesapám olyan leleményes vót, mindig tudta, mit akar, nem tétovázott, olyan előrelátó, nagyon eszes, értelmes ember vót, mán még akkor is, ha az én apám vót. Azért is vitt mindig magával, hogy be akart tanítani – mint aki tudta, hogy korán elmegy.

A reformátusoknál nem vót bibliaóra, nem is mertek akkor olyat, de nálunk vót minden héten a háznál. Egy baptista lelkész tartotta, Sallai testvér. Jöttek a szomszédok, a hívők, azok mán tudták, mert szölongattunk nekijek. Egybe vót nyitva a három szoba, középen ült Sallai testvér, és a három szobába áterjedt a hangja. Nagyon drága dógokat tanított, nagyon drága, hívő ember vót, majd Jóföldi testvér is, csak ő olyan csendesebb hangú vót, nem tudta úgy a három szobát áthidalni. De utána osztán mán bejött a forradalom, édesapám meghalt, és akkor elmaradtak a bibliaórák.

Örömök, ünnepek

Csak nappal dolgoztunk. Este beültünk, jöttek a barátok, barátnők, kártyáztunk, dominóztunk. Azok szép idők vótak! Karácsonykor mindenki a templomba ment előbb, nem lehetett vacsorázni addig. Templomból hazajöttünk, és akkor vót megterítve az asztal. Karácsonyfa mán volt nekünk is, de akkor még csak ez a fehér szaloncukor vót, nem vót ez a sok mintás. Vett édesanyám rá egy fél kiló szaloncukrot, meg diót bevontunk arannyal, ilyenek csüngtek a kis karácsonyfán, de vót karácsonyfa – hát mán az unokák miatt is, meg az olyan szimbólum vót, hogy az kellett a karácsonyhoz. Úgy éreztük jól magunkat. Azok előtt vót mindig disznóvágás, és akkor a sok finomság sült, főtt, kemencében sült a hájas... szóval nagy vacsorák vótak.

Szilveszterkor mentek a lányos házhoz az ablak alá, cigány húzta, és ők meg énekeltek, a fiúk. Minálunk összejöttek, akik akartak oda, rokonság vagy gyermekek, akik hozzánk tartoztak. Nagy vacsora ment, borozgatás, a jókedv magas szárnyra kapott. Jani bátyám vót olyan nótás, Sanyi nem. Édesapám meg sose láttam dalolni, soha. Akkor jött divatba a Néprádió⁵, azt meg lehetett rendelni. Édesapám okos, értelmes ember vót, érdekelte a világpolitika, minden. Mondta: „Boriskám, nekünk is

legyen egy, hát egyet rendeljünk!” Valamennyit kellett fizetni, de nem vót az olyan égbekiáltó érte, és akkor meg vót szabva egy tarifa, amit havonta kellett utána fizetni. És akkor, mikor már az ünnepelésnek vége vót, akkor Jani már felkattintotta, azt’ akkor átment nótába az este. Így zajlott, danolgattunk.

Disznóvágáskor két szobát is kellett megteríteni, olyan tömeg vót. Aztán, mikor már vége lett a vacsorának, Jani – ilyen mulatós ember vót, beborozott – felállt, dalolt, oszt mindenki beszállt. Anyukám haragudott Janira, amiért danolt, de hát az se állíhatta le. Nagy, derék, tagbaszakadt fiatalember vót, danolt, mint a megveszett. Víg kedvű család vót, nem szomorkodós. De ott, hogy a hangját felemelte vóna valaki, vagy összekülönböztek vóna... soha, nem vót ilyen. Anyukám nem danolászott; nagyon komoly asszony vót, csak ilyen igei énekeket énekelgetett. Onnan ismerem a régi zsolnárokat, őtőle. Apukám elővette este a kis énekeskönyvet – nyóc forintba került –, abban ilyen kis könnyű szerkezetű, új énekek vótak. Nem is tudom, hogy hítták, nem a Halleluja volt, valami más. Abbul énekelgettünk. Azt ő mindet megtanulgatta, és akkor körülültük az asztalt, és mindenkinek énekelni kellett, ott nem vót pardon, hogy én el akarok menni kártyázni, vagy a fiúk várnak. Sehova, míg az istentiszteletet le nem zajlisztottuk, addig nem mehetett ki senki. Apukám mindig igét olvasott, énekelgettünk, ő imádkozott... utána lehetett menni, ki hova akart, de addig nem. Fegyelem vót, az biztos. De nem olyan, hogy na, odaverek neki, hanem csak úgy szóval.

Szánkóztunk is nagy szánnal, lóval, csikóval! Nagy szánkó vót, azon hordtunk fát, csutkát haza, mikor már télre maradt kint a sok fa. Vót nekünk sokfelé földünk, és az egyik két-három holdas tagban iszonyú nagy fák vótak, azt’ akkor fűrészelték keresztfűrészsel – hú, milyen munka vót az! –, mi meg gallyaltuk lefele, és akkor vittük haza a sok tűzrevalót, cserépkályhába fűtöttük.

Sanyi ilyenkor már készítette a szánt: felrakta az üléseket, a szép kis kast, a lovakat kicsengőzte, felkészültünk és akkor indultunk szánkózni. Úgy mondta Sanyi mindig, hogy „le kell járatni a lovakat” – de tényleg jó erőben vótak, mentek, dolgoztak. És akkor szólt: „Na, készüljete meg szóljatok a barátnőknek!” Nevetgélve, kacározva mentünk a szánkóval. Fagyunk megfele, mert hideg telek vótak azért. Tudom, egyszer mentünk fel nőnapra, a polgármester készített mindenkinek egy-egy kis csokor ibolyát vagy hóvirágot, és akkor vót egy kis köszöntés, utána vót egy kis sütemény, minden

nőt megkínáltak. Egyik adta a virágot, a másik a süteményt, és akkor innen a barátnőknek szoltam, hogy megyünk holnap délután a szánkázásra, ha akartok, ennyi órára legyetek ott. Vót ott annyi jány! Sanyi nagyon jóképű fiú vót, aztán jöttek, mint a jó kútra, sokszor én még ki is maradtam, nem fértem. De hát engedtem, Sanyinak hadd legyen öröme.

Nem vót ilyen búslakodó a nép, mint most, a semminek is tudtunk örülni. Hát most nem, ha gránátalmát szagolnál a házában, akkor se tudna örülni, nem tudom, miért van ez. Akkor a szegényeket, nehezebb helyzetben lévőket, napszámosokat is, akik jártak nálunk, vitte Sanyi azokat is megszánkáztatni. Hogy „na, meg ne rühesedjete!” – így mondták. Én sokszor csak a kapubul néztem, mert fel se fértem. Mondta Sanyi: „Na, a jövő héten te jössz sorra” – bántam is én! Csak örültem, hogy más örül. Vótak akkor is szórakozások, ilyen kis téliesek. Eljöttek Téglásig, meg vissza az állomásig. Fordult velük egy párat, azt’ a ló is jobban érezte magát. Máskor meg azt mondta Sanyi, hogy körüljárjuk a földeket, aztán a ló is lejárta magát, mi is örültünk a barátokkal, barátnőkkel. Meg vót olyan, hogy jöttek a fiúk vasárnap, azt’ megálltak bekiabáltak: „Sanyi, küldjed a hógaidat, megyünk szánkázni!

Kemény időket éltünk meg

Szekérrel vitték a zsidókat Varjúlaposra⁶

Apukám olyan komolyan tudta tartani a családot, hogy abba nem vót hiba. Még a csendőrrel is szembeszállt, mindenkivel a családért. Egyszer még a csendőr is elverte édesapámat, mikor vitték lefele a zsidókat Varjúlaposra⁷. Oda lerakták ezeket a szegény zsidókat, ott gyűjtötték össze fele őket, és akkor majd onnan oszt hová, hát vagonba, majd aztán vitték tovább. Varjúlaposra szekérrel vitték őket; ki kellett állni a zsidóknak az útra, és akkor jött a csendőr, oszt mutatta, hogy ki hova ül. Édesapám is vitte őket, meg az egész Újfehértó, akinek ló vagy szekér vót. Akkoriban még nem vót stráfkocsi⁸, csak ló, szekerek. És akkor édesapám karos üléseket is tett, zsákba szalmát tömött, hogy ne legyen nekijek rossz. Istenem, még arra is gondolt! És akkor, ahogy mentek a szekéren, az egyik kicsi zsidó gyermek elejtette a cumiját. Hozzáfogott ordítani, nézett visszafele, így mesélte apukám, ő meg megállította a két lovat, leugrott, oszt visszaszaladt a cumiért. Akkorára a csendőr odalovagolt, oszt végighúzott

édesapámnak a hátán, derekán a gumibottal. A gazember. Annyit mondott neki édesapám: „Magának nincs kisgyermek otthon? Csak nem hallgatom a Varjúlaposig ennek a kicsinek a sírását? Tudja, hogy nekem hány van otthon? Nyolc, de azok sose sírnak”. Így mondta szegény. Kérdeztük, hogy a csendőr mit felelt. Azt mondja: „Egy szót se” – lehet, hogy akkó mán elgondolta.

Azért is óvott, védett tán az Úr bennünket, hogy édesapám is mindig védte a zsidókat. Vót is barátja. Egy zsidó bótos lakott a kertünk végibe, Lepkovics Ignác. Jóba' vótunk mindig nagyon velük. Ott is nyóc gyermek vót, szinte, mint az orgonasíp, mivelünk-forma idejűek mind. Oszt ugye mi, gyermekek összejártunk, nagyon jól eljátszogattunk ott a hátsó udvaron. A kert aljában édesapám csinált egy kis kaput, azt mondta: „Ne mászkáljatok a tetején, mert fennakadtok!” Így osztán mi a pulyákkal át-vissza, át-vissza, megállás nélkül. Jaj, Lepkovicséknál, ott vót szegénység! Édesanyám mindig kent nekik egy-egy karéj vajas kenyeret. Mer' mink sütöttük a kenyeret, ráztuk a vaját, tehát vót, minden vót, nem vótunk szegények. Kupába ráztuk a tejet, hogy egy pillanatra összekapódott a vaj. Oszt édesanyám a jó meleg kenyeret megkente nekijek. Sose adott volna nekijek zsíros kenyeret, mint amit mink ettünk, sose, hogy ő el ne kárhozzon. Áldja is meg az Úr haló porában is!

Ej, nehéz idők vótak azok. Azt a bótost, Lepkovicsot is elvitték, meg az egész családját. Sírt-zokogott édesanyám. Tudom, mikor vitték, ott vitték el a kapu előtt. Nem is jöttek haza soha többet. Hogy mi lett velük, nem tudjuk. Nem tudtunk róluk, hova mentek. Édesapám sokszor fel-felment, azt mondta: „Felmegyek a piacra, hogy hátha hallok a Lepkovics családról valamit”. Sose tudott meg semmit. Úgy szerettük őket, mint a testvérünket, annyira jóba' vótunk együtt. Lepkovics, bizony a' vót az, még ez is eszembe jutott, Uram Jézus. Én akkor 3-4 éves forma voltam, mikor elvitték őket. A boltját szétvitték, kifosztották, még arra is emlékszek, hogy a boltjából hordták széjjel a hajolajat. Ezek a fiúk hajkenőnek mondták, és meg akartak érte örülni. Kirabolták a bótokat. Mihelyst a bótos kitette a lábát, mán fosztották is ki a bótót, vitték ölszámra, meg kisszekérrel, ki mibe' vitte. Mellettünk is vót egy bót a sarkon, oszt azt a bótost meg Fógel Jenőnek hítták, annak egy lánya vót, Fógel Marika. Azok nagyon gazdagok vótak, de őket is elvitték.

Beszolgáltatás

A háború után rongy, mocsok kommunista világ volt, és ezt a rettenetes, megveszett beszoigálatást hozta magával. Látták a komcsik a faluban, hogy valaki az ekét meg ezt-azt még húzgálja ott az úton, s akinél megtetszett valami, azt biztos, hogy elvitték. Dolgozni nem szerettek, meg soknak földje se volt olyan, hogy abból gazdagon élhettek volna, de meggazdagodtak, mert összelopkodták a falu javarészit, a vagyonát. Kemény időket éltünk meg.

Édesapám vitt engem mindenhova, mindig mellette ültem a szekéren. Minden évben be kellett adni a terményeinket, minden hód föld után ki vót szabva, hogy mennyit kell adni búzát, tengerit, mindenfélét. Meg be kellett adni a disznót, hízó, marhát, még a leszúrt zsírt is dekáról dekára. Úgy hívták, hogy beszoigálatás. Rettentő világ vót. Mindig menni kellett a begyűjtési csoportvezetőhöz. Ő egy zsidó felvásárló volt, Katz Ernőnek hívták. És ez az Ernő bácsi nagyon jóba volt édesapámmal, nagyon jó barátok voltak. Az volt a jó, hogy ez a Katz mindig segített rajtunk, mindent jóváírt, így sose voltunk bajban a beszoigálatással. Ha mondta édesapám, hogy „Te Ernő, nem boldogulok vele, nekem nincs még kész ez a disznó vagy emez, amit le kellene adni” – „Ne törődj vele, Sándor” – azt mondja –, majd elrendezzük”. Mindig vittük a leadási papírokat, ő meg elszámolta. Beírta, hogy édesapám beadott 20 vagy 30 mázsa búzát – oszt akkor egy dekát se, de ő beírta nekünk a vételi jegyet –, és akkor azt mondta: „Sándor, ez a te nevedre lesz beírva. Te a pénzt felveszed és ideadod”. Édesapám nevére állította ki, amit ő ellopott a másokéból, mert a maga nevére nem írhatta, hanem írta Mikó Sándor nevére. Aztán akkor édesapám felvette a pénzt. Édesapámnak nem jutott abból semmi, de nem is kellett vóna. Nem bánta, csak a családtól el ne vigyék a miénket. Örültünk, hogy a miénk megmarad. Így tudtunk talpon maradni.

De én mindig ott csüngtem a karján, és úgy beletanultam, hogy már édesapám rám bízta. “Eredj fel, kislányom – azt mondja –, tudod te, hogy hol fizetik kifele a terményeket. Ezt vidd el Ernő bácsinak!” És akkor mentem, és felvettem a pénzt. Volt egy posta fent a templom utcájába’, ott volt a begyűjtési csoportnak a pénztára, ott fizették ki. Tudom, egy kis könnyű selyemruha volt rajtam, vittem a pénzt, percek alatt. No, Katz ezért megveszett. Mondta: “Küldd fel apukádat!” Mondom: “Jó, felküldöm”. Hát azt’ majd felküldtem. Azt mondja “Te Sándor, ide ne küldd azt a jányt, annak még

a szeme se áll jól!” Félt, hogy rajtaveszít. Elkapták volna, ha valahol én mint pulya elszólom magamat, hogy ennyi, vagy annyi pénzt vettem ki Katz Ernőnek. Csak ennyi kellett volna, akkor vitték volna börtönbe őtet. De mondta édesapám: „Aludjál nyugodtan Ernő, aludjál, ez egy olyan okos, hogy sose fogja kibeszélni, ne félj!” Oszt utána nem mondta, hogy ne menjek, hanem mehettem felvenni a pénzt.

Édesapám vitt magával a községházára is; az egy emeletes ház vót, most is az, szép nagy. És édesapámnak vót egy hátslova, azt csak ő hajtotta, egy kis kocsit, fiákert húzott a ló. És arra szemet vetett egy Tulipán nevű férfi a községházáról, és azt mondta: „Mikó bácsi, ezt a lovat le kell adni, maximális áron”. Mondta édesapám, hogy „Na, ezt soha, csak ha engem megölnék!” – annyira szerette azt a lovat. Egy nagy pej ló, gyönyörű vót. És akkor mégis kifogták. Ott a piactéren kivették a lovat, amíg mi bent vótunk a községházán. Látni se láttuk, csak majd szóltak, hogy menjünk valahova felvenni a pénzt, mert egy „maximális” kis semmi pénzt adtak érte. Édesapám meg szegény olyan ideges vót, hogy nem tudta megfele számolni, reszketett a keze. Én ott álltam mellette, de hát énrám nem bízta a számolást, én akkor még elég gyermek vótam. És akkor azt mondja Tulipán: „Átszámolom én még egyszer, Mikó bácsi, tessék ideadni!” Édesapám meg átnyúlt az asztalon, megragadta a kabátját, kihúzta az asztal mögül, és kivitte a folyosóra. A folyosón meg megpenderítette, oszt nem tudom, hányadik lépcsőn állt meg. Ez a biztos halállal járt vóna, ha Isten nem védi.

Hazajöttünk, majd szólt édesapám Sanyinak, hogy menjen fel és a kocsit húzassa haza. Felment Sanyi, mert volt két másik lovunk, aki a határba járt. De édesapám szegény nem feküdt le, félt, le se mert vetkezni, ott ült a cserépkályha mellett. Mondja neki édesanyám, hogy „Feküdj le Sándorkám, most feküdj le!” – „Boriskám, hogy feküdnék? – azt mondja. – Nem vetkezek le, mert engem az éjszaka agyonvernek. Én Tulipánt levágtam a lépcsőn az emeletről, hát meglátod, itt lesz rögtön a rendőrség értem”. És senki se jött, egy szót se szólt. De biztos, hogy édesapám a sok félelem, a sok ideg miatt is lett szívbeteg, és 52 évesen elvitte a bűdös kommunista világ.

A kitelepítettek

Még édesapám élt, és én sem lehettem olyan nagy, mikor értesítést kaptunk a községházáról, hogy ennyi meg ennyi személynek tessenek helyet készíteni. Nem úgy működött ez, hogy akarom, vagy nem akarom, hát nem akarta volna azt senki. És akkor Pestről ideköltöztették a kitelepítetteket. Hárman laktak nálunk: a bárónő meg a két lánya. Férje nem vót, hogy meghalt-e, hát ki tudja, s hogy mi, ki vót a báróné, vagy miért hívták bárónénak, azt se tudták. A mi ünneplő szobánkban laktak. Nem lehetett ám ott akármit odaadni nekijek, rendes lakhatást kellett biztosítani. Nem nagyon barátkoztunk össze velük. Elég jó ideig voltak ott nálunk, vagy másfél évig.

Édesapám nagyon haragudott rájuk. Ezek nem dolgoztak semmit. Semmit! Csak hűsöltek. Vót egy kis pompakútunk, nem olyan túl nagy, és ott volt egy nagy beton válú. Édesanyám szegény a válút mindig kimosta a kút mellett, estére elkészítgette, mert jött a csorda, jöttek a lovak, és akkor mán inni kellett nekijek. És akkor ezek a bárónék meg kimentek alá, oszt abba' megfüröcskéltek, lötykölték magukat. De vót ott olyan illat az udvaron, hát ott az illattul nem tudtál megmaradni! Én amúgy se szerettem sose a kölni illatot meg a parfümöket sem, de azt ott kibírni... És a ló fortyogott, nem ivott, kapált. Na, édesapám azt' ettül megveszett. „Báróné, jöjjön ide!” – odahívta a kúthoz. „Érzi ezt az illatot?” – „Hát hogyan érezném, az enyém!” Na, azt mondja neki édesapám: „Többet itt nem akarom ezt az illatot érezni. Az én drága feleségem dolgozik, egész nap talpon van, estére még meghúzza a vizet, hogy nekünk azt se kelljen, ha megjön a jószág. Maguk meg fürdőnek használják? Egy kortyot nem iszik a jószág belőle! Na, tessék kimosni!” Kimosatta vele a válút.

Nem tudom, ez a drága, nyugodt édesanyám hogy bírta az is. Azt mondják ezek a jányok, hogy én arra ütöttem, édesanyámra. Én is kibírtam tényleg mindent, de ő is kibírta ezeket. Ő nem szólt nekijek sose, a nagyságáknak, így édesanyámra rákaptak. Vót ez az L-alakú gangunk. A hajlatban egy nagy asztal elfért, és mink este oda kiüldögéltünk, a vacsorát ott ettük meg, mikor nagy meleg, forró nyár vót. De ezek úgy kisajátították, hogy nem akarták át se adni nekünk a helyet, hogy leüljünk estére oda, a mi kis vackunkra. Azt mondja édesapám édesanyámnak: „Tudod mit Boriskám? Nemsokára minket csesznek ki ebből a házból. Hát ne légy már ilyen engedelmes, tanítsd meg őket! Te dolgozol, te hoztad a világra ezt a sok gyermeket, hát nehogy mán ő parancsoljon neked!” Édesanyám elhallgatta, de biztos, hogy nem szólt nekik

sose. Édesapám elég hangosan mondta ezeket, jó hangosan beszélt, hogy hallják, vegyék a lapot. Nem vette az, mint a borsó a falról, úgy hullott le.

Édesanyám már estére főzte a finom vacsorát. Olyan vót, hogy borjút vágtunk, meg disznót vágtunk. Egyszer, arra emlékszem, főtt a finom marhapörkölt. De vót is annak olyan illata, hogy beterítette az udvart. „Mit tetszik főzni?” – de ez minden délután lejátszódott. Mondta édesanyám szerényen: „Egy kis marhapörkölt fő a családomnak.” – „Azért egy kanállal tessék mán adni, egy kanállal!” – olyan vót, mint a cigány, hiába ő vót a bárónő. Az én édesanyám sose kért vóna őtőle. És akkor tett édesanyám neki egy tányérba, bevitte, jött még egyszer. Azt mondja édesanyám, hogy „Ne tessék haragudni, nem tudom odaadni a családomtól. Nekem jön a munkás családom, aki egész nap a napon égette magát, azoktól nem adom oda a vacsorát.” Azt' édesanyám apánknak ezt elmondta, ő meg, azt mondta: „Boriska, ezt fejezd be! Ez elő ne forduljon még egyszer! Nem elég, hogy ingyen lakást adunk nekik, még tartjuk is el? Hát ilyet ki se gondolj!” Azt mondja erre édesanyám: „Majd akkor legyél itthon egy napot, azt' te utasítsd el!”

Nem tudom, milyen báróné lehetett. Biztos más dolgozott neki, ő meg csak élt, mint hal a vízben. Festőművész vót, festett napközben. Vót nekünk egy hatalmas nagy pajta, abban állt a vetőgép, mindenféle gépezetünk vót a gazdálkodáshoz. Féleresztes pajta vót, azt' oda betoltuk a vetőgépet és a deszka ajtót bezártuk rá. Ő meg teliaggatta, teli szegezgette a festményeivel, mert annak száradni kellett. Kijött oda a napra, ott vót felállítva a táblája. Még azt is szerette vóna, ha mi hozzuk-visszük. Mondta édesapám: „Meg ne lássalak, hogy felveszed! Életiben most dolgozik! Sose dolgozott, csak dolgoztatott, kihasználta a szegény embert. Hagyjatok neki békét, ne ajnározzátok, itt nem lesztek cselédek!” Jaj, édesapám de haragudott, Istenem! Nem nagyon bírta ezeket a kitelepítetteket. Azt' végül meglovasította őket, megmondta, hogy ezt nem tudjuk felvállalni, hogy nem elég, hogy ingyen laknak, fogyasztják az áramot, még etessük is őket.

Fehértón vót rengeteg kitelepített. Volt egy Illuci nevű, az feljebb lakott, de átbiciklizett Téglásra a gyárat építeni; akkor épült a téglási gyár. Vót valami udvarlója, egy derék, szép fiatalember, avval bicikliztek át mindig Téglásra, hogy keressenek egy kis pénzt, és minden este bejöttek ezekhez a bárónőékhez. Illuci nem bárónő vót, de nagyon szép nő vót. A bárónő nem vót olyan szép, csak inkább maszk vót rajta, kiló púder

minden nap. Aztán azt majd este lelötykölte a válúba. Nem tudom, hogy utána aztán leállt-e? Biztos le, mert édesapám kiverte vóna a balhét, ha nem.

Vót egy drága, Juditkának hívták. Az egy nagyon aranyos vót, gyönyörű, mint egy porcelánbaba, olyan vót az arca. Pista bácsiéknál lakott, az is egy kulák ember volt. Juditka szülei meghaltak, ennek a két öregebbnek meg nem vót gyermeke, oszt magukhoz vették ezt. De nagyon szerették! Azok nagyon szépen éltek, át is jövegettek ide hozzánk vásárolni dinnyét, krumplit, mindent, de ez a nagyokos báróné mindig beléjek kötött. Így éltünk mi vegyesen. Nem vót egy könnyű élet az se, csak azért nem tartott olyan túl hosszan, az vót a jó. Egyszer aztán elmentek. Amelyiknek megmaradt a lakása, az visszament, de azt mondták, sokuknak a lakását belakták mások, komcsik. Hát azok megragadták a lehetőségeket. Hogy azt' ezek hova kerültek vissza? – biztos, volt valakinek valakije, azt' oda húzódtak.

Ifjúkor – Isten mégse ott akart látni, ahol én szerettem vóna lenni

Zsidó iskolának hítták, ahova jártam, mert valamikor a zsidó gyermekek jártak oda, de ugye a kommunista világban mindent államosítottak. A katolikusba is lehetett volna járni, de én – mint még kisebbecske – a zsidó iskolába kerültem. Egyszer kint játszottunk az udvaron mi, gyermekek, kint vótunk szüneten. Tiszta gyanútlanul mentem felfele a lépcsőn az órára, ott meg vót egy fiú, az elkapott azt' összecsókolgatott. Én olyan 13 éves lehettem, az meg mán egy nagyfiú volt, megbírt velem. Én elkezdtem visongani, a tanító meg adott egy nagy bűdös pofont. Lengyel Annának hítták a tanítómat, egy zsidó nő. Tiszta bajusza vót, olyan, hogy túlért a száján majdnem.

Akkor én hazamentem, édesapámnak ezt elsírtam. Feljött hát másnap. Na, gondoltam, Lengyel Anna lesz neked! Bejön édesapám, köszön: „Kezit csókolom! Mi történt itt tegnap, kisasszony? Miért kapta az én kisjányom ezt a pofont?” Hát akkor kisasszonynak hítták a tanítónőt. Azt mondja: „Jaj, Mikó bácsi, hát nem úgy történt ez!” Mondja édesapám: „Na, mondd csak el kisjányom, hogy történt!” Mondom: „Jöttem befele az órára, és ez a Szentgyörgy Ferke elkapott, és nem tudtam menekülni. Hiába visítottam, nem jött ki a tanító néni, hogy megvédjen”. Hallgatott, mint a sír Lengyel Anna. „Na – azt mondja édesapám –, ez utoljára történt meg! Szedd össze kisjányom, a holmidat, ebben a percben viszlek el!” Összeszedtem a holmimat, rögtön elvitt

édesapám onnan. Nem lehetett vele bírni. „Egyszer próbáljon meg még valaki a gyermekemhez nyúlni – azt mondja Lengyel Annának –, nem marad életben!” Úgy törődött velem, nagyon védett a drága! Pedig nem vót egy ilyen harcos, de értem meg is verte volna. Elvitt a katolikus iskolába. Ott meg örömmel fogadtak, ott nagyon jól éreztem magam. Még közelebb is vót sokkal a lakásunkhoz.

Itt, az új iskolában ismertem meg Bana Sanyit is, a kis barátomat. Vót egy nagy mozi ott, annak egy gyönyörű kertje, nagy parkos, ősi, nagy, terebélyes, gyönyörű gesztenyefákkal. Nem tudom már, kié vót az a ház – uraké, valakié, csak azok elmenekültek onnan, ugye a kommunizmus elűzte azt, aki gazdag vót –, de abból a házból csináltak mozit, és ilyen majálisokat, bálakat is szerveztek. Azt nem tudom, mire vót az a bál akkor, csak azt, hogy gondoltam, én is elmegyek. Nem szóltam senkinek. Megfejttem, lerendeztem a tejet, kicsíptem magamat és hajde, elmentem. Hát ugye ez a Sanyi mán ott várt, a drága. Egész este táncolgattunk. De valaki megsejtette a családban, hogy elmentem a bálba. Egyszer megérkezik az én testvérem, a Juliska. Hú, megrántotta a karomat: „Hazafele!” Mondom: „És mi van, ha nem megyek?” – „Akkor kapol egy pofont!” Hát akkor mán 14 éves vótam, derék jány, de menni kellett hazafele, nem vót más. Sanyi fogta a vállamat: „Menjél el, menjél el!” – azt mondja. Félt, hogy a nővérem leképel ott mások előtt. Elmentem haza, de nem mentem Juliskával, magamnak mentem külön, nagy durcásan. Na, akkor táncoltam először is meg utoljára is. Az vót az első és az utolsó. Sosem vótam többet.

Sanyival elhatároztuk, hogy elszökünk külföldre, Monte Carlóba, de édesapám halála közbeszólt. És akkor Sanyi kiment külföldre egyedül, 15 évesen elindult. Elbúcsúzott tőlem, azt mondta, hogy fogunk még mi találkozni. Sose tanálkoztunk, sose láttam többet, írni sem írt. Szomorú voltam, majd belepusztultam sokáig. Azt se tudom, hogy jutottak oda, hát ki tudja, az is lehet, hogy útközben mán elpusztult. Nagyon szép fiú volt. Jól ment a soruk, az apja állomásfőnök vót, az anyukája tanítónő. Vót egy húga, Edit, meg vót Sanyi meg Lali. Majd belepusztultam, mikor elment. Nagyon aranyos vót, nagyon szerettem, senkit úgy! De hát, ilyen vót a kommunizmus, hogy széttépte a családokat, szétszaggatta. Aki bűnös vót, azért ment el, aki gyarapodni akart, azért, mert itt nem vót rá lehetőség. Biztos, hogy megéltünk vóna, de hát Isten más helyen akart látni.

Lekonfirmáltam, befejeztem az iskolát és utána jött a nagybetűs élet, a szenvedés. Ha édesapám nem halt volna meg, biztosan folytattam volna az iskolát. Lejött a tanár néni, Terhes Lajosnénak hívták. Azt mondta: „Mikó bácsi, nem szabad ezt a gyermeket meggátolni az előrehaladásban. Ez egy olyan eszes, okos gyermek, hogy nagy kárt tenne benne, ha nem engedné.” Ezt így mondta. „Hát hogy tetszik ilyen gondolni? – azt mondja édesapám. – Minden gyermekem gazdálkodó, a földből élünk, hát evvel az eggyel tegyek kivételt?” Azt mondja erre a tanár néni: „Ez a legkisebb, tessék vele kivételt tenni!” Jelentkeztem is ide a tanítóképzőbe, Debrecenbe, s ha édesapám élve marad, akkor biztos, hogy el tudtam volna végezni. De valami miatt Isten mégse ott akart látni, ahol én szerettem volna lenni.

Édesapám halála

14 éves voltam, amikor édesapám meghalt, júniusban, 1955-ben. Akkor fejeztem be az iskolát. Akkor akartunk elszökni Bana Sanyival. Vót egy nagyon kedves nászasszonyunk, az hozott egy nagy táskát cseresznyét. Ez a germersdorfi [*germersdorfi*] nagy, szép cseresznye. Aztán beszóltam, bekopogtattam, hogy „Apukám, hoztak cseresznyét, ne mossak meg?” Mert ő még visszadúlt az ágyra, reggel érzett valamit. Azt mondja: „Mossál meg egy kicsit kisjányom, azt’ majd mindjárt kimegyek, megeszem.” Megmosogattam, rátettem galuskaszedőre, hogy lecsepegjen, ha kijön. De bizony nem jött ki, hanem én majd beszaladok, mondom: „Apukám, kész a cseresznye!” Szót se válaszol. És én mint 14 éves gyermek tudtam, hogy halott, a jó Atyám csak megérezte velem. Odszaladtam, rángattam, ordítottam, ráborultam, zokogtam, kiabáltam. És annyit mondott még, hogy „He, fiam?” – még ez vót az utolsó szava, és akkor meghalt. Isten így látta jónak, legyen meg az ő akarata.

Futottam fel, édesanyám elment a gyógyszertárba kiváltani a gyógyszert. Mondom neki: „Hamar tessék jönni, mert meghalt apuka.” – „Ne beszélj már bolondokat!” – azt mondja. – „Szaladj, akkor hívjad az orvost!” Vót nekünk egy orvosunk, Fekete Pál, futottam oda. Ment az ész nélkül a kis robogóján, én meg biciklivel hajtottam, mint az örült hazafele. De azt mondja: „Sajnos itt elkéstünk.” Édesanyám is hazaért akkorára, de már halott vót, egy órán belül ez lezajlott. Ott zokogok, átölelem, ordítok. Azt mondja Jani: „Mit kiabálsz, te, kihallik az útra!” Mondom: „Gyere csak be, nézd meg, hogy halott apánk.” – „Bolondokat beszélsz!” Nem hitték el, azt hitték, hogy én

bolondokat beszélek. Bejött hát ő is, azt' zokogva borult rá. És mán este virrasztottunk neki.

Közben Sanyi bátyám katona vót Pápán, haza kellett várni. Nem akarták elengedni a temetésre, azt hitték, hogy csak haza akarjuk valamire csábítani. Felment Jani a községházára, mondta, hogy milyen helyzetbe vagyunk, és nem fogjuk addig eltemetni apánkat, míg Sanyi haza nem jön. Meg is fenyegette őket, hogy ha nem engedik haza, nem tudom mi fog történni. Őrült meg mindenki, majd belezavarodtunk. Nem vót hullaház, jégház, vagy ilyesmi, levitték a pincébe, azt' a pincében vót vagy két nap. És akkor majd a községházáról szóltak oda Pápára, hogy azonnal engedjék el, mert ez nem mellébeszéd. Elengedték, azt' éjfélre mán hazajött. Egy katonautó hazahozta.

Amikor meghalt édesapám, mán akkor gondnok vót. Vót olyan temetés, hogy óriási, még a lábtón [létrán] is álltak, olyan tömeg vót Fehértón. Még akkor háztól temettek, nem volt még ravatalozó.

1956

Sanyit három évre vitték el katonának. Kitolásból, direkt nem vitték határőrnek, mert kulákfiú vót. Ugye a kulákok nem vótak megbízható emberek, ezeket nem vitték a határra. Pedig ott csak 36 hónapot kellett volna letöltenie. Pestre vitték a díszszázadba, mert hát egy szép, derék fiatalember vót. Még le is van valahun fényképezve a mentében, lóháton. Nagyon szépek vótak!

De mire ő mán leszerelt vóna, beütött '56, a forradalom. Nem tudott hazafele jönni, mert akkor nem szerelték a katonákat lefele. És mentek akkoriban a fiúk csőstül kifele Nyugatra, mer' hát a határt megnyitották. Na, hát sok ott is maradt, meggazdagodott, meg jól összeszedte magát, de olyan is vót, aki megzavarodott, a honvágyba teljesen beleőrült. Pátrohán is vót két fiatalember, akik akkor úgy nekiugrottak, de nem sikerült olyan jól nekijek az élet odakint, és megzavarodtak, úgy hozatták haza a szüleik. Sanyi is gondolkozott rajta, hogy kimegy. Aztán mindig mondta, hogy „De kár, hogy ki nem mentem, mennyit kell itt szenvedni!” Hiszen még akkor kapott csak lábra a kommunizmus – még utána jöttek a megtorlások '56-ban –, és ezt a faluban lehetett igazán érezni. Hát a gyári munkástól mit vett el? – de persze a parasztot kiürítette még

jobban, '56 után még jobban kínozták a népet. Egyszer jöttem hazafele egy nagy szekér répával, akkor is onnan a tanyáról, mert ott vót nagyon sok föld egy darabban. Kint ásták a répát, én meg hordtam hazafele a két lóval, szekérral. És akkor jött egy csapat motoros fiatalember, oszt kiabálták nekem felfele a szekérral: „Rohadt paraszt! Pesten ömlik a vér, ti meg még mindig güzültök?” Így. Nemigen mertem én szólni se, nem tudom, hogy vót, csak megrettentem. Mondom, még lepuffantanak egy pisztollyal. Akkor nem vót ez olyan nagy dolog, a kutya se tudta vóna meg. De nem bántottak, csak ezt kiabálták, szidtak. De betakarítottunk azért akkor is, jó későn mán, de betakarítottuk a termésüket, mindent behordtunk.

Amikor majd a forradalom lecsendesedett, Sanyi leszerelt. Mán egész elült minden, akkor jött haza. 23-24 éves vót, és itthon meg belevetette magát a fiatal életbe, és a tüdejét lefőzte. Vót itt egy sörkert, ott szólt a zene, ott mindig mulatoztak ezek a fiatalemberek. És kapott egy tüdőgyulladást. Aki akkor a tüdőbajt elkapta, az nem biztos, hogy megmaradt, sőt a biztos halál várt arra a fiatalra vagy öregre, bárki legyen. De a Jóisten megtartotta. Mi a nyíregyházi Sóstóhoz tartoztunk vóna, de be tudtuk tenni ide a klinikára, az Augusztára.⁹ Vót itt egy Pongor nevű tüdő-főorvos, az igazi jó szakember vót, és felgyógyította. Fél évet vót bent. Akkor az a nyári keresetünket mind elvitte, mert óriási pénzt kellett fizetni, nem is tudom, naponta mennyit. Én akkor 16 éves vótam. Egész héten szántottam-vetettem, kapáltam, hordtam haza a terményt, és utána vasárnap meg rögtön jönni kellett ide felpakolva, és hozni az ebédet – mer' ő a fiú, jaj, anyukám örült meg érte, annyira féltette! Szóval kimerülésig ment az a pár év. Ezek nagyon nehéz idők vótak.

Úgy egy hónapban egyszer hazaengedték Sanyit szombat-vasárnapra, de hétfő reggel mán nyóc órára bent kellett lenni, mire jött a vizit. Egy szombaton jött hazafele, és én meg ott szántottam pont a tanyánál. A vasút attól egy kicsit feljebb vót. Ott a Kismicskén leszállt, ahun a Jóskának az apja vót az állomásfőnök, és látta, hogy én ott szántok. Jött ide hozzám nagy sietve, én meg elébe futottam. Azt mondja: „Ne gyere, ilyet ne csinálj! A két ló valamitűl megijed, összevagdossa magát, hát hogy gondolsz ilyet!” Mondom: „Még örülni se szabad neked?” – „Dehogynem, dehogynem! De tudod, hogy ebből milyen nagy baj adódna!” Mer' az eke, ami utána van, az verődik, elvágja a lábába az inat. Úgyhogy ezt is megtanultam.

Később a földet is el akarták venni tőlünk. Én már nagyjány vótam, mán intézkedtem!

Anyukám elbújt szegény, hogy ne kelljen aláírni. De nem vették el a földet, hanem csak tagosították¹⁰, úgyhogy 1-es típusú téesz¹¹ lett. Nekünk volt 32 hold földünk, és azt nem 10 helyen adták ki, hanem egybe' a 32 holdat, és akkor azt mind művelhettük tovább. Édesapám már ezeket a napokat nem érte meg a drága. Az agyonverte vóna őket a mi udvarunkon, annyira ragaszkodott mindenéhez. A Jóisten elvitte ez elől a veszedelem elől, hogy elveszik a vagyonát, amit ő összeveszegetett. Kemény ember volt. Mihozzánk, gyermekekhez nagyon szerető édesapa volt, de aki szemet vetett valamijére, vagy bántotta az ő gyermekeit, azért embert ölt volna.

Besegíték a gyermek istentiszteletbe

Nem vót nehéz a fiatal életem, még akkor se' ha sokat dógoztunk. Sok szépség vót benne. Volt egy Margitka nevű barátnőm. Komoly hívő vót. A férje tanító vót, ő meg nevelte otthon a négy gyermeket. Sokkal idősebb vót nálam, és én vele értettem meg magamat. Sokat beszélgettünk, ő vót a barátnőm, a mindenesem. Nem olyan messze laktak hozzánk, felfele, arra a templom fele. De hát ő ritkán tudott jönni, nagy család vót. Az anyósával laktak együtt. De hát az egy úrinő vót, sose veszekedtek. Katica néni egy nagyon elegáns úrinő vót. Drága Istenem! Szép idők vótak!

Nem emlékszem arra, mikor tértem meg, én a hitben folyamatosan mentem, haladtam előre. Tudom, vótam olyan boldog, hogy az udvaron, ahogy jöttem felfele, azt mondtam, hogy „Drága Úrjézus az enyém vagy, itt ne hagyd a szívemet!” – így beszélgettem az Úrral. Örültem neki. Utána aztán én bekapcsolódtam a hívők körébe, úgyhogy jól haladtam előre.

Mikor már még idősebb lettem, akkor megkért Koncz tiszteletes úr, hogy segítsek be neki a gyermek istentiszteletbe vasárnaponként 9-kor a nagytemplomban, délután 2-kor pedig a Mályvás kertben, az imaházban. És jöttek a gyermekek csapatostul. Sokan jártak, 40-50 gyermek is vót. Ez egy nagy református falu, a szülők meg kényszerítették a gyerekeket. Jöttek velem a barátnők is. Én tartottam a reggeli áhítatot, olvastam egy részt a Bibliából, és azt megmagyarázgattam nekik. Általában egyénekről, Sáráról, meg Izsákról beszéltem, meg ami úgy a kis szívüket megfogta. Aranymondást is tanultunk. Utána átmentünk a templomból az imaterembe. Úgy hítták, hogy Gábor Dénes Iskolája, egy hatalmas nagy épület, kúria lehetett korábban, utána iskola vót, benne. Oda átvittem a gyermekeket, és ott már játszani lehetett, biztos,

hogy ez is vonzotta őket. Iskolások vótak, vót azok közt mán szép nagy gyermek is. Úgy tudták az énekeket, kórusban, meg mikor mondtuk a Miatyánkot, jaj, a templom zúgott túlök, úgy felhangolódtak. Nagyon aranyosak vótak. Nekem nem vót akkor se jó hangom, de ott vót velem Papp Gyurka is, ő vót a kántor az egyházban, ő segített énekelni, vezette az éneket az én kis rossz hangom mellett. Úgy jött, mintha őneki kötelessége lenne segíteni, aztán majd kiderült, hogy mi a szándéka. Tetszettem vóna neki. De hát ez nem jött össze. Én nem tudtam vóna hozzámenni a világ minden kincséért se, annyira iszonyodtam tőle. Hogy miért, nem tudom.

De én otthon is összehíttam a fiatalokat. Nem annyira tetszett a családban, haragudtak érte, mer' – azt mondták – menni kell férjhezfele, nem a hülyeséget csinálni. Pedig hát ők ugye templomba járók voltak, csak ezt ők úgy tartották, hogy különcködés. De nem, nem engedtem belőle. Én tartottam a bibliaórát: Igét olvastunk, imádkoztunk, aztán sokat énekelgettünk. Ez a hálósobánkban zajlott a nagy kerek asztal mellett meg a székeken.

Később még Borbély Béla¹² bácsit is elhíttuk Imrével, hogy hátha megtérnek. Eljött Fehértóra a mi házukba, össze is jöttünk ott sokan. Én ezt megszerveztem. Szóltam Horváth Margitkának, ennek a barátnőmnek, Bigének meg a többi hívőknek. Mondom, hívogassátok a többi atyafit is oda, hogy jön Borbély Béla bácsi. Sok szoba vót, egybenyitottuk, elfértünk benne. Olyan vót, mint egy kastély. Ott mán nem mertek ellenkedni! Sanyi, a bátyám is átgondolta, és egész másképp viselkedett. De kedves vót Béla bácsi is: megölelte, azt mondja: „Jaj, Sanyi úgy megszerettelek téged!” – adott egy Bibliát is neki. És akkor majd mi vittük vissza Vencsellőre Imrével. Hát ilyen sok drága alkalom volt. Édesanyám örült neki. A lányok jobban inkább, a fiúkban vót egy kis ellenvetés. Szégyellték, hogy én így kilógok a sorból, de énvelem nem bírtak el.

„Hát megkaphattad vóna a legkülönb fiút Fehértón!”

Mán 16 évesen elrendezték a sorsomat, de Isten megőrzött attól, hogy egy hitetlen legyen a férjem. Boriskának, a nővéremnek, meghalt a férje, három kis árvával itt maradt. És akkor kitanálták, hogy nekem hozzá kel menni Farkas Sanyihoz, mert az a szomszédban lakik, és én így tudok a testvéremen segíteni, Hát elég pulyaeszű vótam én még akkor, olyan fiatalon nem vót még annyira kiforrott az én álláspontom, azt se

tudtam mit csinállok. Hát, ha azt mondták, hogy hozzá kell menni, akkor hozzámegyek. Ennyiből állt. De Isten úgy kihozott abból a helyzetből, ahogy azt senki se tudta. Én már belenyugodtam, hogy ha így látják jónak, akkor így lesz jó biztos, és akkor pusztán véletlenből egyszer csak összebalhéztunk. Én akkor lehúztam a gyűrűt, a kezébe tettem: viheted. De haragudott nagyon a család, öltök megféle! Nem vót megállásom a családban, mert ilyet nem tesz senki.

Meg még az vót az oka a haragnak, hogy én még előbb felültem egy idegen fiúhoz a motorra. Ez úgy történt, hogy templomba mentem egy vasárnap. Szép nagy kontyom volt csinálva, adtam magamra. Itthon, Fehértón nagyon csinos vótam, elegánsan jártam. Édesanyám kikísért, még beszélgettünk a kapuban – egy nagy téglajárda vezetett be, ott álltunk –, és akkor ez a Miska nevű fiú odahajtott mellém motorral. Sanyival vót katona, ő is a díszszázadban vót, de ő akkor mán úgy feltört, hogy vót Pannónia motorja. És akkor odahajt, azt mondja: „Templomba mégy?” Mondom, oda. „Gyere, ülj fel, felviszlek”. Egy szó, egy gondolat se vót, a tudatomig se jutott el, hogy mit csinállok, de édesanyám se nyúlt utánam, hogy fel ne ülj. Felülök a motorra, fogom a vállát, és mondom neki: „Nehogy itt vigyél – mert lehetett a katolikus templom előtt elmenni, meg lehetett vón alul, a postánál –, a postánál fordulj le velem!” De ő azért se fordult, hanem felvitt körbe. A fiúk meg mind ott álltak egy kupacba’. Na, Farkas Sanyi meglátta, több se kellett, odament hozzá, és azt mondta: „Hazafele is viszed ezt a kisjányt?” – „Elvinném – azt mondja Miska –, ha jönne.”

Na, nem kellett több, estére mán megveszve biciklizett a kapu előtt, mint a háborodott. De énnekem még akkor se esett le a húszfilléres, nem esett le, hogy ebből baj lesz. Majd csak akkor mán, mikor Sanyi kezdett kötekedni, hogy ha karácsonyra nem esküszünk meg, akkor vége. Na, ezt vártam. Lehúztam a gyűrűt, odaadtam. Otthon még nem tudta senki akkor, még este se mondtam el. Hanem majd másnap Boriskának előadta a Farkas Sanyi anyja, mert szomszédok vótak. Na, jött befele Boriska, mint egy hárpia: „Mit csináltál, te, mit csináltál? A család csúfságba marad! Hát ilyet nem szabad csinálni, te hogy gondoltál ilyet?” Mondom neki: „Nem volt idő gondolkozni, így sikerült, ezt így fogadjátok el!” – és én ezzel kimentem, bezártam az ajtót. Na de attulon kezdve, engem ettek megféle. Nem vót megállásom, hogy ilyen szégyent hozni órájuk, ilyet nem mert egy se megtenni... Boriska még munkálkodott rajta, hogy hátha vissza lehet csinálni, de mondtam neki: „Ne fáradozz, mert nem fogok hozzámenni”. Boriskának az lett vóna jó, ha én ott vagyok a szomszédba’, s ha nincs

is férfi, kéznél vagyok. A gyermekek nevelésében is tudtam volna segíteni. És még benne is lettem volna, de ezt nem engedte meg Isten. Ezt a fiút se nem szerettem, se nem utáltam, semmit nem éreztem iránta.

Úriasszony lehettem volna

Én mentem a kijelölt utamon. Akárkit akárhogy erőltettek volna rám, én megmondtam, nincs semmi közöm hozzá. Gazdag gazdálkodó embereket emlegettek, mondták, hogy ott lesz jó módod – no, hát módom nem lett, de vót békességem, az biztos. Isten akart nekem egy jobbat adni, azért adta Imrét, aki egy komoly, hívő melegszívű, drága lélek vót.

A mi időnkben úgy vót, hogy a fiúk egy kis tábla csokoládéval kedveskedtek a jányoknak. Nem, hogy jaj, meghílak vacsorázni vagy egy kávéra, ilyesmiről szó se vót, hanem vittek egy tábla csokit ajándékba, és annyi. Nem vótak akkor a fiúk szemtelenek egyáltalán, mint manapság, hogy mászik rá, meg hogy még a nő kezdi, hát az meg végképp ki vót zárva az életből. Szálltunk lefele a szánkóról, köszöntünk, azt kérdik: „Egyéb semmi se jár?” Mondom: „A szád, az jár!” Olyan jókat neveltünk, kacároztunk! Jó világ vót az, jobb, mint most, én állítom. Örültünk akkor, ha elmentünk a kútra, azt tanálkoztunk 2-3 barátnővel, beszélgettünk. Meg mán akkor estefele a fiúk is arra bicikliztek, hogy tanálkozzanak a jányokkal, hát faluhelyen nem vót sok lehetőség, főleg ilyenek, mint nekem, aki nem ment bálba. Hát én sose vótam életemben. Egyszer vótam, olyan fájdalom vót bennem utána...

A mályváskerti iskolában vót valami szüreti mulatság, azt' Istenes Gyurka azt mondja: „Nem megyünk el?” Mondom: „Tudod jól, hogy én sose táncoltam, de hát jó, menjünk”. Elmentünk Gyurkával. Hát, ott, mint puliszka fazékban, annyi a nép. Vótak padok egymásra rakva, azt' mondom Gyurkának: „Gyere, üljünk ide a hátsó sorba”. Le is ültünk mink, azt' egyszer jön Sanyi, a bátyám: „Na, gyere táncolni!” Mondom neki: „Teveled? Hát mit akarsz?” Azt mondja: „Nem énvelem, de ide se mernek jönni hozzád. Gyere mán le, oszt táncoljunk, majd jön Dani”. Ez az a Dani, aki szánkázni is hívogatott. Na, jött, elkért tőle. Mondom neki: „Figyelj csak ide Dani! Ha nem akarod magadat szényenbe hajtani, akkor engedj el engem.” – „Miért, Gyurkával komoly a kapcsolatotok?” – „Dehogy komoly!” Egyidősek vótunk, ők nem messze laktak,

esténként mindig együtt vótunk, vagy minálunk, vagy őnáluk, mikor hogy alakult. És akkor lépkedtem a lábára. Mondom: „Engedj el Dani, mert én nem tudok táncolni!” – „Hát Sanyi nem tanított meg?” Mondom: „Nem, mert arra nincs nekem szükségem.” Még akkor nem magyarázkodtam, hogy én hívő vagyok. Nem is tudom én, hogy akkor vettem-e olyan nagyon komolyan, hogy nem szabad táncolni se. De elég az hozzá, hogy hazajöttünk, Dani hazakísért, mert ehhez ragaszkodott, Gyurkát szegényt meg otthagytam, pedig ővele mentem el. Utána nekem vót is olyan lelkiismeret furdalásom, Isten előtt úgy szégyelltem magamat, hogy alig éltem túl. Sanyi hatalmas táncos vót, minden bálban ott is vót, de én nem vágytam soha. Csak akkor az egyszer mentem el, de akkor is csak úgy, hogy Gyurkával elmentünk, hogy körül nézzünk – azt’ jól körülnéztünk.

Ennek a Daninak tetszettem. Egy nagyon gazdag, jó családból való fiú vót, Váradi Dánielnek hívták, tanácsnok vót az apja. Ha Danihoz megyek, biztos jobb dolgom lett vóna, Erzsike néni, az anyja majd meghalt értem. Földbirtokosok vótak, a családom ebbe mán belenyugodott vóna. De nem tudtam vóna vele élni. Biztos, hogy Isten adta belém ezt a ridegséget mások iránt, hogy egyáltalán, még szóra se hajlottam. Elmentem egyszer oda hozzájuk, valami történt a lóval, azt’ biciklivel odahajtottam, mert Sanyi meg ott vót náluk. Ott ültek az udvaron. Mondom: „Gyere haza rögtön, mert valami van a lóval!” Erzsike néni meg észrevett: „Jaj, te Margitkám, hát mán úgy szerettelek volna látni!” – nagyon kedves, aranyos, az anyukámmal egyforma idejű néni vót. – „Gyere csak be, gyere csak be! Dani, te meg szedjed a gyöngyvirágot lefele Margitkának!” Hű, Sanyi hogy felkapta a vizet! „Na, gyere, menjünk!”. Azt mondja neki Erzsike néni: „Miért akarod elvinni ezt a kisjányt? Hát tán félsz hazamenni?” Úgy kiosztotta Sanyit, hogy az kikullogott az udvarról. Én meg ott maradtam, míg Dani a virágot leszedte. Utána azt’ jöttem hazafele, de ott mán a bálban úgy bizalmaskodott vóna, hogy szeretne velem táncolni, meg hazakísérhetne valamikor. Mondom: „Dani, nem állok ott, gyermek vagyok még. Hagyjál mán békit nekem!” – „Dehogy vagy te gyermek, egy stramm nő vagy”- azt mondja. Így udvarolgatott, de nem tudtam vóna szeretni. Mindig így elzártam magamat a lehetőségektől.

Sanyi ezt nem akarta, de Győrösi Jancsit, azt nem bánta vóna. Ez barátja volt Sanyinak. A mostani eszemmel, ahogy visszagondolok, még leginkább Győrösi Jancsihoz mentem vóna hozzá. Jött az minden délután, de én azt hittem, hogy Sanyihoz jön, nem tudtam, hogy énutánam ácsingózik. Azt szerette, ha nem vót négy

ember, hogy kártyázni közéjek kelljen ülni. Mert még abban is ők parancsoltak, nem én. Mondtam, hogy „Nem látjátok, hogy varrok?” Kézimunkáltam sokat. „Majd csinálod hónap!” Egyszer Jancsi apja azt mondja a bátyámnak: „Sanyi, próbálj már beszélni evvel a jánnyal! Szeretnék ennek a mi fiunknak, derék, szép jány”. – „Hát akkor – azt mondja Sanyi – miért nem mondja Margitnak?” Azt mondja rá János bácsi: „Hát azt mondja ez a fiú, hogy még arra se néz Margit, ahun ő van”. Emlékszem, bűnbánati hét vót, tavasszal, mentünk a templomba. Vittem a moslékot, étettem a disznót, rendeztem a jószágokat, és még annyi munka után összekaptam magamat puccba, pakkba, aztán elmentem a templomba. Azt mondja Jancsi: „Arra se néz, ahun állok, hát akkor mit csináljak még?” Így zajlott az udvarlás. Vót két lánytestvére. Jöttek, mindig beszóltak, hogy együtt menjünk templomba. Olyan jól megvöltünk együtt, de én nem sejtettem, hogy mi van mögötte. Majd egyszer arattunk, azt’ akkor mondja Sanyi: „Hallod, ez a János bácsi zaklat engem, hogy szeretnének Jancsinak téged.” És nem tudom, hogy mit válaszoltam, arra nem emlékszem, de nem nagyon akartam tudomásul venni. Pedig egy derék, szép fiatalember volt, olyan különösen állt a haja, és olyan nagyon jóképű vót. Más örült vóna, ha elveszi.

Úriasszony lehettem volna. Volt egy ügyvéd – hát az egy kicsit idősebb volt, de nem hiszem, hogy Imrénél idősebb lett volna –, Nagy Gyulának hívták. Ez majd megveszett értem, annyira szeretett volna. És én nem, nem... nem tetszett, semmiképpen nem tudtam volna megszokni. Jött a templomba minden vasárnap, ott ült fenn a karban [a *karzaton*], a szemét le nem vette rólam. Ez a sok udvarló közül a leggazdagabb volt. Nem mentem hozzá, mert hívő embert akartam. Ez eljárógatott a templomba, de semmi köze nem volt az Úr Jézushoz, úgyhogy biztos csak miattam jött. Még ráadásul ott lakott a keresztapja, kicsit távolabb tőlünk, az is egy nagyon gazdag ember volt. Nem volt gyermeke, ez a Gyula a keresztfia volt, és minden áron a kezére akart játszani. Jött minden nap, mondta: „Mikó néni, tessék rábeszélni ezt a lyányt! Hát nagyságos asszony lesz, nem a mezőre fog járni, itt fogják értékelni”. Azt mondja anyukám, szegény: „Hát nem bírok én evvel, Miklóssy úr”.

Annyiféle fiú megkörményezett. Sose jutott vóna eszembe, hogy hozzámenjek valamelyikhez. Egy se vót olyan, akire azt mondtam vóna, hogy na, ehhez hozzámegyek. Isten akart nekem egy jobbat adni, azért adta Imrét, aki egy komoly, hívő melegszívű, drága lélek vót.

Imre – férjhez megyek

Egy vasárnap elmentünk családi istentiszteletre. Bige Jóskáéknál szoktunk összejönni vasárnap délután. És akkor Imre is meg vót hívva, ő is szolgált – a vak Bartimeusról, sose felejtettem el. Nagyon drágán szolgált. Ahogy ültünk, nem is messzi egymáshoz – hát egy lakásban nem lehet olyan nagy távolságban –, így magamban nézegettem: na, ha ez elvenne, én hozzámennék. Nagyon szép barna fiatalember volt, kék szeme, nagy barna hullámos haja, nagyon jól nézett ki. Amikor mi elmentünk haza Horváthné Margitkával, a szomszédossal, Bige Jóska felesége, Esztike kérdezi Imrétül: „Hát a család?” Azt mondja: „Hát nekem nincs feleségem, én még nem nősültem meg”. Azt mondja Esztike: „Jaj, hát itt vót egy nagyon aranyos kisjány”. – „Láttam én – mondja Imre –, kinéztem magamnak”. És akkor két hét után eljött.

Akkor vót augusztus 20-a, én benn vótam csendesnapon a methodistáknál Nyíregyházán. Nagyon áldott nap vót, és tudom, azt énekeltük, hogy *„Az Úr csodásan működik”*. Mondta Iványi Tibor¹³ bácsi, hogy aki akar, letérdepelve énekelheti – padok vótak lábtartóval –, aki akarja állva vagy ülve. És én, tudom, letérdepeltem. Ódalra néztem; alig állt egy pár ember, sokan, nagyon sokan letérdepeltek. És amikor énekeltük ezt, hogy *„De útja rejtve van, tenger takarja lábnyomát, szelek szárnyán suhan”* – nagyon hozzáfogtam zokogni. De még akkor én nem tudtam, hogy Imre is ott van, még nem is vót róla szó, nem vót telefon, vagy az hogy bejelentse, hogy ő jön. Csak elhajtott Bigéékhez a motorral, és akkor ott mondták a gyermekek, hogy nincsenek itthon édesanyámék, Nyíregyházán csendesnapon vannak. Imre meg rákérdezett: „Mikó Margitka is elment?” Mondják a gyermekek, hogy igen, együtt mentek. És akkor ő megfordult, hajtott be Nyíregyházra, oda a methodista imaházhoz. Egyszer csak én odanézek, mán dél fele vót az idő, hát Imre a hátamnál állt. Semmi beszéd azelőtt, csak ott megláttuk egymást, ennyi vót. És ott mán beszélgettünk, mán ő vitt ki a vonathoz is. Akkor jött divatba a bukósisak, épp hogy kötelező lett. Nem akartam feltenni, a gyönyörű kontyomat, mondom, szétvágatom. „Hát jó akkor” – azt is rám hagyta. Persze a szél meg szanaszét vitte a kontyomat. Na, ott a vonathoz akkor egy kicsit rendbe szedtem magamat, és hazajöttünk. Ennyi vót az ismerkedés.

Utána aztán a család megtudta, mán akkor kiütött a balhé. Mán mindenkinek vót nekem kinézve egy fiú, de Imrét nem állhatta a család. Mindennek elhordták, hogy

gyereke van, családos ember... így akarták lejártni a falu előtt. Nagyon sok udvarló vót, de senkit se tudtam szeretni, senkit a világon. Isten ezt szánta nekem, tudta ezt az Úr. Azt mondta Imre, hogy „Téged csak én érdemellek meg”. És akkor utána mán jött vasárnaponként, mindig elmentünk Bigéékhez, mert ott vót az a kis vasárnap délutáni egybegyülekezés. Utána hazáig elkísért, de a házunkba nem jöhetett be, nem engedte be a család. Akkor egy kicsit beszélgettünk, utána ő elindult haza Pátrohára. Este 8 órakor ért haza, én mindig féltegettem meg sajnáltam. Utána aztán vót, amikor vonattal jött; akkoriban jártak konflisok Fehértón, öt forintért hozták be a vonattól. Egyszer rájöttünk, hogy meg akarják verni a fiúk. Azt mondták, hogy ez a jöttment nem vihet el engem onnan, Újfehértóról. Vót ott egy vén kulák ember, Sanyi bácsi, őneki szórója vót, és odagyűltek a magot szórni, össze vót gyűlve a sok fiú. Oszt mondta nekijek, hogy „Na, fehértói fiúk, szarjatok a kalapotokba, oszt úgy tegyétek a fejetekbe! Amit ti nem értetek el, azt egy jöttment elvitte”. Így mondta Sanyi bácsi, én majd Sanyi bátyámtól tudtam meg, a fiúk meg csak hallgattak, sunyiskodtak. Ezek mind arra valósi fiúk vótak, a mi korunkbeliek.

Imre nagyon rövid ideig járt hozzám, októberben már megesküdtünk. Gondoltam is magamban, mikor férjhez mentem, hogy na, édesapám, ő örülne. Csak ő örülne a házasságomnak. Ő olyan igazi, komoly hívő ember vót. A többiek nem örültek, egy se. Még édesanyám nem is vót olyan harcos, mint a többi, csak hát féltegetett. Mondta mindig, hogy „Nem lesz, aki melléd álljon, nem lesz, aki segítsen neked, majd ha gyermek születik. Senkid se lesz, oda én nem tudok mán elmenni”. Mondom: „Lesz a’, majd Isten gondoskodik róla”. Oszt nem is kellett. De a többiek azért ágálgodtak még akkor is, nem tudták elfele fogadni. Jani annyira munkálkodott rajta, hogy elvadítsa, hogy elmaradjon, hogy azt mondta, hogy gyermeke van Imrének. Nyíregyházán hallotta. Azért akkor még, ha valakinek gyermeke vót, az már el vót ásva. Hát hogy mehettem vóna én hozzá? De egy percig se hittem, egy percig se! Mondom: „Arról énnekem mán akkor tudni kéne, mert Dankó Imre olyan egyenes ember, hogy ezt nem titkolná el éntülem” – „Jaj, de megbízol benne, meglátod, megbánod!” Mondom: „Majd akkor szólok, ha megbánom”. – „De ide mán nem jöhetsz!” Mondom: „Hát akkor megyek Pestre!” – akkor az vót a mentsvár mindenkinek.

Böske is, jaj, de ellene vót! „Ilyenhez hozzámenni? – azt mondja. – Hát megkaphattad vóna a legkülönb fiút Fehértón!” Mondom neki: „Azt kaptam, csak nem Fehértón, hanem Pátroháról a legkülönbet, aki az én szívemnek kedves”. Mindenre vót felelet,

de nem tudtak tőle eltántorítani. Majd amikor már rájöttek, hogy Imre egy kedves, csendes, jóságos ember, aki engemet nagyon szeret, megbecsül, akkor megkedvelték.

Újfehértón volt az esküvő. Két pap adott össze: Koncz meg Lipták Pali¹⁴. Koncz ott kivágta a rezet. Sokáig dicsérgetett, előadta, hogy zajlott az életem. Elmondta, hogy „Kisgyermekkorától ismertem. Amikor elveszítette az édesapját, utána nekem a szolgatársam lett, segítóm a szolgálatban. A jobb kezem – így mondta Koncz. – „Elviszi ez a fiatalember a jobb kezemet. Nagyon jól tudunk együtt dolgozni”. Én meg nem tudtam megállni a sírástól. Rettentő mérges lett Imre. Féltett, még a karomat úgy meg is fogta. Azt mondja: „Hát komolyan mondom, azt hittem, hogy képen húzom!” – „Na – mondom –, hát szép lett vóna! Híre ment vóna Fehértón, hogy a templomba' összeverekedtél a pappal”. Nagyon indulatos vót még akkor. Azt mondja: „Hát ilyen esküvőt csinál neked, hogy tégedet felzaklat?”

Az esküvőnkön délután volt ebéd, olyan két óra körül, és úgy mentünk majd a templomba. Onnan hazajöttünk taxival ide, a mi lakásunkra. Hát mi kevesen vótunk, inkább nekünk csak a kívülállók, a hívő nép volt sok. Akkor este még itthon beszélgettünk egy kicsit, utána kivittek a vonathoz, és mentem az új szállásra. Akkor nem vittem semmit, csak egy pár hálóinget meg pár holmit, s utána majd Imre jött, kért a téesztől egy nagy teherautót. Hát alig fért a teherautón a holmi, amit vittünk! Búzából mindenig mindennel kielégítettek engem. Küldték a kenyérnek valót, hogy én ne egyem a más kenyerét – akkor ilyen világ volt –, meg hát a sok bútor, rengeteg bútor alig fért a nagy teherautón. De én egyáltalán nem mondhatnám, hogy olyan nagy, felhőtlen boldogság volt az esküvői nap. A testvéreim mind haragudtak, nem szerették Imrét, nem örültek neki. Mindenki mást akart. Én vótam a kicsi, ők meg már nagy tapasztaltak, hát nekem már csak azt kellett vóna, amit ők mondanak. Egyik se pártolt meg.

Pátroha

Azt mondta Esztike néni [*Imre nagybátyjának, Dankó Ferencnek a felesége*]: „Sose hittem vóna, hogy Imréből ilyen szelíd ember legyen”. Azt mesélték, hogy régen megzavarta, meghajtotta a fél falut. Amúgy is egy derék, erős ember vót, meg tekintélyt

parancsolt magának, nem hagyta, hogy valaki is rákapjon. De hát az Úr tehet csodát. Imre fiatalember volt, huszonkét éves, mikor megtért ott Pátrohán, egy evangelizáción. Sólyom Feri szolgált ott a templomban. Addig iszogatózott, bulizott is, meg bálba járt. Kötekedett és verekedett; nem állhatott elé senki, mert agyonverte. Mondták is az emberek, hogy hát hogy tudott ilyen változás beállani. Egyszer volt valami lakodalom. Apósom volt a keresztapja a vőlegénynek, aztán így a család hivatalos volt a lakodalomba, ott kellett lenni. Én nem voltam még akkor köztük. Azt mondták, na, ez lesz Imrének a mérce, hogy megállja-e hogy nem rúg be. Megállta. Ott ment a nász néppel – Juliska néni mesélte –, ők meg féltek, figyelték, hogy vissza ne essen. De nem, a Jó Isten megőrizte.

Utána aztán én sokat hatottam rá. Soha nem torzsalkodtam vele, és ő is úgy megszokta ezt a tempót, hogy nem erősködött, nem hangoskodott, nem akarta az akaratát mindenáron kivinni. Az évek alatt már úgy lecsendesedett.

Első idők

De most meggondolnám már. Rengeteg szenvedés ért ott Pátrohán. Én nem mondom, hogy Imre bántott volna, mert egy drága lélek volt, de jaj, mikor először mentem Pátrohára, és megláttam azt a kis házat, megfagyott a vér bennem. Nem volt rosszul elengedve Imre, de sokat szenvedtem. Két öregre odamenni! Apósom nemsokára beteg lett, akkor azt gondoztam ápoltam, aztán nemsokára majd eltemettük.

Margitka, a hívő barátnőm hogy sajnálta, amikor eljöttem! Egy hónap se telt el, az már jött utánam Pátrohára, és akkor úgy megdöbbsent. Tudta, hogy én honnan jöttem el, és akkor azt mondta: „Mit keresel te itt? Hogy kerültél ide? Istenem, hát hogy lehet ez?” Én nem is panaszkodtam sose, azzal se, hogy bánik velem az én anyósom. Nem, nem panaszkodtam, senki a családomból nem tudta, és más se. Ezt csak Imre tudta.

Belecseppenni egy kis házba – más kaja, más környezet, mindenki árgus szemekkel figyel – valami rémisztő. Előtte is jártam Pátrohán krumplit venni, de én sose tudtam, hogy van egy Dankó Imre. Mikor odakerültem, akkor ismerkedtem meg mindenkivel. Nehéz időszak volt. Akkor én nagyon csinos voltam. Nem adtam meg magam, még ha megvesznek se, hogy itt nem illik már így járni, itt nem kell így... Gyönyörű drapp tavaszi kabátom volt szép gallérral, nagyon elegánsan jártam. Itthon erre volt gondunk,

hogy mindig szépen jártunk, ízlésesen. Na, ott aztán majd eltehettem, amit kaptam. Nagy szép, csinos kontyom volt, nem akartam a kendőt feltenni. De fel kellett, anyósom letépte még a kontyomat is. Akkor mondtam Imrének, hogy „Egyet gondolok Imre, aztán reggel hazamegyek” – volt bennem ilyen. Jaj, az lett volna még csak egy helyzet! Sírt, zokogott Imre, hogy „Ne tedd ezt, kedvesem, ne tedd ezt meg, meglátod, jóra jön minden!” Úgy féltett, hogy otthagynom! Nagyon kemény napok voltak, Uram Jézus, amin átmentem. Ej, drága Atyám, de sok szenvedésen jutottam el idáig!

De az én uramnál nem vót szebb! Vigyázgatott rám. Az anyjától is úgy védett, mert ha hazajött és látta, hogy szomorú vagyok, akkor mán számon kérte az anyját. „Mit csinált mán megint édesanyám? Nem akarja megtanulni, hogy tisztelni kell ezt az asszonyt – azt mondja –, mert itt ő a gazda, ő az úr a háznál!” – „Mingyá’ – azt mondja anyósom – akkor mán én mehetek, amerre látok!” Ilyen fafeje vót anyukának! Istenem, biztos féltékeny vót, pedig ha valakinek, akkor neki aztán módot csináltam, olyat, hogy semmit se kellett dolgozni. Csak ültettem, idevittem a székét, odavittem a hűvösre... Evett, ivott és okoskodott. Hogy egyszer azt mondta volna, hogy hozd ide csak azt a krumplit, meghámozom én – hogy kicsit előrébb lehessünk –, de semmit a világon! „Azért van a háznál egy menyecske, hogy csinálja a munkát” – csakhogy a menyecskének munkahelye is vót, meg ott vót a rengeteg jószág. Pedig jó erőben vót, hát a templomba ment minden reggel, utána meg még a széket is vitette mán velem a kapuhoz, mert ott akart báméskodni. Én is sokszor magamra vagyok mérges, hogy miért nem álltam ki magamért. Jobban meg kellett vóna magamat védeni mindennel szemben. Mindig engedelmes akartam lenni, meg csendben lenni, hogy ne hallja senki, hát én nagyon vigyáztam arra. Imre aztán majd lerendezte. Bement, bezárta az ajtót, aztán számon kérte, ha már látta rajtam, hogy több a soknál. Mert azért megmegtelt a pohár, mikor lementem a kertbe, azt’ sírdogáltam. De akkor sem tudtam kitörni. Miért vótam ilyen gyáva, nem tudom. Így vót.

Azt mondja Imre: „A feleségem, és azt csinál édesanyám, amit mond!” Hú, hogy morgott! Apósom nem, az aranyos vót. Olyan csitri, fiatal vótam én, de ügyes, mindent megoldottam a jószág körül, amit csak kellett. De anyukának nem vót jó. Jöttek a templomból reggel hazafele, akkor én ott a konyhában már tettem-vettem valamit, s hallom, hogy mondja neki Gizi néni (az itt lejjebb lakott, az iskolánál): „Na, Zsófi néném, ha Imre húszéves korában nősült vóna, se kapott vóna egy ilyen asszonyt!” – „Ne dicsérvétek mán – azt mondja –, úgy fel tudjátok magasztalni”. És én ezt

végighallgattam. Hát vót annyi megaláztatásom, hogy az a csuda, hogy még talpon vagyok.

Apósom '67-ben halt meg, másik évre, hogy idejöttem. Március fele vót mán, mert nap sütött. Akkor még az udvarról temettek. Imre akkor lett presbiter, akkor rögtön őtet választották. Végig presbiter maradt, később – mán Ratkai Lászlóék idejébe' – gondnok is vót.

Apósom nagyon szeretett. „Kisjányom, kisjányom” – így mondta. Jaj, hogy örült nekem a drága! „Nyugodtan halok mán meg” – így mondta. Szidta anyukának még a lábát is: „Hát ez egyebet se tud, ez csak tekereg egész nap, majd este kotyvaszt valamit”. Én meg mán akkor főztem minden nap rendes, finom ételeket. „Mehetsz mán, amerre akarsz” – mondta anyósomnak. Lehet, mán azért is vót anyuka olyan irigy rám, ki tudja, de apósom nagyon szeretett, nagyon bódog vót azon a kis időn.

Mindennapi munkák

Korán kellett kelni, öt előtt mán felkeltünk. Gyorsan Imre a trágyát leszedte a tehén alól, és melegítettem egy kis vizet, hamar futás be a tehén alá, mostam a tőgyét, gyorsan tettük rendbe, szűrtem el a kannákba, és akkor Imre a biciklivel elszaladt a csarnokba. Kannába' vitte a tejet, nagy kék meg piros kanna volt. Hatra a csarnokba kellett lenni a tejjel, mert ha hat előtt nem vagy ott, akkor elmegy a tejes autó, és akkor az aznapi tejet kiöntheted. Én meg fejtem reggel-este, hát azt nem lehetett hagyni, összetörte volna a tőgyét, ha nagy tőgygel lefekszik. Este is vittük a tejet, ott hűtötték a csarnokban. Mire Imre hazaért, már akkorára sült a szalonna, tojás kolbász, mikor mi volt a reggeli. Míg megette, addig én gyorsan a déli ennivalót készítettem a táskába. Szalonnát, kolbászt meg előző nap, ami húсок sültek: kacsacomb, libacomb... Azt mondta, hogy ő már szégyelli vinni. „Csak nézik, hogy én mindig kacsa- meg libacombot hozok. Ne tedd már oda kedvesem, tegyél szalonnát nekem is!” Én úgy sajnáltam, hogy egész nap azon a kis szalonnán legyen. Ha nem jutott volna nekem, neki akkor is megvolt a délre való finom ebédje.

Mikor Imre elment munkába, akkor rendeztem a csirkét, disznót. Utána anyósomat mentem rendezni. Fel kellett öltöztetni, kiült az asztalhoz, és vittem neki a reggelit. Utána jött a föld meg a többi kerti munka, a szőlő meg egyebek, háztáji. Csak úgy

sikerült, a Jóistennek legyen hála, hogy a Pázmán Béláékkal mindig jóba' voltam. Ők nagyon szegények voltak. Ittak, mint a gödény, pénzük sose vót, és szaladgált folyton Erzsike, hogy adjál már egy százast, adjál már ötszáz forintot, nem tudom ezt meg azt kifizetni. Oszt utána jöttek, ledolgozták nekem, segítettek, ha nagyobb munka vót. Meg Bravics Magda, az is ivott, és pénze sem volt sose. Elkérencselte a pénzt, utána jött nekem ledolgozni. Én meg örültem neki, hogy nem magam kellett. Így segítettek rajtam. A saját kertünket magunk műveltük. Szántani már nem kellett, mert a téesz elvetette a sok földet, nekünk csak meg kellett az egy holdat kapálni, oszt lóval megszánttattuk. Abba már kis apró magvakat veteményeket tettünk, krumplit, tengerit. Úgyhogy este már úgy estem be, mint egy döglött kutya. Este mindig volt igeolvasás, énekelgettünk, mindig a Hallelujából. 15 éneket egy-egy este elénekelünk, ez ki volt szabva. Most kérdezzetik, hogy „Honnan ismered ezeket?” – „Hát a Hallelujából. Honnan lehet énekeket ismerni, hát nem a fáról!” Drága szép idők voltak. Sose voltam fáradt – nem tudom, hogy volt az ilyen napok után.

Építkezés

Egy kis hosszú parasztház volt azon a portán, de én azt bontottam széjjelfele, ha akarta Imre, ha nem. Ott ment el a zetorral [*traktorral*] a ház előtt, aztán mondja, hogy „Hát ez leszedi a házat a fejem felől, sose lesz többet házam!” Mondom: „Ne félj már, míg engem látsz!” Bizony építettem én olyat, hogy megbámulta a falu. Még akkor senkinek sem volt szilikátból ház¹⁵, de én lerendeztem Dombráddal. Voltam én olyan ügyes, hogy elmentem Tiszabercelre cserepet venni a téesz kocsjával, mert ott olcsóbb volt. Ott volt a gyár, és ott megvettem mindent, amit csak lehetett. Elmentem Vásárosnaményba. Major Jancsi volt a tűzépes, nekünk drága hívő testvérünk volt, Azt mondja: „Margitka, mit keres itt?” Mondom: „Tudja mit, János? Szarufát, gerendát, mindenféle építőanyagot, amire szükségünk van. Itt a papír, fel van írva”. Kiált Bajusz Sanyinak, az meg a kománk volt. „Gyere csak – azt mondja –, ezt az anyagot keresd össze Margitkának úgy, hogy a vékonyabb végít mérjed!” Meg is csinálta Sanyi, az is aranyos volt. Bizony estére ajtót, ablakot, én mindent összevásároltam. És akkor másnap Imrével mentünk érte. Ilyenekbe belevágtam. Imre csak a száját tátotta. Azt mondja: „Nem igaz, hogy jutott ez eszedbe, meg hogy mérted le?” Mondom, elhívtam

Nagy Feri bácsiékat, azok voltak az ácsok a faluban, a legelső ács. Eljött, összeírta, és én útra keltem Vásárosnaményba.

Na de honnan lett pénz? Hát pénzünk nem volt egy vas se, honnan lett volna. Egy piros százaz volt a *Keresztyén tanításban*¹⁶, ennyi volt a pénz. Azt is anyósom százegyig kereste, és állította, hogy itt volt a százaz, itt volt a százaz, mondom akkor ott tessék keresni. Már attól félt, hogy én kivettem, elloptam.

Vót egy ól jószág: két tehén meg vagy három bika. Na, azért is mertem belefogni az építkezésbe, mert ezekre számítottam. De Imre semmit nem tudott, meg nem is volt hozzászokva, nem is volt olyan talpraesett, hogy annyira okoskodó legyen, Én a vén Rófel Jóska bácsit megkerítettem, Egy zsidó ember vót, ő vót a szerződötő. Mondtam neki: „Jóska bácsi, nagy bajban vagyok, most tessék segíteni!” – „Miben, Erzsikém?” Erzsikének hívott, neki az is maradtam haláláig. Mikor ő ott megebédelt nálunk, én szépen megterítettem neki, de ő hozott mindig enni, a mienket a világért sem fogadta volna el, merthogy ő zsidó. „Na, Erzsikém, mondja csak, mi a baj!” Mondom neki, hogy „Le kéne a két bikát adni, de sürgősen, mert jönnek a mesterek, a hétvégén építkezünk”. Akkor nagyon nehezen lehetett bejutni, hogy leadjuk a jószágot, előre kellett jelenteni, aztán majd szóltak, amikor sor került ránk. De Jóska bácsi nekem elintézte, kis drága öreg volt. Mondom Imrének, hogy „Gyere haza, hogy reggel vigyük a bikákat”. – „Hova?” – azt mondja. Mondom neki, Kisvárdába. Hát hol jegyezték elő, ki jegyezte elő? Mondom neki: „Te ne törődj vele, csak azt tedd, amit mondok. Kérjél Czinétől [*a téeszelnöktől*] teherautót!” És leadtam a két bikát, és akkor már ki tudtuk fizetni a faanyagot.

Elmentünk Dombrádra szilikátért. Uram Atyám, azt még este sötétben is hordtuk hazafele! Na, akkor aztán majd kőműves jött, rendbe rakták, és őszre mi beleköltöztünk. Egy fillér adósság nem volt, beköltöztünk a lakásba. Parketta volt a nagyszobában, a kis szobában meg padló. Oda már nem jutott pénz, hanem a régi padlót lerakta Pázmány Béla, és akkor vettem rá padlószőnyeget; az is olyan szép lett, hogy majd megszólalt. Nem akarták elhinni a szomszédok, a kezeit-lábát ette mind, olyan irigy volt, hogy ők nem tudtak akkor még egyik gyereküknek se építeni. Hallottam, mondta is Jolánkának, a sógornőmnek, hogy „Hagyjatok békit Margitnak! Annyit dolgozott, hogy ti hárman nem dolgoztatok annyit, mint ez magába”. Egyszer jöttünk a kertből felfele. Imre, megölelt, aztán azt mondja: „Mi lenne nélküled énvelem,

hun tartanék én?” Azt mondja a lelkem. Mondom: „Itt, ahun most, Isten a mi segítőnk”. De meg is segített úgy, ahogy én azt elképzeltem. Mindig véghez tudtam vinni, nem volt olyan, hogy belebuktam volna soha.

Nagyon szerettem a földimogyorót. Imre minden fizetéskor, ahogy jött hazafele a munkából, vett egy kilót Lajosnál. Mondja neki Lajos: „Jól behódoltatott az az asszony, nem győződ neki venni a sok mogyorót!” Azt mondta Imre: „Megérdemli!” Kicsit a tepsibe betettük egy percre, hogy a haja leváljon, és akkor lefújtam róla, és már eszegettük is. Nagyon szerettük. Minden fizetéskor vett egy kilót, és én azt eszegettem. De annyit éheztem, mint a kutya.

Lett munkahelyem

A Jóisten kiharcolta a munkahelyet is. Ők hívtak, úgyhogy még azért se kellett törtetnem, hogy menjek, keresgéljek. Manci meg az elnök Tassról [*Nyírtassról*], meg Berencsi Ferinek a nagynénje, ők voltak a vezetők. Hát jóban voltunk együtt, aztán mondja Manyi: „Ha mondom valamit Neked, nem sértődöl meg?” Mondom: „Attól függ, hogy mit mondom”. Azt mondja, ő azt hitte, hogy én nem megyek dolgozni, csak itthon akarom magamat tartatni, de „lenne neked egy munka, ha felvállalnád”. Felsorolta, hogy mennyi teendő lenne, meg mit kellene csinálni, és akkor mondtam neki, hogy megbeszélem Imrével. „De azért számolj velem, addig ne szóljál más senkinek, míg Imrével megbeszélem. „Dehogyan szólok, dehogyan szólok” – azt mondja –, de hát többen is meg hánytuk-vetettük, és téged láttunk volna jónak”.

Gondoltam, na, hála Istennek, nem kell a téeszbe meg össze-vissza menni, hogy egy kis nyugdíjat összeszedjek. Ha nem lett volna, most nézhetném magamat. És akkor Imrével megbeszéltük. Azt mondta: „Én nem szólok bele kedvesem, ahogy akarod. El fogod bírni? Fogod győzni elvégezni ezt a sok munkát itthon is meg ott is?” Mondom: „Valahogy megoldjuk”. És nem mondtam nemet. Jaj, hogy örült Manyi, emlékszem, magához ölelt. „Meglátod, nem bánod meg!” És nem is bántam. Hála Istennek, jól sikerült az a kis munkahely, mert otthon voltam, közel volt. Néha papírügyem volt, pénzt fel kellett venni, mert ellátmányt kellett felvenni, ahhoz, hogy én felvásároljam a kacsát, tojást, libát, mindenfélét, meg a napos baromfit forgalmazni. Vargáékkal is [*Varga László, gyógyszerész Nyírtasson*] onnan volt a nagy ismeretség. Mert őneki

volt egy nagy keltetője, és ő a tassi vezérkarral nagyon jóban volt, mert tőle vették a baromfit. Levettek egy bizonyos árrést, és akkor engem abból fizettek. Nem volt egy nagy kereset, ez nem is vitás, de hát nem is volt kötelező nekem. Ha akartam, mentem, ha nem akartam nem mentem, olyan munka volt. Szóval tudtam anyósomat rendezgetni.

Én a munkahelyemen soha egy megrovást vagy egy megszólítást nem kaptam. Kétszer tüntettek ki, még megvan a két kis csillag. Hunyadi Mancika volt a főnököm, Ott kinn, a Tisza-parton volt egy buli, és ott osztották kifelé a kitüntetések, meg volt egy kis program hozzá. Felállt Mancika, és úgy elmondta, hogy „Dankó Imréné megérdemli, hogy szót ejtsünk róla, mert még két fillérrel sose volt elmaradva. Két fillérig pászol [*stimme!*] a leltár”. Azért, ha eladtam valamit, rögtön kellett írni bele a könyvelésbe. Rengeteg tápot adtam el, hetenként egy-egy zeton táp jött. Kacsa, liba, tojás... És akkor én onnan magamat majd leellenőriztem, hogy stimmel-e minden. Akkor szaladj a postára, mindennap be kellett fizetni, amit árultam, ezt megkövetelték, hogy nem hálhat otthon a pénz. És a Jóisten őrzött. Ott voltak azok a rossz ajtók a raktáron, ahol a táp vót, hát azt csak be kellett volna nyomni... Ez az Isten kegyelme, hogy őrzött, hordozott. Szégyent nem vallottam, két fillér sose hiányzott, ezt Mancika úgy kiemelte. Jaj, Imre milyen büszke volt. Mert ő vitt autóval bennünket.

Segíték az öregeknek

Akkor nem volt a víz bevezetve. A szomszéd Ágikék kerítésénél volt egy kis bekerített rész, ami beugrott az ő udvarukra, ott volt a nagy pompakút, oda járt a fél falu – a hídtól a templomig szinte. Na, és akkor jöttek a kis öregek vízért, én meg ugye ott voltam a tápboltban, majdnem szemben a kúttal. És akkor becsuktam hamar, ráfordítottam a zárat, és hazaszaladtam a kis öregeknek a kanna vízzel. Egyiknek, Esztike néninek eme irányba, Mariska néninek másik irányba, többnek is. Hát azért is szerettek biztos, azok a kis öregek. Mariska néni is így mondta „A Jóisten hozott ide téged arról a Fehértóról”. Hát anyukát olyankor az ideg rázta, ha így dicsérgettek. Egy jó szava nem volt. Egyszer mondta, egyszer a huszon nem tudom, hány év alatt, hogy „Na, hazajöttél gyermekem” – erre úgy emlékszem, mint a nevem napjára. És nem szálltam szembe. Nemigen hallották sosem, hogy harsogtam volna vele.

Egyszer a szomszédban Esztike néniéknél egyik éjszaka elkezdett folyni a víz a pincében. Nekijek már akkor bevezették. Én meg akkor valahova elutaztam ügyintézni, és mikor hazajövök, akkor Esztike néni vár a kapuban. „Gyere mán, gyere mán, hon vagy egész nap?” Mondom: „A dolgomat intéztem. Nekem nem csak ennyi, hogy megfőzök egy kis ételt, aztán leülök. Hát mi a baj?” Azt mondja: „Hallod, ez a szegény öregember le se fekszik egész éjszaka, le se öltözik, mert a víz a pincét már elönti”. Mondom neki: „Hát itt a fia, nem tudott neki szólni, hogy jöjjön, oszt zárja el, vagy hozzon egy mestert, oszt csináltassa meg?” Azt mondja: „Hát Laci is itthon vót, azt elmentek, nem bánta, hogy itt folyik a víz”. És akkor Feri bácsi mindig alátett egy edényt, felhozta, na de hát ugyi megtelt az egykettőre. Nem is tudott aludni. Nappal Esztike néni felváltotta, akkor Feri bácsi feküdt le. Azt mondom neki: „Ne őrijtsenek már meg, egyiknek sincs annyi esze, hogy a főcsapot elzárja?” – „Hát hon kell azt, meg mit kell avval csinálni?” Mondom neki: „Na, várjon csak, hazaszaladok.”

Felhúztam a nagy csizmát, mert béka volt az aknában, és akkor ugráltak felfele a falra. Mondom: „Én ezt meg tudom csinálni!” Akkor gondolkoztam egy kicsit, eszembe jutott, hogy van nekem ott az a tűzpiszkáló. Hazaszaladtam azért, egy zsákot leterítettem, oszt lehasaltam, bele az aknába, és egy ilyen csavar van azon, egy ilyen rózsafejszerű, abba beleakasztottam, és addig tekergettem, hogy el tudtam zárni. Oszt másnap elhívtam a vizes Mikit, lentről az új sorrul. Na, volt ennek aztán olyan szenzációja, hogy a két öreg fűnek-fának mondta: „Többet ér Margit a mi két pulyánknál, hát megoldotta ez egy pillanat alatt. Na, tudunk mán aludni az éccaka”. Szóval így intézkedtem még a kis öregek körében is.

Édesanyám halála

Egyszer odaszóltak a postára – még akkor nem vót nekünk telefon –, hogy azonnal jöjjenek haza, mer' édesanyám rosszul van. Na, kiszóltam a Szilasra, mondom Imrének, nekem azonnal indulni kell vonattal, mert édesanyám nem jól van. Azt mondja: „El ne indulj, mán megyek is hazafele, és viszlek”. Jött is, alig érkeztem felöltözni, összeszedni magam. De azt nem gondoltuk, hogy meg is fog halni.

Mondták a többiek Fehértón, hogy „csak keresgetett, keresgetett téged”. Mondom: „Nem baj, most nem megyek mán vissza Pátrohára”. És rá vagy három napra meghalt

édesanyám. Ott voltam vele végig éjjel-nappal, ott, ott, még haza se mentem. Jött a temetés. Ott az a szokás, hogy a templomban még búcsúztatják, azon is ott vótunk. Mentem hazafele, végig zokogva. Imre visszajött értem, jaj, jött az más reggel. Mondta, hogy elkéredzkezik a munkahelyéről. „Jövök rögtön utánad” – azt mondja. Féltegetett, hogy belerokkanok. Nem sok híja vót. Drága Istenem, hogy ennyi mindent megélni! Fájdalmakat. Ez vót a legnagyobb.

Sokáig vót özvegy édesanyám is. Meg hát ez a sok gyermek, a sok kis unoka, egyik a másikat érte, mindennap vót vele valaki.

Édesanyám azért három napig nem haldoklott, csak aludt, csak úgy szunnyadt. Három napig vót olyan gyenge. Szaladgáltam az orvosért, hogy jöjjön le, rosszabbul van, de nem tudták megmenteni. Még régebben én ráaggattam a nadályt [*piócát*] a nyakára, mert magas vérnyomása vót. Hogy azt’ akkor mi végzett vele, a drágával, nem tudom. Mondta: „Icára gondotok legyen. Semmijét el ne vegyetek!” Így mondta, azt féltette nagyon. Azért is örült biztos, hogy ott vagyok mellette, nem hagytam egy percre se magára. Pátróháról nem tudtam vóna itt lenni, de Isten azt is elrendezte, hogy ide kellett jönni, hogy mellette lehessenek. Jól van ez, Isten az útját mindennek kijelöli. Édesanyám meghalt 72 évesen, édesapám 52 évesen. Nagyon hamar elmentek.

Hívó élet: Sok drága ember megfordult nálunk

A pátróhai lelkész házaspár

Amikor odakerültem Pátróhára, Peleskei Károly vót ott a lelkész. Peleskei Károly bácsi nagyon komoly ember vót. Ha meghalt valaki, leszaladt biciklivel - nem vót még akkor autó -, és megkérdezte, hogy el tudják-é temettetni. A szegény családoknak, akik nem tudták, vett koporsót. Szóval ilyen pap vót Peleskei. A felesége tanárnő vót ott az iskolában. Nagyon drága család vót, ritka drága házaspár. Olyanok vótak ott Pátróhán nekem, mint a szüleim, Erzsike néni, mint az anyám. Kezdetől fogva úgy őriztek, féltettek, óvtak, mint aki tudja, hogy mi vár rám.

Egyszer beteg lettem, a szívemmel vót baj. Kisvárdába’ [*szomszéd város*] más összeestem. Akkor hozott be majd Imre a klinikára, de úgy, hogy Peleskeiék kerítették orvost. Nagyon-nagyon aranyosak vótak velem. Nem vót gyermekük, és akkor engem úgy felkaroltak, úgy gondoskodtak rólam! Jött Erzsike néni, ápolgatott, hozta a finom

süteményeket, befőtteket, mindennel táplálgatott, hogy csak felerősödjek. Még este, sötét este is lecuppogtak, hogy megnézik, hogy vagyok. Tündér két öreg volt, Hát nem voltak még akkor öregek, még Erzsike néni is tanított akkor, de látták a sanyarú sorsomat, sajnálgattak. Akkor anyósom nagyon veszett állapotban vót, hát biztos, hogy az is belejászott a betegségbe. Kötekedett, elment estézni, otthagytott olyan betegen, hogy élet-halál közt vótam. De Peleskeiek úgy szerettek engem, mint a lányukat.

Később mán itt laktak Debrecenben, egy gyönyörű szép lakásban, az Újkert utcában, mán utoljára meg a szeretetotthonban. Én jártam őket látogatni, nem tudtam elfelejtkezni róluk soha. Mentem, vittem mindig a kis mézet, azt nagyon szerették, nagyon örvendeztek neki. Nekünk akkor még volt sok méz, főleg akác, de volt, hogy őszi repce. Mindig ígérgetem, hogy kimegyek a sírjukhoz, mer' a temetésükre is mind a kettőnek eljöttem, pedig olyan havas idő vót. Mán Imre nem élt akkor. De milyen leveleket írtak! – még el-el szoktam olvasgatni.

Sokan hirdették nálunk az ígét

Minálunk szinte minden hónapban volt bibliaóra. A mi lakásunkban. Azt csak Szabó Alberték tudnák elmondani, hogy mennyien jöttek Vásárosnaménytől Vitkáig, Komoróig. Koi Gyula, Pongó Bertiek... az egész felső-szabolcsi hívő nép odajárt mihozzánk. Ide nem jártak baptisták, csak reformátusok. Jött Borbély Béla bácsi, Zimányi Jóska¹⁷ bácsi, Gál Győző, Jenei Zoliék, mikor kit tudtunk meghívni. A három szobát összenyitottuk, középen ült Béla bácsi, ott ült az ajtó közt, és akkor hallgatta mindenki. Azok nagyon szép idők vótak. Még az udvaron is zúgott az ének, s ahogy még mentek elfele, teli vót a szíve mindenkinek, énekelgetve mentek kifele a kapun.

Czomba Gyulát ez idegesítette; ő vót a tanácselnök – nagy ember volt a hat osztályával. Szólt is, hogy „Imre, ne csináljátok már ezt a nagy felhajtást, ne rajcsúrozzatok mán!” Azt mondja Imre neki: „Te miről beszélsz?” – hát együtt nőttek fel, nem vót megijedve tőle. Azt mondja: „Hát olyan lármával vagytok!” – „Nem vagyunk nagyobb, mint ti vagytok, mikor névnapoztok, szól a zene, oszt leisszátok magatokat, ott ni, a tanács udvarán, úgyhogy te nekem ne tiltsál meg semmit az én udvaromon, Gyula!” Nem merte többet mondani, hogy ne rajcsúrozzunk ott.

A hívő népet megszólítottam mindet. Rengeteg nép vót, Esztiike néni, az ott hordta a széket is, segítgetett. Anyuka nem haragudott, sőt büszke volt rá, hogy minálunk van, de a lakás is alkalmas volt, mert szép volt, rendbe' volt. Rengeteg ülőszéken ültek mindenütt, még a szék karján is, ki hova tudott. Mikor nyár vót, augusztusban, akkor mindenütt ültek az udvaron, a lugasban a lócákon. Azt mondja egyszer az öreg Zsuzsanna néni, Annusnak, a szomszédasszonynak az anyósa: „Margitka, hát ezek mindent tenkrevágnak itt magának!” Mondom „Akkor majd másikat veszünk, Zsuzsanna néni, akkor veszünk másikat”. Nem mondta többet.

Vót, amikor hatvanan is vótunk egy ilyen alkalmon. Vót, amikor az udvaron, végig a lépcsőn is ültek. De még akkor én olyanokat csináltam, hogy sütöttem egy kemence hájas süteményt, máskor se sikerült úgy. Jenei Zolinak az anyukája, Rózsika néni azt mondja: „Mit csináltál evvel gyermekem? Na, ez már csak kinyílott, a miénk meg ágadzik-bogadzik, de nem leveledzik”. Azt mondja Albert, hogy „Már csak egy kis csigaleves kellett volna, azt' lakodalmat ültünk volna!” Nagyon örültek, hogy így megvendégeltem őket. Utána aztán még finom boros teát is csináltam. Akkor még a nagy szőlő megvott, aztán a jó kis piros borból tettem bele. Juliska néni is mondta egyszer, mikor őnála ünnepeltük a Juliánna napot: „Hozzál abból a borból, egy liternyit! Az olyan tea vót, hogy mindenki emlegette”.

Igen, szép idők vótak azok, én tudom, hogy Isten *azért* szeret bennünket. Az ő népe mindig első volt a házban. Az a baj, hogy rövid ideig tartott.

Bizony, sokan hirdették nálunk az igét. Révész Kálmán is. Ő a lelkészeknek mindent felhajtott, intézett anyagiakat, mindent. És egyszer, hogy szedték az almát, az almafa alatt felbukott, egyik percről a másikra meghalt. Egy ragyogó, szép, piros arcú ember vót. Aztán Pongó Bert! Imre, Révész Kálmán meg Pongó Bert barátok vótak. Bert Komoróban lakott. Nem vót lelkész, de hirdette az igét Vencsellőn is meg sokfelé. De még voltak ilyenek mások is. Vót sok. Révész Kálmán is meg Ilken Takács Ferenc... ezek mind igehirdetők vótak, nem papok. Nagyon bölcsek vótak. Aztán ott vót Nagy Károly; minálunk szinte mindennapos vót! Imrének nagy barátja volt. Később elkerültek ők Gergelyiugornyára. Ott épített házat, és ott élt a feleségével, meg egy kislányuk volt, Évike. De Károly is tudta jól hirdetni az igét. Imre nem hirdette, pedig jól tudta hirdetni, de bártortalanabb volt, mint mások. Nem szeretett úgy feltűnősködni, mindig szerény, visszahúzódó volt.

Nem bántott senki, mindenki értékelt, tisztelt, sok egybegyűlt hívő nép örvendezett. Más világ vót akkor. Olyan örvendezők vótak a kis öregek is: hogy csak egy csepp időben, csak a karját végighúzza a kezemen, hogy megsimogasson, hogy köszönjük ezt a drága estét... Mindenki örült neki.

Hát jobb lett volna biztos az imateremben, de a papok nem engedték. Peleskei sem. Soha nem jött el, nem mert jönni, a pozícióját nem akarta ő elveszíteni. Hát ugye ők senkit nem akartak megsérteni, megbántani, nagyon alkalmazkodtak. A felesége is tanított, azt mondta, még veszélyeztetné a feleségének a munkáját. Ratkai Laci bácsiék [*a későbbi lelkész*] egyszer eljöttek, többet sose. És akkor utána azt kiharcoltuk, hogy a Biblia Szövetség¹⁸ órája az imateremben legyen; Nyíregyházáról jártak ki tartani. Eleinte nálunk voltak, de utána már annyian voltunk, hogy tényleg nem tudta befogadni a mi házunk, és akkor megengedte Ratkai, de utána azt is megbánta. Hát félték mind a feletteseiktől. Úgyhogy aztán ott megvótak a szép kis alkalmak, nálunk. A mi falaink közt sok ember megfordult. El se tudom mondani, hogy kik jártak ott. A faluból az egész Újsor – ott lent a Petőfi utcánál – ott sok hívő ember volt, azok nagyon hűségesek vótak. Fiatalok nem annyira jártak, inkább olyan harminc-negyventől felfele, és öregek, sok öreg. Mi voltunk a legfiatalabbak. Tanultuk a szép énekeket, terjesztettük a Halleluját, abból énekeltünk. Borbély Béla bácsi tudta, honnan kell megrendelni, és akkor ott nálunk le volt téve, aki kért, az megkapta, pénzért persze. Volt sok megtérés is. Bizony, mondta Peleskei, hogy annyi haszna volt, hogy megtelt a templom. Többen vágytak akkor már a templomba is.

Nagyon-nagyon sok lelkész megfordult nálunk. Szolgált Victor István¹⁹ bácsi, meg akinek a vonat levágta a lábát [*Siklós József*].²⁰ Jaj, még egy könyve is megvan, nemrég olvastam el, itt siratgattam. Ment hazafele a szolgálatból, és akkor túlvitte a vonat a faluján vagy városán. Le akart ugrani, a vonat alá esett, és mind a két lábát levágta. Ó, Istenem, hát annak olyan híre volt akkor! Járt még nálunk szolgálni Asztalos Zoli²¹ bácsi; ő Alsózsoltán lakott, Miskolc mellett, onnan jött szolgálni Pátróhára. Jött Szabó Dániel²², Victor Istvánné Jutkának a bátyja. Arról meg levették a pap-palástot a kommunista rendszerben – mert olyan nagyon lelki pap volt, s az ilyeneket nem túrték maguk közt –, és akkor ő is csak portás volt Miskolcon valamelyik gyárban. Ilyen volt az élet. Hát Borbély Béla bácsi is egy nagyon komoly pap volt, oszt kilökték Vencsellőre [*Gávavencsellő*]. Azért tették ki olyan oldalra, hogy ne boldoguljon, mer' ott már nem fog tudni ténykedni. Azt' megmutattuk a világnak, hogy még többen voltunk. Milyen

összejövetelek voltak ott az udvaron Vencsellőn! Csendesnapok augusztus 20-án – júj, mi tömeg volt ott! Nyíregyházán is volt még ez az augusztus 20-i csendesnap. Iványiék adták ide a termet, az imaházat, mert a református egyházban nem fértünk el.

Zimányi Jóska bácsi

Zimányi Jóska bácsi is sokat vót nálunk. Mikor evangelizált, ott aludt nálunk, ott étkezett. Például, mikor Dombrádon evangelizált, akkor is náluk szállt meg; a pap meg se hívta, nem adott szállást. Mi vittük minden este kocsival. Még fénykép is van róla, hogy ott ülünk Imrével az első padsorban.

Jóska bácsival úgy ismerkedtünk össze, hogy jártunk mindenütt, ahol evangelizálás volt, és ő úgy kiszúrta minket. Úgy gondolta, hogy hívő emberek, azt látta rajtunk. Vásárosnaményban is hallgattuk meg Nagyvarsányban, ahol Horváth Géza volt a lelkész, ott is szolgált Jóska bácsi, aztán így összejöttünk. Utána aztán mi is meghívtuk, a lelkész ellen, mert az nem akarta. Egyik sem! Olyan irigyek vótak. Peleskeiek is, hiába aranyos, jó lelkű két lelkész házaspár, meg úgy szerettek engem, mint a lányukat. De úgy irigykedtek ezek Jóska bácsira, még Béla [*Borbély Béla*] bácsi is olykor-olykor tett megjegyzéseket rá. De hát mi meg nagyon szerettük. Olyan rivalizálásféle volt a hívők között. Ez csúnya, sőt nem megengedhető.

Azt nem tudom, hogy Jóska bácsi kiváltotta-e magából, vagy hozzájárult-e ehhez a lehetetlen helyzetéhez, de hát ő szegény mind előadta a fogságát, hogy mennyi ideig volt az orosz lágerben. Drága volt, fel volt vágva a nyelve. Nagyon szerette a kókuszkecskét, és én, mikor jött, azt sütöttem. Nem tudom, mi volt a leves, mi volt az ebéd, csak estére bekészítettem egy ilyen álló porcelán tálcát a hálósobánkban a szekrény tetejére. Egy kis háromajtós szekrény volt ott a hálósobánkban, ott a lábunknál, és oda feltettem. Aztán annyira beszélünk, annyira beszélünk, hogy eszembe se jutott a sütemény. Azt mondja a lelkem: „Na, Margitka, azt kinek tette oda el?” Úgy szégyelltem, majd meghaltam a szégyentől. „Istenem – mondom –, hát mindnyájunknak. Csak az eszem elhagyott, elment”. – „Na – azt mondja –, akkor elő kell hívni, azt meg levenni onnan”. Ilyen kis vicces, aranyos volt, nagyon szerettük.

Itt van ez a rengeteg kazetta is, van biztos ötszáz darab. Rengeteg kazettát küldözött a lelkem. Pénzzel támogattuk, még akkor a gyermekek tanultak. Nagyon szegények voltak, hát ő sem a pénzre hajtott, meg őtet sem értékelték úgy, ahogy kellett volna. Őt is eltiporták. Mert fogságban volt, és fogságba sem azért vitték, mert milyen nagy kommunista volt, hanem mert ellene ment. Sztálinnak írtak egy levelet! Istenem, mindig küldtük a tizedet, akkoriban nekik küldtük. És ő meg arra írt hosszú leveleket. És akkor nem írtam vissza sosem. Hát, mondom, ő csak ezt a pénzt megköszöni... Egyszer ír egy levelet, azt mondja: „Hadd tudjam már, hogy mi van a néma Dankó családdal?” Ilyen kis aranyos volt, nem lehetett megenni. És akkor látta, hogy anyósommal mit művelek le egész nap, hogy rángat, hogy intézkedik az énvelem, mint egy cseléddel. Egyszer a nyári konyhán főztem, odajött hozzám Jóska bácsi, aztán mondja nekem: „Látom, hogy nincs itt aranyéleted, de valamiért a köszörűnek még járni kell. Még érdes a tested, le kell csiszolni a szívedről”. Mondom: „Meglehet, meglehet Jóska bácsi, nem is mondok ellent”. Azt mondja: „Látom, látom, de az Isten, meglátod, majd megáld érte”. Nagyon aranyos kis öreg volt.

Akiről levették a palástot

Volt egy Horváth Zoli nevű pap. Csak arról levették a palástot. Felesége is volt – jó családból való, Révész Ilonka, Révész Kálmánnak a húga – meg nem is tudom, vagy hat gyermek. És akkor ő meg összeszűrte a levelet Matild nénivel. Ez a Matild néni egy nagy, felkapott prófétanő vót, prófétaasszonynak hívták. Hát ez faluról falura ment. Református vót, és nyelveken beszélt, és hitt neki ez a nép.

Én nem nagyon találkoztam vele, csak csendesnapon láttam messziről, de úgy közélről nem. Imre igen. Csak aztán lecsúszott, mert észrevették, hogy Horváth Zolival jóban van. Vaján lakott. Amikor építették Zolinak a házat, Imre is ott volt. És akkor Matild is ott volt, mindig ott sertepertélt, főzött Zolinak. Aludni sem jöttek haza, hanem ott aludtak fent, valami pajtában. Hogy a fenébe mert ilyet cselekedni a pappal, aki hirdette az igét, mikor annak felesége vót meg egy tucat gyermeke? Micsoda megaláztatás vót ez! Horváth Zoltánt elbocsájtották az egyháztól. El is váltak Ilonkától – hát nem is kellett ott elválni, elment, Ilonkát hazavitte a testvére. Azt mondta, hogy “Nem szenvedhetsz e mellett a félbolond ember mellett”. Az akkor nagy tragédia volt. Nem volt ilyen általános, mint most, hogy a papoknak szeretője van. Szegény Ilonka,

utána azt' megzavarodott. Még nem is oly régen temettük el, mert a szegényházba került.

Az a Matild néni nem egy öregasszony vót, de nem is egy szép! Egy parasztos, éntőlem még parasztosabb volt. Kis fekete kendővel vót a feje bekötve. És jártak hozzá az emberek. Arról nem tudok, hogy gyógyított-e, de nyelveken szólt. Prófétált nekik, jövőt mondott, hogy az Úr hogy közelget, meg hogy kell élnünk az Úr jövedele előtt. Szóval, nem beszélt az zöldségeket, de semmi se jött be, amit ő jövendölgetett.

Járt ő is rendesen a csendesnapokra, de aztán, majd mikor már Zolival kitört a vihar, akkor elváltak. Hogy hova lett Matild néni? Azt mondták, bevitték valami öregotthonba. A református egyház is szégyellte, azt' Zoliról levették a palástot. Mondjuk, az jogos volt.

Nem vót a nép szeretetlen

Sok mindenkit látogattunk. Bizony, annyi ismerősünk volt, hogy feljárni nem bírtuk. Pedig szerettünk volna minden magányost meglátogatni.

Volt egy nagyon drága, aranyos testvérünk, Gyula Tiszabezdédén. Nem nősült meg, egyedül élt. Gyönyörű tisztaság nála mindig: hófehérre meszelve minden, mint a patika, olyan tiszta volt Gyula. A kúszó fenyő, ami az anyukám sírján meg az anyósoméknél van, őtőle származik. Rávéttük magunkat egy-egy vasárnap délután, azt' elmentünk, Gyulának vittünk egy kis ennivalót. Ha disznót vágtunk meg ilyen nagyobb lakoma volt, akkor is vittünk neki. Drága Mariska nénihez²³ is futottam a kis tizeddel²⁴, minden hónapban szaladtam Debrecenbe. Itt lakott a Petőfi téren, és utána hogy örült, hogy tudott venni magának egy kis házat! Még a levelét olvastam a múltkor itthon. *“Meglátod kedvesem, ha eljössz, milyen szép kis otthonom van most már nekem is.”* Azt mondja: *“De a ti pénzetek is benne van”*. Így mondta a drága. Ennek örülök, az ilyeneknek. Jucika most is így mondja, hogy „Aranykeretbe vagy te bevésve Pátrohán, úgy emlegetnek”. Mondom neki: „Miről beszélsz?” Azt mondja: „Hát hidd el, ha hazamegyünk, mindig kérdezetnek. A temetőbe' összetalálkozunk a népekkel, kérdezik, hogy hogy vagy”. És akkor mondogatták, hogy nem volt több olyan asszony Pátrohán. Hogy mindenkin segítettem. Szerettem segíteni, ha megszorultak. Jucika ezt emlegeti. Mondom: „Ne emlegesd, nem kell már azt, elmúlt. Jutalmunk az Úrnál van, nem az embereknél”.

Itt szolgált nálunk az öreg Balog Zoli²⁵ bácsi, ennek a miniszternek az apja. Egyszer ott is aludt. Kint voltam a szőlőben estig, hát mikor hazajövök, akkor Károly ott ül az öreg Balog tiszteletes úrral. Azt mondja: „Margitka, baj van!” Mondom: micsoda? Azt mondja, vacsora kéne. Mondom: „Azt’ most mondja ezt nekem?” – „Jaj, ne haragudjon már érte – azt mondja –, akartam én eljönni nap közben, de hát megjött a tiszteletes úr”. – „Hát – mondom – ebből nem sok mindent tudok csinálni, ebből a beszédből”. Istenem, mondom, most segíts meg! Se a disznó nem evett, se fejve nem volt még, szóval voltam én ott pácban, Imre meg még a mezőn, még kinn vót a határban. Gyorsan felugrottam a padra, egy darab sonkát levágtam. Már zuhogott a víz, tettem föl a spórra, gyorsan megfőztem a sonkát, tojást, olyan tálat kanyarítottam, hogy majd’ megszólalt. Édesanyám vette a gázt, mikor férjhez mentem, itt árulták a téglási gyárban, úgyhogy még senkinek nem volt Pátrohán az a palackos gáz, de már ekkor nekem volt. Főtt tojást, sonkával, meg kolbászt – úgy volt szépen nagy tálcára felrakva. Azt mondja a tiszteletes úr: „Hát maga mikor csinálta, mikor főzte meg ezeket a dolgokat?” Észre se vették, ahogy én itt sefteltem, szaladgáltam. Mire körülnéztek, már vittem is befele, ott ettünk a kishabán mind. Majd mikor ők megvacsoráztak, elpakoltam, levittem a nyáriba, utána mentem fejni. Már akkor Imre otthon volt, aztán ő a vendégekkel foglalkozott... mondom, hát lábon kellett állni kettőnk mellett. És akkor ott is aludt nálunk Zoli bácsi. Puszilgatott, köszöngette a finom vacsorát, nagyon aranyosak vótak. Nem vót a nép ilyen szeretetlen, mint most.

Mikor alakult a berekfürdői Iszákosmentő Misszió ház,²⁶ azt itt tárgyalták meg nálunk. A telek már megvót, de nem volt miből megindulni. Összehívtuk Pongó Bertit másnapra, meg Révész Kálmánt, Bognár Ferit – ez vót a hívők krémje, hogy így mondjam –, és akkor mindenki felajánlást tett, így indult meg az iszákosmentő ház. Én már ezekbe be se mentem, mert nekem elég volt még a kinti dolgom, de ők bent ezeket beszélgették. És lassan a hívő nép közt elterjedt, hogy mi történt, meg hogy állapotok meg. Kicsivel indult, az csak egy kicsi kis iszákosmentő misszió vót, utána aztán minden évben bővült. Meg jártak is akkor rengetegen ebbe a központba, márciusban meg novemberben voltak a csendes hetek Berekfürdőn. De akkor már nem iszákosmentő, hanem Megbékélés Háza vót.²⁷ Nagyon-nagyon sok kedves hívő ember vót ott.

Hát így zajlott a mi hívő életünk. Sose fáradtam bele, Istennek legyen hála. Azért kellett sütni-főzni, a napi munkám, a munkahelyemre szaladgálás mellett. Nem tudom, hogy

tudtam, csak az Úristen tudja, hogy hogy adta azt a sok erőt meg azt a sok türelmet. Annyi emberhez.

Keresztelés

Egyszer titokban megkereszteltettünk három gyereket, a tanácselnök unokáit. Tanácselnök volt a nagypapa, katonatiszt volt az apuka. Gombos tanácselnök úriember volt. Ilonka nénivel, a feleségével rögtön jóba' lettük, ahogy odaköltöztem. Nagyon megszerettük egymást. Gombos Laci bácsi tanult ember volt, egy aranyos, derék ember, nagyon szelíd. Minden gyermekének az esküvőjén ott voltunk, meg én voltam a fő rendező, mindent levezényeltem. Ilonka mindig mondta: „Jaj, Margitkám, most cserbe' ne hagyjon! Most cserbe' ne hagyjon!” Mondom: „Nem csak rajtam múlik, hát azért családom van, rendezni kell azokat is”. – „Jaj, viszek én vacsorát! Viszek én vacsorát!” – mondja. Nagyon aranyosak voltak, nagyon! Ilonka néniben volt istenfélelem, ővele jobban boldogultam. Máriában, a lányában nem volt semmi, az urában még annyi se. Katonatiszt volt az ura. Mária nem is akarta, hogy megkereszteljék a gyerekeket. Ő is olyan barátnőm féle volt, együtt voltunk sülve-főve. Aztán, mondtam neki: „Mária, nem akarod egyik gyermekedet sem?” Már akkor a fiú nagyocská volt, iskolás. És akkor azt mondja: „Apunak az állásába kerül, hidd el! Ez meggondolni való!” Mondom: „Bízzuk Istenre! Majd meglátod, hogy meg fogja őrizni!”

Aztán egy nap csak elvittük őket Ilonka nénivel. Előre meg volt beszélve, hogy egy este elmegyünk. Nem vasárnap volt, mert vasárnap kint ült a nép a ház előtt. Megbeszéltük, hogy nem megyünk olyan forgalmas napon, hanem csak amikor olyan laza esték vannak. Kinéztem, végignéztem az úton, mondom Ilonka néninek: „Alig vannak az úton, nem is járkálnak!” Azt mondja szegény: „Hát akkor meg menjünk!” Ő hozta el a gyerekeket, nem az anyjuk. Mária ki sem mert jönni, az udvarról se! Ilonka meg szegény mondta, hogy „Ne tessenek rögtön indulni a nyomunkban, hanem egy kicsit várni, míg bemegy a nép, vagy elcsendesedik, és nem leskelődnek”. Én vittem a picit az ölembe, a kislánynak fogtam a kezét, Ilonka néni meg hátul a legnagyobbik fiúval jött, hogy ne lássa meg a tanács, mert ugye ez már hangoskodott, okoskodott. Nagyon szép gyermekek voltak, gyönyörűek. A nagyobbik fiú, Tibi, az tényleg olyan kis eleven volt. De aztán mégis megtudták, hát persze, hogy kitudódott. Mindig van gonosz ember, aki besúgja a pártnál meg a főuraknál. De nem lehetett más, csak

Horváth Miklós, a körzeti orvos, az jelentette fel. Észrevettem, hogy látta az ablakból. Mondom „Ilonka néni, végünk van! Horváth Miklós az ablakban volt”. Azt mondja: „Ne öljön meg Margitka! Annyi az én uramnak!” Mondom: „Bízzuk csak Istenre!”

Peleskeiek már tudták, hogy jövünk. Minden tárva-nyitva. Csendben bevonultunk. Erzsike néni nyugtalankodott, ki-ki nézett az ablakon. Mondom: „Ne tessék nyugtalankodni, bízzuk Istenre! Hát nem tudjuk sem megakadályozni, se előre vinni:” „Jó, Margitka” – azt mondja szegény. Nagyon aranyos volt Peleskeiné, papnéban még nem is láttam olyan igazi, talpig úriasszonyt. Azért ők is féltek egy kicsit; ha feljelentik a lelkészt a püspökségnél, akkor bajba került volna. Hát nagy kommunista család volt az apuka is, a nagypapa is, csak Ilonka néni volt istenfélő. Na, aztán majd a nagymama megjött a kis Tibivel utánunk jó idő múlva. Ez ugye a parókián volt, nem a templomban. Keresztelőkancsó, a szobában megterítve gyönyörűen... Peleskei Károly tiszteletes keresztelte. Nem félt Károly bácsi, az nem, az karakán ember volt, nem gyulladt be tőlük! Egyszer csak, mikor elmondtuk a Miatyánkot, hogy „add meg a mindennapi kenyérünket” – a kisfiú, Tibike odament a nagymamához, megrázta: „Nagymama, hát szalonnát is kérjünk a kenyérhez!” Úgy kacagta Peleskeiné Erzsike néni, hogy folyt a könnye. Úgy mulatott rajta, mikor később is elmesélte.

A Victor család – onnan mindig úgy jöttünk hazafele, repesve

Nemcsak nálunk a faluban voltak bibliaórák, hanem voltak sokfelé: Naményban [Vásárosnamény], Vitkában... Mink is mentünk Vitkába, akkor már Ratkai Laci bácsi volt a lelkész, egyszer ott evangélizált egy hétig. Voltunk vagy harmincan, annyi volt az egész gyülekezet. Minálunk a házban többen voltunk. Ezeken a csendesnapokon Jármiban, Vencsellőn, Hajdúböszörményben nagyon sok szolgálattevő vót, mindenhol mások Miskolcra, Pestrül... sokfelül. Berényi Jóska²⁸ bácsi, aki nagyon híres evangélista vót, mán így járta az országot is, ő vezette sokszor, meg Szabó Dániel. Hatalmas csendesnapok vótak.

Victorékkal Jármiban találkoztunk. Csendesnap vót Borbás Béláéknál, oda gyűlt össze az egész Járm; egy kis falu vót, de nagyon sok hívő vót benne. A padokat, székeket összehordták, ott ültünk az udvaron. Nagy almásuk vót ezeknek a Béláéknak, szörnyű nagy almásuk. Nagyon gazdagok vótak, nekik se vót gyermekük, és ezek nagyon támogatták Victorékat, úgyhogy jöttek is örömmel szolgálni Isti meg a felesége. A

rengeteg gyermek otthon maradt, de Béláék megpakolták mindig az autót, úgyhogy gazdagon ellátták őket. De hát jól tették, vót mibül. Akkor még sikk vót az alma, nem úgy, mint most, meggazdagodott, akinek nagy almása vót. És elmentek majd a szegényházba, ott haltak meg... Boriska is, a felesége meg ő is.

Az augusztus 20-i csendesnapra mindig mentünk Hejcére Victorékhoz. Előbb Borbély Béla bácsiékhoz jártunk Vencsellőre, onnan aztán majd Hejcére kerültünk. Ők mindig úgy tartották 20-án, amikor esett – nem úgy, mint Vencsellőn, mert ott a hétvégét mindig megvárták –, és akkor értesítettek Jutkáék bennünket. De hát a hejcei, az mindig különleges vót. Az a gyönyörű táj, onnan mindig úgy jöttünk hazafele, repesve. Mondtam Imrének, hogy na, ez most egy nagyon szép nap vót. Nagyon tudtam akkor örülni.

Mi gyakran elmeneggettünk hozzájuk; ahogy éreztük, hogy van adnivalónk, akkor bepakoltunk, oszt mentünk, vittük nekijek. Gyorsan pakoltam tyúkot, paprikákat, ami a kertben vót, mindent összelomoltunk egy autóval, mán ültünk is be, mentünk el. Hát nekünk se vót mindig, dehogy vót, de mi mán akkor tudtunk segíteni, mán jobban álltunk egy kicsit. És egy alkalommal – erre emlékszem – virított a fehér akác, össze vót borulva az akácsor – hát olyan szépet még az életembe' nem láttam, mintha egy alagút alatt mentél vóna! Mi meg énekelgetve mentünk, ahogy a torkunkon kifért, úgy énekeltek az autóban. Jaj, de jó vót, Istenem, a legszebb nap vót az életemben!

Ott vót a rengeteg gyermek, tizenhét, meg még a nagynéni meg az anyukája Istinek, és még akkor Isti meg Jutka. Vagy húsz ember! – vót ott még a varrógépre is megterítve. Azt mondja Jutka: „Hallod, itt nagyon szegényes az ebéd”. – „Nem az a lényeg, Jutka, ne foglalkozz vele – mondom. – Egy pohár tejtől is megvagyunk, hát nem lényeg itt az evés. Eszünk egész héten”. Sóskaletes vót, de olyan finom, amelyet én sose tudtam főzni. Apróra össze vót vágva a sóska, de csak egy kis tejjel vót behabarva, hát nem vót ott olyan nagy lehetőség. Megettük a kis sóskaleteset, Jutka mindenkinek kanalanként kiporciózott egy kis tarhonyát. Az nagyon finom vót, nagyon jólesett. Szeretettel, szívből... roppant jó vót. Azt mondja Jutka, mikor jöttünk elfele: „Te Margitka, te ebből főzhettél vóna olyan ebédet otthon...” Mondom: „De én nektek akartam hozni, nem én megenni, hát én eszek eleget, ne bosszankodj mán! Ez nagyon finom vót, fejedelmi!” – „Na, akkor jó” – azt mondja a drága Jutka.

Lepramisszió

A lepramisszióba úgy kapcsolódtam be, hogy csendesnapon voltunk Nyíregyházán augusztus huszadikán – az nem a metodistáknál vót, hanem a református parókián – , és ott vót Dobos Károly²⁹ tiszteletes úr, a lepramisszió vezetője. És ő beszélt ezekről a dolgokról, meg vetített filmet, hogy ezek milyen nyomorban vannak szegények: rothadt láb meg kisujjak azoknak a gyermekeknek, elevenen ott. És akkor én megfogadtam, hogy Uram, segíték rajtuk, ahogy csak tudok, amivel csak tudok. Hát nem vótunk akkor mi sem annyi pénzzel, de akkor megígértük, hogy a tizedet minden hónapban a leprás gyermekekre költjük. És úgy is vót. Utána aztán én összefogtam a faluban, akik tudnának kötni vagy horgolni fáslikat a leprásoknak. Én is horgoltam, kötöttem, mikor mi jött sorba. Később aztán mán kibővült a kör. Fényeslitkéből, Dögéből, meg Tiszabezdédéről odahozták a hívők, ami kész lett. És akkor én még vettem rá pertlit, nagy tekercecset, azt' mindent lemértem, egy méter húsz centis darabokat – mivel hatvan centi kellett ahhoz, hogy a kis lábaikon körül tudják fogni –, és akkor én ezeket mindnek a két kis végire rávarrogattam. Aztán azt a rengeteg koszos fáslit ki kellett fehéríteni hófehérre, hogy azt úgy küldjem el. Kádban mostam ki, ahhoz fehérítő kellett. És utána pedig csomagolás meg csomagfeladás. Vót, mikor 50 kilót adtam fel egy héten ebből a kis fáslikból. No, hát nem csak az én érdemem, más is kötögette. Postán küldtem el Pestre mindent Dobos Károlyéknak. Mán Imre mondta az utója fele, hogy „Nem fogod ezt bírni kedvesem, már ne vállald magadra!” Már annyira kiszélesedett a kör, hogy megállásom se vót tőle. Utána aztán, mikor Imre meghalt, akkor még inkább belevetettem magam. Mindig meg volt rakva az a nagy heverő, ami Ickámnál maradt. A sok szép begöngyöltített fásli (be kellett göngyölgetni), az szép is volt...

Dobos Károly bácsi írta a szép leveleket, még megvannak. „Hogy találta ki, hogy még pertlit is tegyen rá? Ez a legjobb mindentől!” Nem lehetett kapni ezt a pertlit, ezt a kis köteléket, de én hozattam. Nyíregyházán megbeszéltem a gombos meg cérnás boltosokkal, és azok lehozatták. Mondták, hogy csak akkor hozatják le, ha biztosra mondom. Hát mondom: „Ha maga fél tőlem, most a szemébe nézek, és azt mondom, hogy érte jövök. Akkor az úgy lesz”. És lehozatta. Nem volt az olcsó, úgyhogy félt, hogy rajtuk marad, de nem hagytam én sose el, mindig kifizettem, mentem éppen arra a napra, amikor megbeszéltük. Hát így működött. Még a sok bajom mellett ilyen erőt adott az Úr hozzá.

Nem tudom hányban kezdtem ezt a lepramissziót, nyolcvanban már ment javában. Leszázalékoltak nyolcvanhétben engemet, akkor a szívem már nagyon beteg volt. Imrét nyolcvanháromban. Aztán utána meg még jobban belelendültem ebbe a fáslizásba. Jöttek Litkéből is, csinálták ott is, a Riber asszony, Juliska néni meg a testvére, meg ennek a Fekete Károlynak az anyukája.

A Jó Isten mindig adott időt, erőt, pénzt, mert anyagi is kellett hozzá; csomagokat feladni, meg ezeket a cérnákat megvenni. Ezeket mind saját költségből vettem. Mondtam, hogy írja meg, hogy mennyibe került a fonal, és akkor küldték a számlát, én meg adtam fel a pénzt. Szóval komoly pénzek voltak, de hát nem az enyém, hanem az Úré. Nehogy még az Úr felrója itt nekem, hogy elmondom, de megfogadtuk, hogy a leprás, beteg gyermekeken segíteni fogunk. És a Jó Atya meg is adta ezt. És szükségét se láttunk sose, Isten mindig kipótolta, visszaadta, amit odaadtunk ilyen szent célra.

Család: kegyetlen idők, könnyebb idők

Örökbefogadási javaslat

Egyszer Peleskeiék elhívtak engem Debrecenbe. Akkor már ott laktak az Újkert úton. Megjártam én azt délre, nem is tudta senki hogy milyen célból megyek. Én se tudtam még akkor. Hát ugye nekik se volt gyermekük, Erzsike néni kesergett is. Azt mondja: „Margitka, nem haragszik meg, ha valamit mondok?” – „Nem, tessék mondani nyugodtan”. Azt mondja: „Egy ismerősünknek a lánya balesetet szenvedett. Két kisgyermek itt maradt a nagymamára, de a nagymama is öreg és gyenge is, ő nem fogja tudni felnevelni. a két gyermeket. De ha maguk úgy gondolják, Margitka, hogy felvállalnák a két gyermeket, akkor mi nagyon szívesen segítünk benne”. És akkor én hazajöttem, Imrének elmondtam, hogy minek hívtak Peleskeiék. Ő nem mondott semmit, hanem magában úgy ezzel foglalkozott. Én meg gondoltam, hogy bemegyek Debrecenbe a nőgyógyászatra; gyerekkori barátnőm, Ili ott volt ápolónő a klinikán. Be is vitt rögtön, egy pár percen belül. Az orvos azt mondta: „Semmi baj nincsen Dankóné, bármikor teherbe eshet, nincs magán a felelősség. De – azt mondja – a férjét is szeretném megvizsgálni”. És akkor Imrének ezt elmondtam, de nem jött el Imre velem,

nem jött el az én Imrém, hiába kértem. Nem. Hát ő szégyelli, meg ő ilyen helyen sose vót, meg ő nem... – úgy kibújt a felelősség alól.

És most, valamelyik vasárnap, az Echo tévén egy vén professzor beszélgetett, és akkor felhozódott a sok gyermektelen házaspár, hogy mi okozza, mi idézi ezt elő. Mindenre tippeltek, mindent mondtak, csak azt nem, ami miatt igazán lehet. Azt mondja, hogy aki gyermekkorában vagy valamikor az életben mumpszos volt, az nemzőképtelenné vált.³⁰ Azt mondja, azok a párok ne várjanak gyermekekre. Bizonybizony Imre gyerekkorában majdnem belepusztult a mumpszba. Ezt már anyósom azelőtt elmondta. De én ezt nem tudtam, mert ha ezt akkor tudom, akkor feltétlen azt a két gyermeket én magamhoz veszem. Mindenképpen! Így mondta Imre „Hát nincs elég bajod? Féltetted, hogy belerokkanok ebbe a sok gondba, bajba. És akkor most ütött ez be nekem, hogy ezért nem akart Imre biztos jönni, hogy már akkor elmondhatták anyósomnak, hogy nem lesz gyermeke a fiának. Tudták, biztosan tudták. Imre azért tiltakozott. Mert ha ő ezt nem tudja, akkor azt mondja, hogy menjünk el együtt, aztán megvizsgálunk. De nem lehetett rávenni. Gondolta, hogy akkor még elmegyek, vagy itt hagyom. Biztos, hogy volt ilyen gondolata, csak én ezt nem tudtam, hogy ez a betegség ilyesmit okoz.

Anyósom halála

Az én anyósom nem nézett semmibe, de mikor haldoklott, vagy három hétig, állandóan követelte, hogy ott legyek mellette. Forgott, teli volt a ház népekkkel, estére megtelt a ház. Akkor jöttek Szabó tiszteletesék is, ott ültek a nép közt. Este a nép ott volt egy kicsit, énekelgettünk, ők elmentek. Volt ott egy ovális asztal, én meg arra plédet tettem és így feküdtem. Már nem bírtam tartani a fejemet. Ott voltam vele éjjel-nappal három hétig, a ruha se hullt le rólam. Nagyon kegyetlen idő volt.

Egyszer Juliska néni meg Irmuska, Nagy Károlynak a testvére - két komoly hívő asszony, de nekem anyám lehettek volna – lejöttek egy nap. Akkor már nagyon sajnálgattak, hogy kidőlök. Mondták: „Feküdj le, aludd ki magad, felváltva fogunk jönni”. Hát, gondoltam, jó lenne. Bemegyek, lefelőször megfürdök, hát mert olyan fáradt, izzadt, nyomott voltam. Ősz volt, tudom. S akkor megfürödtem, szépen pompásan felfekszek a kis heverőmre az ablak felé. De anyuka már akkor a falat

kopogtatta, így keresgélt. Nem volt ereje, de ehhez volt. Mondom neki: „Anyuka, hát itt ül Irmuska meg Juliska néni. Hát tessék már hagyni, hadd pihenjek én is egy kicsit!” – „Majd pihensz, majd pihensz” – annyiba sem nézett, hogy tényleg kidűl mellőlem ez az asszony. Nem érdekelte, csak neki legyen mindig meg az, amit ő elképzelt. Oszint akkor Irma szegény odaugrott az ágyhoz: „Ejnye nénye, ejnye, hát ne legyen már ilyen könyörtelen! Ez az asszony össze van menve, hagyja már ezt is pihenni! Itt ülünk Juliskámmal Zsófi néném mellett”. Akkor befordult a fal fele, nem szólt hozzánk. Még ő volt megsértődve. De hát ki tudott már akkor visszaaludni? Ők utána elmentek haza szegények, Imre meg úgy félt, hogy be se mert jönni a kis szobába. Nem is erőltettem, hát hiába, azért egy haldokló embernek nem akármilyen kinézete van. Anyuka három hétig haldoklott, szörnyű volt.

Mikor anyuka meghalt, utána már többet tudtunk utazni, kimozdulgattunk kocsival. Mindig arra mentünk, Felső-Szabolcsba, Namény fele. Ott vótak a hívő testvérek. Látogattuk őket, mentünk, ahová meghíttak bennünket. Sok kedves emlék van arról a vidékről. Úgy szerettek bennünket, azt éreztem, hogy befogadtak. Már mikor kocsink is vót, tudtuk vinni az atyafiakat. Az egy gyönyörű korszak volt

Egyszer Naményban szilvesztereztünk. Vajda Mariska néni tartotta. Kis Pistáék vótak a házigazdák. Hát az nagyon jó vót, felhőtlen boldogság. Jaj de jó vót, Istenem! Az úgy zajlott, hogy meghívott minket Bajusz kománk – Bajusz Sándor tüzép-vezető - a fia, Jancsi, keresztfiunk vót –, és mi ott aludtunk Bajusz Sanyiéknál, Vajda Mariska néni meg Kis Pistáéknál. Akkor már sok szép ruhám vót, kicsíptem magam én is. Elég fiatal is vótam még akkor. Vajda Mariska néni vót a fővendég, ő szolgált a Bibliából. Kaptunk egy-egy ígét, azt mindenkinek fel kellett olvasni. Szóval olyan kis hangulatossá lett az téve. Ott vót a vacsora Kis Pistáéknál, beszélgettünk, énekelgettünk éjfélkor koccintottunk. Az vót az igazi üdülés meg ünneplés. Aztán reggel mentünk együtt a templomba. Szabó Alberték is ott laktak közel Vitkában, Namény mellett. Olyan dél fele jöttünk haza.

Debrecen – itt tiszta úri népek közt vagyok

Tíz éve kerültem ide Debrecenbe. Először a Mester utcai gyülekezetbe kezdtem járni, Vincze András gyülekezetébe. Jutka barátnőm révén kerültem oda. Meg a körzeti

orvosom, Anikó is a szabolcsi ébredők közül való volt. Ők hívtak el engem abba a gyülekezetbe, hogy odaszokjak. Mentünk minden vasárnap. Nagyon korán kellett elindulni, innen messze vót – sokat áztunk-fáztunk, hordta-vitte a szél a havat –, csak akkor még bírtam, egyáltalán nem esett nehezemre. Egyszer Juhász Attiláné Irénke üzent nekem Jutka barátnőmmel: „Beszélni akarok veled, gyere el.” A lakásra hivatott két órára. Gondoltam, elmegyek, hát szabályokat vagy valamit elő akar adni, vagy a házirendet akarja betanítani nekem a bibliaórákról, hogy mi hogy működik. De ő nem hívott akárkit; még Barta Évike járt oda a Mester utcai gyülekezetből. Így aztán elmentem Irénkéhez, és akkor beszélgettünk. „Volna kedved járni ide bibliaórára?” Mondom: „Lenne kedvem, hogyha megfelelek nektek”. Az tiszta elit nép vót, ilyen kis parasztasszony senki nem vót rajtam kívül, senki, hanem papnék, tanítónők meg ilyenek vótak. És akkor mondja, hogy „Én szeretném, nagyon szeretném Margitkám, ha köztünk látnálak”. Mondtam Irénkének: „Hogyne jönnék, meg is köszönöm neked, és akkor megpróbálok alkalmazkodni a ti rendetekhez”. Na, így aztán én ottmaradtam. Nekem onnan nagyon korán el kellett indulni, hogy ideérjek.

Péntekenként két órakor kezdtük a bibliaórát. Oda nagyon előkelő emberek jártak. Nagyon híres vót az a bibliakör. És akkor én meg vagyok híva közéjük. Szóval nagy megtiszteltetés vót. Irénkéhez jártunk vagy tizennégyen-tizenöten. Három lelkész házaspár volt, három orvosnő meg három tanárnő – de ezek már vénlányok –, meg én. Jöttek még Nyíregyházáról is, például a Bodnár család, Bodnár Irénkéék is jártak ide, egyik szolgálatra meghívta Irénke. De most már csak ketten vagyunk Irénkével. Nem jönnek. Én nem is azt mondom, hogy mert megöregedtünk.

De még volt a másik bibliaóra is hétfő esténként, amit a Bibliaszövetség szervezett. Oda is Irénke hívott majd később. Minden hétfő este más szolgált, mindig lelkészek vótak meghívva: Asztalos Zoli bácsi, meg Zimányi Alajos... több hívő embernek a gyermeke, meg más hívő fiatalok. Hát igen. Irénke mindig a kitűnő lelkészeket válogatta, akiről jót hallott. Irénke sokszor mondta nekem: „Tanáld ki, kit hívjunk meg jövő hétfőre!” Nagyon jól ismertem ezt a felső-szabolcsi részt, és akkor én mondtam neki, hogy hírd más meg ezt vagy azt. Mindig csudálkoztak, mikor így beszélgettünk a bibliaórán. „Ismeritek egymást? – mindig azt kérdezték. – Honnan ismered ezt a rengeteg hívő embert?” – „Hát – mondom – onnan, hogy oda jártam közéjük”. Csodálták, hogy olyan hirtelen bevágódtam, egy kis falusi asszony. Jó vót, kedvesek

voltak, befogadtak. De hát ezek nekem régi hívő testvéreim voltak. Sose mentem vóna magamtól bibliaórára, ha nem hívnak, invitálnak.

Mikor megalakult a Biblia Szövetség – akkor Imre még élt –, lépegettek befele, Béla bácsi párszor megemlítette, hogy Imre, ti már annyi szolgálatot vállaltok, hát illene köztünk lenni. Imre szegény meg azt mondta, hogy hát majd meggondoljuk. Aztán meggondoltuk Imrével, meghántuk-vetettük, mondtuk, hogy nem kell nekünk oda belépni. Tudunk így is... Menni kellett, gyűlések voltak, nem akartunk már több terhet magunkra venni. Itt Debrecenben ketten adták a kezembe a belépőt, Pap Csabáné meg Irénke, a professzorasszony, Juhász Attiláné. Mondom neki: „Irénke, most egy mondatot elmondok neked az uramról. Azt mondta, hogy meggondoljuk. Most neked is ezt mondom, majd meggondolom”. De nem gondoltam meg sose. Főleg mán mikor magam maradtam, mert Imre meghalt, meg mikor ide bekerültem Debrecenbe, akkor zaklattak, Pap Csabáné Éva is meg Irénke is. Dehogy megyek, sehova mán.

De én nem csalódtam Debrecenben. Elgondolom, anyuka vajon látja-é a mennyből, hogy milyen sorsom lett. Mert azért itt tiszta úri népek közt vagyok, megbecsülnek, szeretnek, nem csak eltűrnek, hanem véleményemet kikérik, hogy hogy csináljuk, gyere el, oszt beszéljük meg... – oszt ezek jól esnek, hogy értékelnek. Hála az Úrnak. Zengjünk neki hát.

Mert én tudom, kiben hiszek...

Hí'hatom én ezt a dölyfös debreceni népet a templomba. Ahogy így megy lefele ez az utca, oda szoktam egy asszonykához leülni beszélgetni egy-egy félórát. Egyszer csak megérkezik egy nagy, veres hajú, veres képű nő. Olyan velem forma idejű, de hát egy megkímélt, nem egy ilyen kifacsart parasztasszony. Gondoltam, hát gyere, nem bánom én, akkor se hagyom abba, mert akkor már az Úr Jézusról beszélgettünk. Azt mondom ennek a barátnőmnek, hogy „Gyere már el egyszer a templomba velem!” – „Hát elmegyek veled – mondja –, már vágytam is ebbe az Árpád téri templomba”. Ő katolikus, ide jár a Szent Annába. Azt mondja: „Elmegyek veled egyszer”. Na, erre odaér ez a nagy, veres, dölyfös asszony. „Hova mégy, hova mégy? Azt mondja: „Templomba Margitkával, a szomszédasszonyommal”. – „Vajon minek, tán nincs az idődet hol eltölteni?” Mondom neki: „Miért gondolod, hogy ez annyit ér, hogy itt ülünk,

mintha templomban ülnénk?” Azt mondja: „Hidd el nekem, hogy annyit ér”. Gondoltam magamban: nem kapol itt sok jót, ne félj, nem fogok elengedni egy szót se. Csak úgy taposta lefele az egyházat, a papokat. Mondom: „Az szóljon, az merjen ítéletet mondani, aki különbül él. Te, ha most meghalnánk, akkor az Úr elé jutnál, gondolod?” – „Hát kit érdekel már az?” – azt mondja. Így beszél. Na, hát az a nő nekem olyan ellenszenves lett. Ennyire sötétek az emberek. Akkor az egyszer találkoztam vele utána nem is kíváncsi voltam én őt látni. Gondoltam, hogy ha akarod, eriggy a barátnődhez, de énvelem ne tromfoljál, ne vitatkozzál, úgyse állítasz a magad oldalára, mert én tudom, kiben hiszek.

Olyan békesség szállja meg ilyenkor a szívemet, mikor mondom, hogy én tudom, kiben hiszek. Nem lehetek a vesztesek oldalán. Áldott legyen az Úr, hogy így gondoskodik az ő kicsinyeiről. A legapróbbról is. Hogy tudnak úgy élni, hogy nem hisznek az Úrban? Pedig látják ezt a világhatalmasztrófát, ami most dúl. Mindenféle harcok, viharok, esők, süllyednek elfele a házak, hegyek repedeznek meg. Tisztára, mint az utolsó idők jelei. És nem hisznek Benne. Majd meglátjátok. Az ítélet napján.

Sokszor eszembe jut, Istenem, jó Atyám, mikor a kis öregeknek haza szaladgáltam a kupa vizekkel – hogy Isten most ezt adja nekem visszafele. Csak így az ajtóba leteszem a szemetet a lépcsőházba, ide az ajtóhoz, belülről. Be van csukva még a vasajtó, és akkor nyomják a csengőt, hogy tessék kiadni a szemetet. Hát akkor elsírom magamat. Semmit nem szólok, csak befordulok, hogy Isten most fizeti meg, hogy a kis öregeknek hazaszaladgáltam a kupájukkal, akármennyi dolgom volt. Anyósom hogy irigykedett rájuk, a kis öregekre, hogy én azokat dédelgetem. Megfizet Isten minden jótéteményünkért, azt látom. Hát ezeket a pénzeket odaadtam a legszűkebb napjaimban is, amikor nyugdíjat se kaptam. Imre nyugdíját nem kaptam, én meg még nem töltöttem be az 55 évet és nem járt a nyugdíj – és Isten eltartott abban az időkből is. És most Isten visszaadja ezerszeresen, ez biztos igaz. Drága jó Atyám, Te légy velünk!

Most is küldtem valahova. Van itt egy Rozika barátnőm, aki öreg, 84 éves, neki meg azután jött a posta, hozta a pénzt, a kis nyugdíjt. Azt mondja: “Te drága, fel tudod még adni ennek a kis özvegyasszonynak?” Mondom: “Hát hogyan tudnám, Rozikám! Amikor ideadjátok, akkor adom fel”. Hát nem mondom vissza egy fillért se, örülök, ha tudok rajta segíteni. És akkor én rögtön tettem bele a borítékba, meg abba a

képeslapba, és én azt elküldtem. Oda is írtam, hogy Kovács Rozika néni küldi. Tudod, mindig attól félek, hogy a postás ki ne tapogassa, hogy vastagabb ez a boríték. De mindig örül neki, mikor megkapja a nyugdíját. Hazajönnek azok a nagy, éhes gyermekek, hát mennyi kell ott!

Keressétek az Urat!

A mai embereknek azt üzenném, hogy keressék az Urat. Mert addig nem lesz se békességük, se örömük. Ez a két nagy dolog élte az embereket, és biztos, hogy ez csak annak adatik meg, aki Istenbe veti a bizodalját. Nem a pénzbe, vagyonszerzésbe, meg abba, hogy a másikat hogy csapja be, hogy tudja kilopni a kasszából a pénzt... Azok nem boldogok. Ezt üzenném nekik: hogy jó lenne, ha átgondolnák, hogy azért az Úristen sose hagyta el az övéit. Mindig vele volt. Kihozta a bajokból, átsegítette viharokon, harcokon, vészeken.

Jegyzetek

¹ **komacsésze:** ólomházas cserépedény, kívül-belül mázas, rendszerint virágmotívumokkal díszített. A gyermekágyban fekvő asszonynak nőrokonai ilyen edényben viszik az ételt. Kb. 15 cm magas. Egyik formaváltozata fazékhoz hasonló, esetleg oldala szögletesített. A másik változat kehely alakú és kis talpa van. Két vízszintes fül vagy gomb van az oldalán. Néha fődő is tartozik hozzá. Egyedi darabként, megrendelésre készül, azonban felirat, évszám ritkán szokott rajta lenni. Az újabb, rendszeren már keménycserép komacsészek több egyforma, egymás fölé illesztett tagból állnak (3–4-ből is), attól függően, hogy hányféle ételt illik vinni a fekvő asszonynak. (Forrás: Magyar Néprajzi Lexikon; <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-652.html>)

² **öhön** (slambuc, öreglebbencs): pirított lebbencstésztával, szalonnával, hagymával, burgonyával, paradicsommal, paprikával, kolbással bográcsban főzött hagyományos alföldi pásztorétel.

³ **ébredés:** a kortárs protestáns teológusok racionalista, bibliakritikus, teológiai liberalizmust képviselő nézeteivel szembenálló, a református egyházi élet megelevenedését szolgáló mozgalom a 19. századtól. Azt a célt tűzte ki, hogy a hittételek pusztá elfogadása, az egyházhoz tartozás társadalmi kötelezettségnek tekintése, a szertartásokon történő tradicionális részvétel helyett öntudatos, elkötelezett és érzelmileg motivált keresztyének közössége legyen a református egyház. Az európai református hitébredési mozgalmak hatása Magyarországra a 19. század második felében, illetve a századfordulón a német pietizmus és angol belmissziós mozgalmak közvetítésével érkezett. A Magyar Református Egyházon belüli ébredési mozgalom nem volt egységes szervezet vagy csoportosulás. Egyrészt számos pietista kegyességű ember tartozott ide, akik az egyházzervezeti kérdések vagy az egyház társadalmi feladatai iránt nem igazán tanúsított érzékenységet, másrészt olyanok is, akik teológiailag is megpróbálták megragadni az új kérdéseket, és megoldásokat kerestek a társadalmi problémák megoldására. A Bethánia CE Szövetség jelentős szerepet játszott az ébredés evangelizációs, missziós tevékenységeiben, de még számos evangéliumi, élő hitű szervezet tevékenykedett benne igen aktívan, például a Soli Deo Gloria, a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség, a Lorántffy Egylet, a Keresztyén Ifjúsági Egylet. Maga a hivatalos egyház is rész vállalt a misszióból, különösen 1945-1948 között.

Az ébredési mozgalmak egyik irányzata egyesületi jellegű, radikális, egyházközi, vagy egyházak feletti – azaz „interkonfessionális” – módon, a másik erősen konfessionális jelleggel, az ún. történelmi kálvinizmus oldaláról igyekezett elérni ugyanazt a célt. A belmissziós egyesületek egyletek (Bethánia, SDG) nagyjából már a századforduló táján létrejöttek, míg a bizonyos mértékig korábbi hollandiai mintára épülő történelmi kálvinizmus az 1920-as évektől állandó harcban állt a Sebestyén Jenő által „általános keresztyén”-nek nevezett belmissziós csoportokkal és törekvésekkel. A református egyházhoz csak laza szálakkal kapcsolódó, de azért benne élő irányzatok közötti harcok igen sok energiát emésztettek fel, ugyanakkor az a veszély is fenyegetett, hogy egyesületi keresztyénségbe megy át a történelmi egyház minden értéke, maga az egyház pedig üres, hagyományos keret marad csupán. E kettős veszélyt Ravasz László (1921-től dunamelléki püspök) már az 1920-as évek derekán felismerte. Szállóigévé lett híres programja: „Az egyházat missziósítani, a missziót egyháziasítani kell”. Ravasz László vágya az volt, hogy a Református Egyház égisze alatt működjenek ezek a szervezetek, csoportosulások. "Egyházunk minden vezetője érezze és higgye el, hogy azok a bibliakörök, szövetségek, evangéliumi közösségek, a felébredt hívek a maguk imádságaival és ezen keresztül munkálkodó isteni erővel ott állnak mögöttünk." (*Ravasz László XXV. püspöki jelentéséből: A református egyház reformációja. In: Magyar Református Ébredés, 1946/24. 2. o.*)

A második világháború megrázkódtatásai és veszteségei után az ébredési mozgalmak új erőre kaptak, 1945-1949 között valóságos ébredési hullám vette kezdetét Magyarországon. Konferenciák – volt, amikor az országban egyszerre nyolc-tíz helyen –, csendeshetek, bibliaiskolák és evangelizációk sora követte egymást. A nyári táborok legtöbbször Tahiban, Berekfürdön, Miskolc-Tapolcán és Alcsúton zajlottak (ezek a helyek ma is a Református Egyház táboroztató központjai). A kommunista hatalom nyomására a református egyház 1949-50-ben sorra szüntette meg az ébredésben jelentős szerepet játszó egyesületeket, minden eszközzel korlátozta a templomi igehirdetésen kívüli missziós munkát, valamint a gyülekezetek és lelkészeik egymás közti kapcsolatait. 1950-ben az Országos Református Missziói Munkaközösséget és annak munkaágait is megszüntették, helyét az újonnan alakított Konventi Missziói Bizottság vette át, mivel a missziói munka egészének egyházi szervezetbe való átültetését tűzték ki céljául. A missziói munkának két új dokumentum szabta meg az irányát: az új "Missziói Szabályrendelet" (1952) és a "Testvéri Izenet" (1950), melyek központosított és ellenőrzött keretek közé szorították – vagyis gyakorlatilag ellehetetlenítették – a missziós munkát, amivel az (egyesületeiktől már megfosztott) ébredési mozgalmakat és képviselőiket kívánták ellenőrzés alá vonni, illetve működésükben tovább korlátozni. Az 1953-tól érzékelhetővé vált politikai enyhülés, a református egyházon belül 1955-től megerősödő megújulási törekvések és az 1956-os forradalom hatására 1957-58 során egy második ébredési hullám bontakozott

ki Magyarországon, melyet jelentős központjairól „szabolcsi ébredésnek” is neveznek. Bár az Állami Egyházügyi Hivatal és a politikai rendőrség – a forradalom után ismét vagy újonnan hatalomba helyezett kollaboráns egyházvezetés aktív asszisztálásával – folyamatosan figyelte, akadályozta a gyülekezetek hitéleti aktivitását és kapcsolatait, az ébredési mozgalom hatása, elsősorban kisebb, helyi csoportokban ismét érzékelhetővé vált. (Források: Csóhány János: Simai Erdős József. Egyháztörténeti Szemle, 2009. 12. évf. 3. szám, Árgyelán Erzsébet: Ébredéstörténet a Magyarországi Református Egyházban 1945 és 1950 között; <http://www.parokia.hu/publikacio/cikk/103/oldal/14/>, Kiss Réka: Protestánsok lehetőségei Magyarországon – az „oszd meg és uralkodj” elve és gyakorlata. In: Balogh Margit (szerk.): *Regionális és nemzeti identitásformák a 18–20. századi magyar és szlovák történelemben. Felekezetek, egyházpolitika, identitás.* Budapest: Kossuth Kiadó, 2008.)

⁴ **Koncz Zoltán** (1915-1994) református lelkész festőművész. Édesapja református kántortanító volt, aki Búdszentmihályon, a mai Tiszavasváriban kezdte pályáját. Itt született a család egyetlen gyermeke, ifjú Koncz Zoltán is. Gyermekkorát Hajdúdorogon töltötte, majd a hajdúnánási református gimnázium után teológiai tanulmányait a debreceni Tisza István Egyetem Teológiai Karán végezte. 1937-ben szentelték lelkésszé. A második világháborúban kórházi lelkész, majd ezt követően egyetemi templomi lelkész volt Debrecenben. 1952-ben az egyházkerület püspöke az újfehértói gyülekezet élére helyezte, ahol nyugdíjba vonulásáig szolgált, és haláláig lakott.

Papi teendői mellett a festészet világa is vonzotta: „Bibliával és ecsettel.” – volt a hitvallása. 1949-ben fél évig Pálnagy Zsigmond festőművésztől tanult, majd a Képzőművészeti Szabadiskolában képezte magát. Újfehértón képzőművészkört hozott létre és vezetett. Az ország legkülönbözőbb helyein – különösen a Szamos, a Tisza, a Tur vidékén – festett. Dolgozott a Hajdúböszörményi Nemzetközi Művésztelepen. Elsősorban tájélményeit festette meg, leginkább akvarell technikával, de olajképeket, rajzokat is készített. Soraiba fogadta őt a területi és az Országos Képzőművészeti Szövetség és a Budapesti Művészetbarátok Egyesülete is. Szabadidejében mindig szívesen tanulmányozta egyháza és temploma történetét, s az így összegyűlt ismeretek alapján vastkos dolgozatban tette közzé kutatásai eredményeit *Az Újfehértói Református Egyházközség és a templom története* címmel. Ezzel nem csupán előfutára, de egyik szorgalmazója is volt egy helytörténeti monográfia elkészítésének. Négy évtizedes lelképásztori és képzőművészeti munkásságának elismeréséül 1994-ben a település vezetése Újfehértó Város Díszpolgára címet adományozott neki.

(Források: <http://www.ujfeherto.hu/storage/upload/cikkek/2016/05/tablo2/koncz-zoltan.pdf>;
<http://artportal.hu/lexikon/muveszek/koncz-zoltan-5180>)

⁵ **Néprádió:** Az 1950-es évek egyetlen elérhető rádiókészüléke Magyarországon. 1950-től 1957-ig készítette és forgalmazta az Orion-gyár, mintegy félmillió példányban. Rákosi-néprádióknak is nevezték, elődje („Horthy-néprádió”) 1940-től a német néprádió mintájára készült, de a nyomott hatósági ár miatt nem érte meg gyártani. Az 1950-től gyártott Néprádió az akkori viszonyok között jó érzékenységgű készüléknek számított, de mivel a minél olcsóbb kivitelre törekedtek, a kapcsolása és mechanikai fölépítése rendkívül egyszerű volt. Forgókondata helyett három pár, fixen adóra hangolt tekercs volt benne. Az állomásválasztó gomb középső állásában a Kossuth Rádió szolt 540 kHz-en, balra forgatva a Lakihegyi Petőfi Rádió (873 kHz), a harmadik állásban pedig a vidékiek a helyi Petőfi adót tudták fogni (1200-1300 kHz körül). Hozzáértőbbek ezt a harmadik állást tudták áthangolni valamelyik “ellenséges” (vagyis nyugat-európai) rádióadóra.

(Forrás: <http://www.garai.hu/radiok/csoves/Nepradio/nepradio.htm>)

⁶ Újfehértó zsidó lakossága (1941-ben 1359 fő) a vármegye egyik legjelentősebb közösségét alkotta. Az ortodox és a neológ irányzat külön-külön templomot tartott fent, külön rabbit alkalmaztak, de közösen használták a fürdőt, az iskolát, együtt alkalmazták a metszőt, és közös volt az anyakönyvezés is. Sokan voltak a haszidizmus hívei is közöttük, s emiatt a települést „kis Jeruzsálemként” is emlegették.

1944-ben április 16-19. között gyűjtötték össze a zsidókat a helyi zsinagógában, és április 19-től szállították el őket a nyíregyházi gettóba. Elszállításukra naponta ötven szekér sorakozott fel, s egy-egy járművön tíz főt helyeztek el. Amikor az újfehértói zsidókat már nem tudták a nyíregyházi gettó házaiban elhelyezni, melléképületekbe, hodályba, istállóba és disznóólba szorultak, illetve egy részüket közvetlenül a varjúlaposi gyűjtőtáborba szekerezették. A helyi zsidók zöme április végére eltűnt Újfehértóról, csak mintegy 100-150 főt hagytak hátra májusra. Az utolsó 14 főt június 4-én (akkor számolták fel a megyében az utolsó gyűjtőtábort is) vitték el. A nyíregyházi gettóból és a hozzá tartozó gyűjtőtáborokból (Simapuszta, Nyírjes, Harangod, Varjúlapos) 1944. május 14. és június 5. között öt transzporttal indították útnak Auschwitzba Szabolcs vármegye zsidóságát

(kivéve a munkaszolgálatosokat), több mint 15 ezer embert. Az Újfehértóról deportáltak közül mintegy 90 ember élte túl a megsemmisítő tábor. A háború után az ortodoxok zsinagógáját, majd 1958-ban a neológ zsinagógát is lebontották. A fehértói zsidó közösség, melynek 1949-ben még 75 tagja volt, a következő évtizedben megszűnt. 1958-ban már egyetlen zsidó sem lakott Újfehértón. (Forrás: Randolph L. Brahm (szerk.): A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája. Park Könyvkiadó, Budapest, 2010.)

⁷ A Nyírtelekhez tartozó Varjúlapos egykor a Desseffy grófok majorságaként volt közismert, majd a második világháború éveiben gyűjtőtáborai révén írta be nevét a történelembe. Először az erdélyi menekülők, majd a Szicsgárdisták (a Szicsgárda egy félkatonai alakulat volt 1938-39 között Kárpátalján), aztán pedig a lengyel menekültek lettek a lakói. Kisebbszűnet után a táborok története 1944-ben folytatódott, a zsidók összegyűjtésével. A gettók kialakításával egy időben, 1944. április 16-án Varjúlaposra szállították azokat a férfiakat néhány családdal együtt, akiket a csendőrség politikai okokból megbízhatatlanként tartott nyilván. A tábor az SS és a csendőrség különös szigorral őrizte, külön csendőrnnyomozó és SD nyomozó egység is működött itt. A körülmények a náci koncentrációs táborokhoz hasonlítottak. A varjúlaposi gyűjtőtábor története 1944. május 2-án véget ért: a foglyokat elszállították Nyírjestanyára. Csak a halottak maradtak a tanyaközpont kis temetőjében, azok az emberek, akik a verések, a kínzások következtében az életüket veszítették, vagy nem bírták tovább a szenvedést, és öngyilkosok lettek. Földi maradványaikat 1946. június 26-án exhumálták, s Nyíregyháza izraelita temetőjében helyezték örök nyugalomra. (Forrás: <http://www.haon.hu/fohajtassal-es-koszorukkal-emlekeztek-varjulaposon-az-elhurcoltakra/2528576>)

⁸ **stráfkocsi:** lapos rakfelületű, rendszerint rugókra szerelt, fuvarozáshoz, teherszállításhoz használt szekér.

⁹ **Augusztai Szanatórium:** eredetileg tüdőbeteg kórház, majd egyetemi klinika Debrecenben. A debreceni polgárság részéről a 20. század első éveiben merült fel az igény, hogy szanatórium épüljön a szegény sorsú tbc-s betegek számára, kiváltképp azért, mert a korabeli Munkásbiztosító Pénztár adatai szerint minden 10. biztosított tbc-s beteg Debrecenben és környékén fordult elő. A szanatórium építéséhez Debrecen szabad királyi város a Nagyerdőn 30 hold földet és 150 ezer korona támogatást adott a József királyi főherceg Szanatórium Egyesület és a Debreceni Kerületi Munkásbiztosító Pénztár kezdeményezésére. Az építkezés 1909 elején kezdődött el, és a kész szanatóriumot, mely Augusztai főhercegnő védnöksége alatt állt, és az ő nevét vette fel, 1914 áprilisában adták át rendeltetésének.

1921-től indult meg az orvosképzés a Debreceni Tudományegyetemen, azonban a klinikai épületek a háború sújtotta város nehéz gazdasági helyzete miatt nem készültek el időre, így az orvosi kar működéséhez igénybe kellett venni az Augusztai Szanatóriumot és a Városi Kórházat is. A második világháború után a szanatóriumot államosították; 1946. január 1-jétől az Augusztai Szanatórium neve Állami Tüdőbeteg Gyógyintézet lett. 1955. január elsején az Egészségügyi Minisztérium az Állami Tüdőbeteg Gyógyintézetet a Debreceni Orvostudományi Egyetemhez csatolta, előbb Tbc Klinika majd Tüdőgyógyászati Klinika lett az elnevezése. További fordulópontot jelentett az intézet életében az 1974-es és 1975-ös év, amikor előbb a 105 ágyas mellkas-sebészeti osztályból létrejött a II. Sebészeti Klinika, majd a 100 ágyas belgyógyászati osztályból kialakult a III. Belgyógyászati Klinika. A Tüdőgyógyászati Klinika 1986-tól Szív-és Tüdőgyógyászati Klinika néven, az országban egyedülállóan összevont kardiológiai és pulmonológiai profilú regionális centrumként működött tovább. (Forrás: <http://debkard.hu/bemutakozas/tortenet.html>)

¹⁰ **tagosítás:** a település külterületén a széttagolt birtoktesteknek táblákba, nagyobb területű földrészletekbe történő összevonása hatósági közreműködéssel.

¹¹ **egyes típusú téesz** (téeszcsé, termelőszövetkezeti csoport): olyan közös szövetkezeti gazdálkodás, amely nem egyesíti szövetkezeti üzembe a tagok gazdaságát, hanem csak egyes termelési ágak szerint meghatározott területekre (pl. öntözött terület) vagy bizonyos berendezések (traktor, cséplőgép, magtár stb.) közös használatára terjed ki. Ezek lényegében részleges termelőszövetkezetek voltak, mert nem a teljes egyéni gazdaságokat, hanem csak egy-egy üzemet létesítettek. A téeszcsében a tagok a legfontosabb talaj-előkészítési munkákat egyéni munkával, közös táblán, vetésforgóban végezték el.

A második – fejlettebb, de a legkevésbé népszerű – típusú termelőszövetkezetben az egyéni munkával, de közösségben, táblásan megművelt föld terményeit átlag szerint osztották el maguk között. A harmadik típus a tulajdonképpeni termelőszövetkezet, olyan szocialista szövetkezeti forma, amelyben a beadott javaktól függetlenül, a közösen végzett munka arányában részesültek jövedelemben a tagok. (Források: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0027_FFII/ch01s04.html, Magyar Néprajzi Lexikon (<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/5-572.html>))

¹² **Borbély Béla** (1916-1992): református lelkész. A debreceni református teológián szerzett lelkészi oklevelet 1939-ben. A CE Bethánia utazó titkára volt. 1951-ben konventi lelkésszé nevezték ki, a kitelepítettek lelkigondozása miatt azonban sok támadásban volt része. Vencsellőre került, de evangélicizációs szolgálata miatt rendőrségi felügyelet alá helyezték. Mivel ettől kezdve nem járhatott vidékre, a hívek mentek el hozzá, így indulhatott el a „vencsellői csendesnap”, ahol olykor több százan is megjelentek. 1983-tól a Református Iszákosmentő Miszsió titkára volt. Később, a rendszerváltás idején megalakuló Biblia Szövetség elnökévé választotta, amely tisztséget haláláig ellátta. (Forrás: <http://www.confessio.eoldal.hu/cikkek/magyarorszag-egyhazai-a-20-szazad-masodik-feleben.html>)

¹³ **Iványi Tibor** (1928-2009): metodista lelkész, a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség alapítója és első elnöke. Budapesti evangélikus családban született. 17 évesen került a Pesti Metodista Gyülekezetbe, Szcécsey János ígéhirdetése nyomán itt jutott élő hitre, és itt kapott elhívást a lelkészi szolgálatra. 1947-ben 19 éves fiatalemberként Szolnokra helyezték, ahol kilenc éven keresztül gyülekezetalapítási missziót folytatott, ő lett az egyház Szolnoki Körzetének megalapítója. Az 1949-es diakónusszentelést követően, 1956-ban Ferdinand Sigg metodista püspök szentelte fel lelkésszé Budapesten, a Pesti Metodista Gyülekezetben. 1957-ben a metodista szuperintendens a Nyíregyházi Körzet lelkészévé nevezte ki, amelyet tizennégy éven keresztül vezetett.

1973-ban az egyház a Miskolci Körzet vezetésével kívánta megbízni. Az áthelyezést azonban - azt személye elleni támadásként értelmezve - nem tudta elfogadni. 1974-ben két lelkész társával, valamint két diakónussal és a hozzájuk kötődő hívekkel együtt kivált az egyházból. A csoport 1981-ben kapott állami elismerést Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség néven. Az Evangéliumi Testvérközösség elnöke 2009-ben bekövetkezett haláláig Iványi Tibor volt. Elnökségi szolgálatának idejéhez köthető az egyház kiterjedt oktatási és szociális intézményhálózatának kialakítása, valamint többek között az Oltalom Karitatív Egyesület, a fővárosi Hajléktalan Szálló, Népkonyha, Kórház, és a Wesley János Lelkészképző Főiskola megalapítása. (Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Iv%C3%A1nyi_Tibor)

¹⁴ Lipták Pál 1961-től 2009-ig volt az újfahértói gyülekezet lelkipásztora.

¹⁵ **gázsilikát:** A vasgyártás és a bányászati termelés során keletkezett melléktermékeket széles körben alkalmazták építőanyagként vagy építőanyag adalékként. A gázsilikát (más néven gázbeton) főként Észak-Magyarországon volt divatos falazóelem. A magyar gázbeton-gyárak termékei voltak a Mátra és a Borsod építőelem-család, a gyárak közül pedig a leghíresebb a 1963-1998 között működött kazincbarcikai üzem volt, amely a helyi erőmű salakjából (pernyéjéből) állított elő szürke színű gázbetont. Egy másik ismert gázbeton-gyár az 1980-as évek közepén létrejött Mátra Gázbeton Gyár volt, mely a '90-es évek elejéig üzemelt. Ma már egyedül az 1985-ben létesült gyöngyösvisontai betongyár működik. (Forrás: <http://timatingatlan.hu/node/354>)

¹⁶ **Szikszai György: Keresztyéni tanítások és imádságok.** A legnépszerűbb, legrégebben használt magyar nyelvű református imakönyv. Az első kiadás Pozsonyban jelent meg 1785-ben. Azóta minden két-három évben újra kiadták. Cseh nyelven négyszer látott napvilágot. Ravasz László szerint: "a Biblia és a zsoltáros könyv után a magyar nép lelki épülésének legfőbb forrása volt, s igazán kálvinista helyeken az még ma is." Mindmáig kapható és sok református keresztyén családban megtalálható régebbi vagy újabb kiadásban. Gyakran csak az: „Az öreg Szikszai” néven emlegetik. Szikszai György szándéka szerint egyszerű embereknek írta imádságait: "eltávoztattam minden homályosító és szót szaporító ékeskedéseket", — olvashatjuk az előszóban. Elgondolkozva teszi fel a kérdést dr. Nagy Géza Kolozsvárt 1931-ben kiadott művében: "Mi van Szikszaiiban, hogy most is az eleven, üde közvetlenség erejével hat híveire, mi lehet az oka, hogy egyszerű földműves és tudós püspök, boldog és szenvedő, öreg és ifjú ember úgy olvassa őt, mintha egyedül neki írt volna?" (Forrás: Tóth Ferenc: A jó öreg Szikszai; http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/egyhaztortenet/Makoi_kereszteny_fuzetek/pages/015/002_toth_ferenc.htm)

¹⁷ **Zimányi József** (1917-1998): református lelkész, a „gályarab prédikátorok” egyike.. 1942-ben végzett a Debreceni Teológián. 1941-ben segédlelkész lett és a debreceni Bethánia tagja. 1942-43-ban Munkácson segédlelkészként dolgozik. 1943-ban Kárpátaljai Missziói lelkész lett. 1944-ben levelet írt lelkésztársával, Horkay Barnával Sztálinnak a KGB-n keresztül. "Hatalmas Sztálin! Isten a német fasizmust sok orosz és más nép fiainak vérével törte le. Te a győzelem dicsőségét is magadnak tulajdonítottad. Mindenben Isten helyére helyezted magad. (...) Ezért az Úr meg fog alázni, mint Nabukodonozort. Saját fiaid fognak megvetni téged. Amíg időd van, szállj magadba, adj dicsőséget a felséges Istennek! Ez a népednek is a javára lesz. (...)" 1947-ben letartóztatták, és

börtönbe került; Rafajnaúfalu, Beregszász, Ungvár börtönei után 1953-ig kényszermunkalágerek és 1955-ig a száműzetés évei következtek 1955. október 16-án kapott engedélyt a gyülekezeti szolgálatra Gödényháza, Királyháza, Tekeháza helyeken. 1959. április 29-én Magyarországra települt, és 8 hónapig orosz tanított. 1960: kokadi református gyülekezeti szolgálatának kezdete 1965: álmosdi református gyülekezeti szolgálatának kezdete 1990-ben 73 éves korában nyugdíjba vonult. Nyíregyházán lakott és az egész ország területén igehirdetést, kazettamissziót és levélmissziót teljesített. (Forrás: Makai Rozália: Zimányi József; <http://www.ebredes.hu/node/359>)

¹⁸ **Biblia Szövetség:** A Bibelbund [Biblia Szövetség] egy 1894-ben Pomerániában alapított keresztyén szövetség, amely „a Szentírás tévedhetetlenségébe vetett bizalom” elmélyítésére, a liberális Biblia-kritika ellen jött létre. Folyóirata, a Biblia és közösség 1901 óta folyamatosan közöl Biblia-értelmezéseket, és értékeli a feltörekvő új vallási mozgalmakat.

Magyarországon 1988 decemberében került fel először – az ébredés mozgalomhoz tartozó lelkészek körében – egy szervezet megalakítása, amely összefogná az egykori és a legújabb kori magyarországi lelki ébredés népét. A következő év márciusában lelkészi küldöttség tárgyalt dr. Kocsis Elemér református püspökkel, a Református Egyház Zsinatának lelkészi elnökével a Biblia Szövetség létrehozásának lehetőségéről. Az egyházi állásfoglalást és a leendő szervezeti tagok többségi döntését követően, 1989. május 1-jén immár nem csak református felekezetű személyek találkoztak a Budapest Kálvin téri református gyülekezet termeiben. Az előkészített alapszabály tervezet és hitvallás megtárgyalása után 150 személy egybehangzó akaratával megalakították a Biblia Szövetséget, amely a bírósági bejegyzés után 1989. júniusában kezdte meg hivatalosan is működését. (Források: <http://www.bibelbund.de/>, http://www.bibliaszov.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=5)

¹⁹ **Victor István** (sz. 1932): református lelkész, vallástanár. A Sárospataki Kollégiumban érettségizett 1950-ben, teológiai tanulmányait a budapesti Teológiai Akadémián végezte 1955-ben. Budapest Szabadság téri és szabadszállási segédlelkészi évek után 1959-től 1962-ig Uzdon, ezt követően 1990-ig Hejcéen végzett lelkipásztori szolgálatot. Újrindítása után 14 éven keresztül a Sárospataki Református Gimnázium vallástanára volt. (részletes önéletrajzát ld. a vele készült életútinterjúban: http://www.kre.hu/portal/images/eletutinterjuk/victor_istvan_eletutinterju.pdf)

²⁰ **Siklós József** (1920 – 1983): református lelkész. Zsidó családban született. A budapesti Református Theológiai Akadémián 1950-ben fejezte be tanulmányait. 1959-ben szentelték lelkésszé. 1950-től Budapesten több egyházközségben segédlelkész, 1959-től 1982-ig Jászkiséren volt lelkész. A negyvenes évek végétől Szalay Károly orvos iszákosmentő missziói munkaközösségéhez csatlakozott. 1981 őszétől haláláig a Magyarországi Református Egyház Iszákosmentő Missziója titkára volt. Versei, cikkei jelentek meg az Élet és Jövő, a Megújulás, Az Út, a Képes Kálvin Kalendárium és „Kérüx” név alatt a Vetés és Aratás hasábjain.

Özv. Siklós Józsefné, visszaemlékezéséből: „15 éves korától kezdve olvasta az evangéliumokat is, melyek nagy hatással voltak rá. Nem érdekből, hitbeli meggyőződésből döntött, Victor János keresztelte meg a Szabadság téri templomban. Komoly hivatástudattal jelentkezett a teológiára, de elutasították. A következő 7 évben fogtechnikus, műfordító, könyvtáros, kocsihúzó volt, és háromszor hívták be veszélyes munkaszolgálatra. Isten azonban megtartotta. Áldott szülei az akkori korszellem és a gyűlölet áldozatai lettek 1945-ben. (...) Jóska 1945. szeptemberben kezdte teológiai tanulmányait. Megmaradt munkanaplója szerint 1945. október 14-től a MÁV-kórházban teljesített prédikáló és lelkigondozó szolgálatot. Szabadidejében a Hitelbankban, a Műegyetemen, a Jó Pásztornál és több ipari iskolában tartott rendszeresen bibliaórákat. (...) 1950-től Budapest-Klauzál téri, Óbudai, Pesterzsébet-Szabó telepi gyülekezetben 3-3 évig volt segédlelkész. 1959. március 1-jétől az egyházvezetőség Jászkisérré rendelt minket. Így elvesztettük pesti lakásunkat és az én könyvelői állásomat. Mégis reménységgel indultunk, hogy vihetjük az ébredés áldását. Nehéz idő volt. Azon a tavaszon vették el a szorgalmas, földjüket szerető gazdáktól az állataikat, jó termőföldjüket. Fájdalmukat fokozta, hogy a Ceglédre távozó lelkipásztor helyére nem azt a lelkipásztort kapták, akit nagyon szerettek volna. A seblázában égő, elkeseredett reformátusság nem fogadta a pesti pap igei vigasztalását. 23 évig szóval és léttel szerettük, és javára igyekeztünk lenni a gyülekezet minden tagjának. Drága páromnak mindig szívügye volt a misszió és a diakónia, különösen a legelesettebbek felé. Míg Pesten laktunk, több mint tíz évig – gyülekezeti szolgálatán kívül – munkatársa volt a Szalay Károly ideggyógyász-főorvos által vezetett Evangéliumi Iszákosmentő Misszionak. Szívesen vállalta volna már fiatalon teljes idejével ezt a munkát, de az egyházi vezetők nem támogatták. A főorvos halálával megszűnt ez az áldott mozgalom. De Jóska szívében nem szűnt meg a felelősség, nem lehet tétlenül nézni ezt a nemzeti tragédiát. Áldozatkészen, magát nem kímélve küzdött az alkoholisták mentéséért, az értük végzett munka

hatékonyágáért. Az első lelkipásztor, aki akkor az ügy mellé állt, Boross Géza volt. 1981. novemberében Berekfürdön az iszákosoknak rendezett első konferencián, az egyházkormányzat hivatalosan beiktatott szolgálataként alakult meg a Református Egyház Iszákosmentő Missziója, röviden így mondtuk: RIM. Jóskát 60 évesen nyugdíjazták, Gyömrőre jöttünk, titkári teendőit innen látta el 10 hónapig, vasúti balesetig, amely után két hét múlva meghalt.” (Források: Magyar Életrajzi Lexikon; <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC13280/13804.htm>; Csak egy vers – és írója. Tímár Gabriella riportja; *Reformátusok Lapja*, 2008. 11. 09.)

²¹ **Asztalos Zoltán** (sz. 1926): református lelkész. Középiskolai tanulmányait a debreceni Református Kollégium Gimnáziumában végezte. Már gimnazista korában tagja volt a Soli Deo Gloria Református Diákmozgalomnak. 1944-ben katonai szolgálatra hívták be, majd szovjet hadifogolytáborba került Lembergbe, ahonnan 1947-ben tért haza. 1948-ban tagja lett a Bethánia Egyesületnek, evangelizációs szolgálatai ettől kezdődően egész pályáját meghatározták. Teológiai tanulmányait a debreceni Teológiai Akadémián végezte 1953-ban, majd segédlelkészként Hajdúhadháza kerületébe került, ahol exmisszióban már másodéves teológuskora óta szolgált. Lelkészi működését Selyeben kezdte el 1954-ben. Ezt követően Hernádbüd lelkipásztora volt (1960-1965), majd Alsóvadásra hívták meg, ahol egészen nyugdíjba vonulásáig, 1990-ig szolgált. A Biblia Szövetségnek alapítója és alelnöke volt, majd később elnöke lett, csakúgy, mint a Liebenzelli Misszió – Molnár Mária Külmissziói Alapítványnak. (a vele készült életútinterjú ld. http://www.kre.hu/portal/images/életutinterjuk/Asztalos_Zoltan_életutinterju.pdf)

²² **Szabó Dániel** (sz. 1933.): Középiskolai tanulmányait Miskolcon a Református Lévay József Gimnáziumban végezte. Orvosi pályára készült, de mint „papgyereket” nem vették fel az egyetemre. Így előbb villanszerelést tanult, gépkocsivezetői jogosítványt szerzett, majd teológiára jelentkezett. Kiváló tanuló volt, ennek ellenére Walther Lüthi ígéhirdetéséről, valamint Arany János etikájáról írt szakdolgozata miatt megkérdőjelezték a lelkészi szolgálatra való alkalmasságát. Amikor pedig az üldözött lelkipásztorok mellett szólalt meg, eltávolították a lelkészi szolgálatból. Rövid ideig angol és német nyelvtanítással foglalkozott, majd szállodai portásként dolgozott nyugdíjazásáig Miskolcon. Közben diplomát szerzett a Vendéglátóipari Főiskolán. Egyházi szolgálatokat végzett - palást nélkül is. Részt vett falusi templomok renoválásában, konferenciákat szervezett, missziói lelkülettel fordult a romák felé. Nyugati keresztyén kapcsolatait Magyarországon, Kárpátalján és Erdélyben is kamatoztatta. A Tiszáninnen Református Egyházkerület gyülekezetei a rendszerváltás után – előbb 1990-ben, majd 1996-ban is - főgondnoki tisztségre választották meg. E tizenkét év alatt kiemelkedő szerepet vállalt a Sárospataki Református Teológiai Akadémia, valamint a Lévay József Református Gimnázium újraindításában, a Károli Gáspár Református Egyetem és a nemesbikki szeretetotthon létrehozásában, továbbá a kárpátaljai református iskolák létrejöttében és működésük folyamatos biztosításában is. Aktív szerepet vállalt abban, hogy Marosvásárhelyen árvaház és öregotthon működjön. Az 1997. február 27-én megalakult XI. Budapesti Református Zsinat világi alelnökeként munkálkodott. Missziói tevékenysége lényegesen túlnőtt a Kárpát-medencén. Oroszország, Kína, Korea, Japán keresztyén közösségeivel is eleven, gyümölcsöző kapcsolatot ápol. Az Egyesült Államok-beli Montreal College-től doktori címet kapott. Missziói elkötelezettségét és szolgálatait a kanadai Montreal Egyetem teológiai díszdoktori címmel ismerte el 1997-ben. A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet szintén doctor honoris causa címmel tüntette ki 2003-ban. Részt vett a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata előkészítésében, melyben később világi elnöki tisztségre választották meg. A Magyar Református Világszövetség Alelnöke. A Magyar Református Presbiteri Szövetség elnöke, a Magyar Evangéliumi Szövetség (Alliansz) elnöke, a Wycliffe Bibliafordítók Egyesületének szintén elnöki teendőit látja el, valamint elnöke az Új Remény Alapítványnak. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanári címmel tüntette ki. Jelenleg is tart missziói szemináriumokat a Teológián. (Forrás: <http://www.srta.tirek.hu/lap/tiszteletbeli/cikk/>)

²³ **Vajda Mária** a második világháború előtt a Bethánia CE Szövetség debreceni csoportjának vezetője volt. A Vajda család Átányból költözött Debrecenbe, otthonukban, majd hamarosan a város más pontjain is bibliaórákat, imaórákat tartottak. Szoros, baráti kapcsolatban álltak Molnár Mária misszionáriusnővel is. Vajda Mária egyik húga Borbély Béla, másik lánytestvére Békefi Benő felesége lett. A második világháború után kibontakozó országos ébredési mozgalomban Vajda Mária aktívan vett részt. Asztalos Zoltán, ny. alsóvadási lelkipásztor így emlékezik rá: „Amikor (...) csatlakoztam a CE Szövetséghez, lelkileg közel kerültünk Vajda Máriához, akit mi csak „Mariska néni” nevezünk. Nekünk, fiataloknak ő volt a lelki édesanyánk. Mindent meg lehetett vele beszélni”. (Asztalos Zoltán: Molnár Mária, a vértanú. http://liebenzell.hu/KHir/2011_05_internetre.pdf)

²⁴ **tized:** eredetileg a jövedelem egytized részének Isten munkájára – közvetlenül az egyház támogatására – való kötelező felajánlása. A szót ma is használják, azonban jelenleg – akármilyen mértékű – önkéntes egyháztámogatás, illetve adakozás értelemben. A tized a zsidó hagyományból ered, az Ószövetség Mózes I. és III. könyvében tesz említést róla. Mózes III. könyvének 27. fejezete 30. és 32. verse szerint: „A földnek minden tizede, a föld vetéséből, a fa gyümölcséből az Úré; szentség az az Úrnak”. „És minden tizede a baromnak és juhnak, mindabból, a mi a vessző alatt átmegy, a tizedik az Úrnak legyen szentelve”. Az ószövetségi zsidóság által kötelezően felajánlott tizedet a papok és a lévíták kapták – ahelyett, hogy ők is kaptak volna egy tizenketted részt az Ígéret Földjéből –, a kapott tizedből azonban ők is kötelesek voltak egytized részt az Úrnak felajánlani. Az Újszövetségben három említés esik a tizedről, minden esetben a farizeusokhoz kapcsolva. Jézus két esetben elítéli és képmutatásnak bélyegzi a mechanikus adakozást (Máté 23:23 és Lukács 18: 10-14). egy esetben pedig, mikor a farizeusok nyíltan a véleményét kéri a császárnak megfizetendő adóval kapcsolatban (Máté 22:21), csak burkoltan utal a tizedre.

A keresztény egyházban csak a II. Maconi zsinat (585.) rendelkezett róla, Magyarországon pedig I. István király írta elő a tized mint egyházzadó fizetését. Luther ugyan nem ellenezte, hanem isteni intézménynek nevezte a tizedet, de a reformáció után az egyházi adó beszedését lassan átvette az állam, magát a tizedet pedig a 19. század folyamán (még a katolikus egyházban is) eltörölték, csak néhány amerikai neoprotestáns egyházban maradt fenn a mai napig. Ettől kezdve az egyházzadó vette át a tized helyét, ami ugyancsak kötelezően befizetendő egyházi hozzájárulás volt a hívek részéről. Ez több helyen (pl. Németországban) máig fennmaradt, máshol – így Magyarországon is – a második világháború után az egyházzadó helyét átvette az önkéntes egyházfenntartói járulék és a perselypénz. A református egyházban jelenleg a mindenkor minimálbér 1%-a az ajánlott önkéntes egyházfenntartói járulék, az evangélikus egyházban havi 1000 forint, míg a hitvalló kiségyházak tagjai zömmel máig jövedelmük tizedét adják. (Források: Benke László: Adó, járulék vagy tized? <http://www.tirek.hu/srl/cikk/396/>; <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/101/pc010118.html>)

²⁵ **Balog Zoltán** (1928-2006): református lelkész. A sárospataki teológián szerzett lelkészi képesítést. Lelkészi szolgálatát 1951-ben kezdte el Tiszalúcon, majd több állomás után Cserépfalun lett gyülekezeti lelkész. 1969-től lelkésztaarsaival bükk-szentkereszti nyaralójukban missziói alkalmakat tartottak gyermekeknek, ifjaknak és felnőtteknek. Több állomáshely után került a Református Iszákosmentő Misszió élére, ahol 1981-től a gyülekezeti munka mellett segítőként vett részt a szenvedélybetegekért végzett szolgálatban. 1984-től a Misszió vezetőjeként dolgozott, melyben segítségére volt felesége, Tapolyai Margit is. 1993-ban újra szervezte a Kékkeresztmozgalmat, amely Dömösön 51 férőhelyes kórházat működtet a szenvedélybetegek gyógyítására, utógondozására és prevenciók feladatokat ellátására. (Forrás: <http://www.vargamakai.com/balogzoltan.html>)

²⁶ **Református Iszákosmentő Miszsió (RIM):** 1981 novemberében a Tiszántúli Egyházkerület berekfürdői otthonában létrejött az első Református Iszákosmentő Miszsió (RIM) konferencia. A munkatársi gárdában lelkipásztorok, segítő munkatársak és szakorvos dolgozott együtt. Egy héttel később alakult meg hivatalosan a misszió. A titkári teendőkre akkor Siklós József jászkiseri lelkész kapott megbízást, aki különösen sokat tett azért, hogy ez a misszió újra elindulhasson. A biztató indulás után új konferenciákra került sor. Azoknak, akik ezeken részt vettek, nemsokára találkozókat szerveztek és néhány nagyobb városban missziói bibliaórák kezdődtek (Budapest, Debrecen, Miskolc) utógondozói céllal. Az alkalmak a mátraházai, a tahi egyházi üdülőkhöz kaptak helyet. 1982-ben Balog Zoltán cserépfalui lelkész és felesége bükk-szentkereszti nyaralójukat a misszió tevékenységének folytatása végett az egyház rendelkezésére bocsátották. Ezt később egy szomszéd nyaraló átadása követte. Mivel ebben az otthonban már 1969-től folyt lelki szolgálat felsőbb engedélyek nélkül, a hely, izoláltsága miatt, alkalmas volt családias jellegű összejövetelekre. A RIM életében döntő év volt 1983 és 1984. 1983-ban Siklós József titkári váratlanul meghalt. Ebben a helyzetben a menet közben felmerült kérdéseket tisztázni kellett. Kísértés volt arra, hogy a munkaközösség „egyházi elvonókúraként” dolgozzon; az a veszély is fenyegetett, hogy szűk látókörű pietista gyógyító szolgálat legyen belőle. A harmadik lehetőség, hogy az eredeti elképzelésnek megfelelően, bibliai értelemben vett misszióként dolgozzon tovább, tudomásul véve azt, hogy az iszákosok sorsára van bízva. A harmadik lehetőség mellett döntöttek. Így ez után is a munka lényege az igehirdetés, a csoportos és a személyes lelkigondozás lett, amit kiegészített a szükséges orvosi és gyógyszeres kezelés, felvilágosítás. Siklós József helyét átmenetileg Borbély Béla lelkipásztor töltötte be. 1984-től a feladatok annyira megszorodtak, hogy szükség volt egy szervező titkára is. Ezt a feladatot Balog Zoltán lelkész töltötte be. (Forrás: http://misszio.reformatus.hu/cm/?p=p_47)

²⁷ 1951-ig Berekfürdőn református diakónusképző intézet működött, majd a Magyarországi Református Egyház üdülője és konferenciaközpontja lett az épület. Mai neve: Megbékélés Háza – Református Konferencia- és Képzési Központ.

²⁸ **Berényi József** (1918-2012): református lelkész. Teológiai tanulmányait Debrecenben végezte. „Egyetemi évei során a Soli Deo Gloria diákszövetség titkára, a teológia seniora. Tanulmányait éppúgy, mint a gimnáziumban, jeles eredménnyel végezte. Révész püspök hatására egyháztörténeti kutatásokat kezdett a református-evangélikus unió körében, majd a seniori évek után a püspök mellett lett nagytemplomi segédlelkész. 1944-től akarata ellenére áthelyezték a Mester utcai gyülekezetbe. Miután a gyülekezet önálló lett, 1949-ben beiktatták tisztségébe. Lelkipásztori szolgálata a háború utáni magyar evangéliumi ébredés sodrában és munkájában telt 1953-ig. Közegyházi tisztségeket viselt, volt zsinati póttag, tanácsbíró, missziói előadó. Következtesen kitarzott az evangéliumi igehirdetés és az elkötelezetten hitvallásos és biblikus lelkipásztori magatartás mellett, sőt testvéri közösséget vállalt azokkal, akik tiltakoztak az igehirdetés közvetlen, a bibliai üzenettel össze nem egyeztethető politikai célok érdekében való alkalmazása miatt. Ebből két, egymással szorosan összefüggő dolog következett. Szolgálatait rendkívül nagyszámú gyülekezet hallgatta, közöttük teológiai hallgatók és egyetemisták, ugyanakkor a szocializmust teológiailag igazoló egyházkormányzat és az annak holdudvarában lévő lelkipásztorok egyre nagyobb bizalmatlansággal viseltettek iránta, majd nyíltan meg is kérdőjelezték szolgálatának hitelességét. 1955-ben tanulmányi szabadság címén tulajdonképpen felfüggesztették állásából. 1957-ben hamis politikai vádak alapján átadták a világi hatóságnak és sokféle zaklatással és megaláztatással járó rendőri felügyelet alá helyezték, 1958-ban pedig fegyelmi úton eltávolították a Mester utcai egyházközség éléről, s egy határszéli faluba, Bojtra internálták. Bojton bő három évtizedet szolgált, 1989-ben vonult nyugdíjba. Rehabilitálása 1988 decemberében ugyan formailag megtörtént, tartalmilag azonban azon a tényen túl, hogy formálisan visszahelyezték a Mester utcai gyülekezetbe, inkább keserűséget jelentett számára, mint elégtételt. 1991-től ismét aktív szolgálatba lépett Sárospatakon, amikor a Teológiai Akadémia meghívta a lelkigondozói tisztre, ugyanakkor vezette a homiletikai gyakorlatokat is. Amit ebben a hivatásban Istentől kért, megvalósult: a teológushallgatók „lelki nagyapja” lehetett. Itteni szolgálatából 1997-ben vonult nyugalomba.” (Dr. Dienes Dénes: Berényi József laudációja a Sárospataki Református Kollégiumért Díj átadása alkalmából; Sárospatak, 2009. június 27., www.tirek.hu/data/attachments/2009/07/.../Laudacioberenyijozsef.doc)

²⁹ **Dobos Károly** (1902-2004): református lelkész. 1920-ban kezdte el tanulmányait a budapesti Református Theológiai Akadémián. 1922-1924 között ösztöndíjasként az Egyesült Államok-beli Daytonban tanult, majd Pittsburgh-ben magántanári fokozatot szerzett. Tanulmányai mellett két kis magyar bányászgyülekezet lelkipásztori szolgálatát látta el Vintondale-ben majd Daisytownban. Amerikában ismerkedett meg a CE Szövetséggel, s ekkor határozta el, hogy hazatérve aktívan részt vesz az ifjúsági munkában. 1928-tól a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) újjászervezésében munkálkodott, 1928-tól 1938-ig országos református ifjúsági titkár, 1929-től a Soli Deo Gloria Egyesület elnöke, majd 1942-ig az SDG budapesti csoportjának elnöke volt. 1938-tól 1952-ig a Budapest Fásori Református Egyházközség lelkésze. A második világháború alatt – a jó Pásztor Missziói Bizottság keretében, melynek 1942-től tagja volt – zsidókat mentett, bújtatott, hamis okmányokkal segítette az üldözötteket. Munkájáért megkapta a Világ Igaza kitüntetését. 1948-ban – Ravasz László püspök megbízásából – megalapította az Angliai Magyar Református Egyházat, melynek gyülekezeteit főleg angol háztartásokban dolgozó magyar nők és a diktatúra elől Angliába menekült magyar reformátusok alkották. Az ötvenes évek elején a kitelepítettek segélyezését szervezte, amiért 1952-ben Szank-Móricgát-Kiskunmajsa-Kömpöc gyülekezetébe helyezték át. Móricgáton 1957-ben templomot épített. 1964-től nyugdíjba vonulásáig (1978) Pesthidegkút és Nagykovácsi gyülekezetében volt lelkész. 1975-ben a Londoni Lepra Központ meglátogatása után megalapította a Magyarországi Lepramissziót, amelyben a betegeknek kötszert készítenek, gyógyszereket, ruhákat küldtek. Az általa alapított misszió ma is működik, gyógyszereket, orvosokat küld a világ 15 országába. Ezért a munkájáért a Szent Lázár lovagrend arany plakettjével tüntették ki, majd 2000-ben megkapta Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét. (Forrás: Miklya Luzsányi Mónika: *Az igazak útján - Dobos Károly élete*; Harmat Kiadó, Budapest, 2005.)

³⁰ A felnőttkori fültömírgy gyulladás (mumpsz) szövődményeként heregyulladás alakulhat ki. Ez, illetve a következtében kialakuló sérülések, hegesedések, elzáródások a nemi szervekben a nemzőképesség csökkenéséhez vagy megszűnéséhez vezethetnek.